

PROMOCIJA DEMOKRATSKE KULTURE I RAZLIČITOSTI U ŠKOLAMA

Program kursa za stručnu obuku trenera: Promocija demokratske kulture i različitosti u školama

Priština, 2017

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

COUNCIL OF EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

<http://horizontal-facility-eu.coe.int>

Program kursa za stručnu obuku trenera: Promocija demokratske kulture i različitosti u školama u Kosovu*

Sadržaj

Program kursa za stručnu obuku trenera: Promocija demokratske kulture i različitosti u školama

Program kursa za stručnu obuku trenera:	1
Opšti elementi nastavog plana i programa.....	6
Ciljevi i ishodi nastavnog plana i programa	6
Ciljna grupa	7
Preduslovi	7
Metodologija.....	8
Evaluacija	8
Trajanje	8
Struktura programa obuke	9
Moduli obuke za prvi dan: smernice i ključne oblasti za demokratski i inkluzivni razvoj škole ...	10
Sesija 1. Otvaranje, uvod u program obuke i koncept Saveta Evrope o demokratskom i inkluzivnom razvoju škole	10
Sesija 2. Pristup cele škole - prema demokratskoj i inkluzivnoj školi	10
Sesija 3. Metode, aktivnosti i mere kojima se unapređuju demokratske kompetencije na nivou učionice.....	10
Sesija 4. Planiranje razvoja škole. Izgradnja tima i aktivno učešće	10
Grupna prezentacija: predstavite svoja osnovna saznanja o zajedničkim crtama i	11
razmenjenom iskustvu na plenarnom sastanku.	11
Modeli Obuke Za Drugi Dan.....	22
Strategije za poboljšanje socijalne inkluzije u školama	22
Sesija 2.1 Socijalna inkluzija	22
Sesija 2.2 Saradnja s roditeljima i zajednicama	22
Sesija 2.3 Strategija škole za borbu protiv diskriminacije i isključivanja u školama	22
Sesija 2.4 Uključivanje studenata u poboljšanje socijalne inkluzije.....	22
Dodatna sesija 2.5 Korišćenje popularne culture za učenje inkluzije	22
Moduli obuke za treći dan	34
Resursi za trenere i nastavnike	50
Uvod.....	50
Proces razvoja škole.....	51
Stepenice u razvoju škole	52

* Ovaj naziv, bez prejudiciranja statusa Kosova, u skladu je sa Rezolucijom SBUN1244 i mišljenjem MSP-a o Deklaraciji nezavisnosti Kosova.

Planiranje razvoja škole za postizanje demokratske i inkluzivne škole	53
Osnovne informacije	53
Alati za pregled škole	55
Planiranje za socijalnu inkluziju i obrazovanje o različitosti	57
23. Vrednovanje obrazovnih aktivnosti	64
24. Kako može učesničko vrednovanje da pruži podršku školskom razvoju	65
25. Vrednovanje obuke i zaključci	66
Resursi za nastavnike	67
Uvod.....	67
Školsko planiranje za inkluzivnu i interkulturalnu školu	70
Opšte informacije	70
Planiranje akcija	70
Instrumenti za analizu škole	72
Podaci o našoj školi.....	72
Instrument samovrednovanja škole	73
Elementi koje se odnose na „Socijalnu inkluziju i interkulturalno obrazovanje u našim školama”	75
Principi socijalne inkluzije u obrazovanju	77
Iskazi o socijalnoj inkluziji	79
10 smernica za socijalnu inkluziju i interkulturalno obrazovanje	79
Lista zapažanja za nastavnike: Pomno praćenje novopridošlog deteta	80
Uloga škola i nastavnika u reprodukciji nejednakosti	81
Rasizam i ”Ciganin” kao meta rasizma i diskriminacije	83
Učenje zasnovano na projektu	85
Repatrijacija na Kosovo – neke definicije i činjenice.....	88
Romi, Aškalije i Egipćani na Kosovu i u inostranstvu.....	88
Obezbeđivanje srdačne dobrodošlice i srdačnog okruženja u školi	93
Zajednički rad: škola, roditelji i zajednica.....	27
Rad sa roditeljima	27
• Roditeljsko učešće bitno utiče na ostvarenja učenika tokom višegodišnjeg školovanja;.....	27
• Zainteresovanost oca za školovanje njegovog deteta tesno je povezana sa pozitivnim obrazovnim rezultatima;.....	28
• Obrazovni neuspeh se povećava ako su roditelji manje zainteresovani za školovanje svoje dece;	28
Ključne teme za roditelje iz etničkih manjina (uključujući povratnike).....	28
1. Prepoznavanje različitosti unutar etničke grupe i između etničkih grupa	28
2. Hvatanje u koštac s rasizmom i negativnim percepcijama	28
3. Prevazilaženje prepreka.....	28
4. Osnaživanje roditelja	29

Roditelje iz manjinskih zajednica treba pozivati da se sastaju sa nastavnicima i da obiđu školu. ...	29
Primeri iz međunarodne prakse:	29
• Osigurati da se u školi formira etos dobrodošlice;	31
• Davati savete o čitavom nizu načina na koje je moguće osigurati da roditelji i staratelji različitog porekla budu pažljivo saslušani i konsultovani u vezi s njihovim potrebama;.....	31
• Razviti strategije koje će osigurati da roditelji shvate kakav je pristup škole nastavi i učenju.	31
Uloga medijatora takođe se odnosi na:.....	31
• Podsticanje roditelja na to da podrže svoju decu u učenju;.....	31
• Identifikovanje načina na koje roditelji sami mogu doprineti životu škole;.....	31
• Razvoj veza između škole i zajednice;.....	31
• Staranje o tome da roditelji spoznaju da maternji jezik ima važnu ulogu u učenju njihove dece;	31
• Staranje o tome da škola visoko ceni bilingvalno umeće.	31
<i>Aktivno učenje</i>	34
<i>Uloga svih članova školske zajednice</i>	35
Ključne stručnosti za raznovrsnost i društvenu inkluziju	41
2 To sam ja	43
3. Upoznavanje (svi uzrasti)	45
4. Priča o tvom imenu (svi uzrasti)	47
5. Grudve (svi uzrasti)	48
6. Autobiografska pesma (Uzrast 11 godina i stariji)	49
7. Ranac za školu (svi uzrasti).....	50
8. Putovanje kroz školu (10 godina i stariji)	51
9. Hajde da napravimo grupe (svi uzrasti)	52
10. Postrojavanje po azbučnom redu (svi uzrasti).....	54
11. Intervju u parovima (starost 10 i više godina)	17
○ Rad u krugu (prvi i drugi razred).....	18
• Obrazovne aktivnosti za tinejdžere i odrasle.....	26
• „Tri dobrovoljca”	29
• „Kuća mojih snova ...”	31
• „Tri slučaja i tri tačke gledišta ...”	34
Aktivnosti evaluacije.....	44
Barometar	44
• Pismo samom sebi.....	46
• Dobro došli u Utopiju	47
Promene u mojoj učionici	49
• Odlazak kući	50

Iznenadi, razmišljaj, više razmišljaj	52
Lični razvoj	53
Vrednovanje celokupne radionice	54
Pitanja za vrednovanje.....	55

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

COUNCIL OF EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Opšti elementi nastavnog plana i programa

Ciljevi i ishodi nastavnog plana i programa

Obuka za nastavnike-trenere je deo inicijative EU/Saveta Evrope sa ciljem pružanja podrške obrazovnom sistemu na Kosovu u naporima na poboljšanju kvaliteta obrazovanja kroz unapređenje znanja i svesti o konceptima, politici, praksi i koristi od inkluzivnog obrazovanja i prednosti demokratske školske kulture među nastavnicima, osobljem, učenicima i lokalnim zajednicama. Obuka će povećati kapacitete lokalnih nastavnika-trenera u pružanju pomoći i praćenju demokratskih i inkluzivnih razvojnih procesa u školama.

Treneri će podržati niz pilot škola u nastojanju da izgrade demokratsku kulturu kroz primenu nediskriminatornih pristupa zasnovanih na standardima i praksama Saveta Evrope. Od trenera se očekuje da pruže pomoć pojedinačnim školama i lokalnim/regionalnim školskim timovima i da im pomognu da razviju sopstvene kapacitete za izgradnju demokratskog i inkluzivnog obrazovnog okruženja kako bi se povećale šanse za uspeh u školi za svu decu. Stoga, obuka koja se realizuje u pilot školama ima za cilj olakšavanje i podržavanje delotvorne integracije dece koja iz različitih razloga zahtevaju pažljivo planiranje i sprovođenje odgovarajućih aranžmana u nastavi i učenju.

Glavni ciljevi nastavnog plana i programa su povećanje kompetencija nastavnika-trenera kako bi se olakšali i pratili procesi razvoja škole. Odnosno, formulisano preciznije, oni će razviti profesionalne kompetencije za:

- podršku školama u aktivnom uključivanju u razvojne procese škole u cilju izgradnje demokratske i inkluzivne školske kulture i stvaranja participativnog, demokratskog i održivog procesa razvoja škole u svojim školama;
- obezbeđivanje metodologija i resursa, sa solidnim teoretskim znanjem i oslanjanjem na iskustvo Saveta Evrope u ovoj oblasti, koji mogu biti od praktične koristi za aktivnosti koje se organizuju na školskom nivou i koje su zasnovane na pristupu cele škole u razvoju;
- podizanje svesti nastavnika o njihovoj ulozi i odgovornosti za razvoj svih njihovih učenika, kao i o važnosti rešavanja pitanja kao što su diskriminacija, socijalna inkluzija i interkulturalno razumevanje;
- obučavanje pojedinačnih nastavnika i školskih timova za konstruktivne odgovore na raznolikost u njihovim učionicama i stvaranje odgovarajućeg okruženja za različite potrebe njihovih učenika; i
- stvaranje mogućnosti za aktivno uključivanje nastavnika u kritično razmišljanje o njihovoj praksi, i
- razmenu iskustava sa kolegama.

Ciljna grupa

Obuka je namenjena nastavnicima-trenerima koji rade sa nastavnicima i vaspitačima na svim nivoima do univerzitetskog obrazovanja. Kurs će ojačati i njihovo teorijsko znanje i razumevanje razvoja demokratskog obrazovanja i njihove veštine za promovisanje razvoja škole i učionice, uključivanje roditelja i lokalna partnerstva.

Po završetku pripremnog kursa treneri se angažuju u konkretnim procesima razvoja škole. Oni će voditi i pratiti pojedine razvojne procese u školi, ili će obezbediti lokalnu ili regionalnu obuku za grupe školskih timova iz odabranih pilot škola koje se posvete procesu stručnog razvoja. Njihovo učešće treba da usaglase i podrže direktor škole i školski odbor. Predlaže se da svaki tim uključuje i iskusne i manje iskusne nastavnike.

Očekuje se da će se grupa trenera uključiti u proces praćenja koji obuhvata obuke, praćenje zadataka i domaćih zadataka, kao i posrednu podršku ako je potrebno.

Obuka je usmerena na olakšavanje promena u pojedinim školama. Stoga treneri uče da koriste metode formativne i sumativne evaluacije. U svakoj fazi školske obuke oni zadaju zadatke i radove za školske timove koji se treba da se obave u periodu između obuka. Ovo će omogućiti formativnu evaluaciju i prilagođene odgovore trenera tokom celog procesa.

Preduslovi

Nastavnici-treneri koji učestvuju u nastavi treba da:

- budu dostupni za učestvovanje u 3 jednodnevne obuke;
- budu motivisani i posvećeni eksperimentisanju sa novim metodama u nastavi i sprovođenju aktivnosti zasnovanih na iskustvima iz obuke;
- budu motivisani da prate i podrže izazove koji proističu iz razvojnih procesa škole; i
- budu spremni za rad u timu i za prenošenje informacija i iskustava drugim kolegama.

Metodologija

Metodologija koja se koristi tokom obuke predstavlja kombinaciju:

- predavanja i prezentacija;
- interaktivnih vežbi, koje se u većini slučajeva mogu reprodukovati ili prilagoditi za upotrebu sa učenicima;
- grupnog rada; i
- individualnog rada.

Interaktivne metode i aktivnosti koje stimulišu razmišljanje, saradnju i kreativnost imaju privilegovan status tokom čitave obuke. Obezbeđen je prostor u okviru poslednje sesije obuke za odgovore na specifične dodatne potrebe pojedinih škola, u smislu obrađivanja drugih srodnih tema ili dublje analize onih koje su već obrađivane u prethodnim sesijama obuke).

Evaluacija

Završna evaluacija obuke će se izvršiti do kraja školske godine, a zasnivaće se na dva načina ocenjivanja: na osnovu pojedinačnog portfolija koji odražava primenu elemenata obuke u praksi i kolokvijuma koji se fokusira na pregled ključnih koncepata i aktivnosti koje se obavljaju na nivo škole.

Trajanje

Obuka trenera je organizovana u 12 sesija koje se realizuju kao trodnevni kurs i uključuju 4 sesije svakog dana. Pored toga, tokom školske godine za trenere će biti obezbeđen nadzor, kao i praćenje njihovih aktivnosti.

Struktura programa obuke

	1. dan	2. dan	3. dan
Ključne oblasti	Smernice i ključne oblasti za razvoj demokratske i inkluzivne škole	Strategije za poboljšanje socijalne inkluzije u školama	Izgradnja demokratske školske kulture
Prepodnevne sesije	1.1 Otvaranje i prezentacija pristupa cele škole - prema demokratskoj i inkluzivnoj školi	2.1 Socijalna inkluzija	3.1 Uspostavljanje sigurnog i ugodnog školskog okruženja. Mere podrške i partnerstva između škola i zajednice
	1.2 Procena situacije i rad na planovima razvoja škole	2.2 Saradnja sa roditeljima i zajednicom	3.2 Uključivanje cele škole u projekte i društvene događaje
Popodnevne sesije	1.3 Pregled: metode, aktivnosti i mere za unapređenje demokratskih kompetencija	2.3 Politika i strategija škole u pogledu suzbijanja diskriminacije i isključivanja u školi	3.3 Mentorstvo i učenje od vršnjaka
	1.4 Aktivno učešće, izgradnja tima i samoorganizovano učenje	2.4 Uključivanje učenika u poboljšanje socijalne inkluzije	3.4 Pregled obuke i aktivnog planiranja razvoja škole i aktivnosti u učionici.
Zadaci/zadaća	Prikupiti studije slučaja	Primeri društvenih događaja	

Moduli obuke za prvi dan: smernice i ključne oblasti za demokratski i inkluzivni razvoj škole

Sesija 1. Otvaranje, uvod u program obuke i koncept Saveta Evrope o demokratskom i inkluzivnom razvoju škole

Sesija 2. Pristup cele škole - prema demokratskoj i inkluzivnoj školi

Sesija 3. Metode, aktivnosti i mere kojima se unapređuju demokratske kompetencije na nivou učionice

Sesija 4. Planiranje razvoja škole. Izgradnja tima i aktivno učešće

1. Otvaranje, upoznavanje sa programom obuke i konceptom Saveta Evrope u pogledu demokratskog i inkluzivnog razvoja škola

Trajanje i mesto u [programu](#): 1 h 30 min, Dan 1.1 (pre podne)

Ciljevi:

1. Smeštanje programa obuke u okvir projekta i u kontekst prethodnog rada Saveta Evrope;
2. Razumevanje osnovnih elemenata programa obuke: ciljeva, strukture, veze između obuke i realizacije u pilot školama;
3. Izražavanje očekivanja u vezi sa programom obuke; i
4. Objašnjavanje ključnih elemenata u vezi sa odnosima i postupcima komunikacije tokom obuke.

Potrebna sredstva:

- računar, video bim, ekran;
- PowerPoint prezentacija [Otvaranje](#);
- Nalepnice i mesto za njihovo postavljanje.

Opis modula:

Ova sesija ima **četiri** različita dela, koje treneri mogu da prilagođavaju.

Prvi deo sadrži pozdravnu reč i uvod trenera. Ako su prisustne i zvanice, i njima će biti omogućen prostor da se obrate učesnicima.

1. Kratko lično predstavljanje u grupi (oko 1 min po osobi) Svaki učesnik će navesti:
  - ime i prezime, ustanovu;
  - godine iskustva u obuci;
  - preferirana područja obuke; i
  - ranije pohađane slične ili srodne obuke ili projekte u vezi sa temama obuke;
2. pristup temi u okviru rada u malim grupama (15 min)
3. Diskusija u maloj grupi i dogovor o određenim zajedničkim preferencijama i zajedničkim iskustvima:
  - Šta vam se dopada u vezi sa vašim radom?
  - Kakva su vaša iskustva sa različitostu i raznolikim školama?
  - Kakva su vaša iskustva sa nadzorom i praćenjem škole?

Grupna prezentacija: predstavite svoja osnovna saznanja o zajedničkim crtama i razmenjenom iskustvu na plenarnom sastanku.

U **drugom delu** se predstavlja projekat Saveta Evrope "Podsticanje demokratske kulture i raznolikosti u školama" i obuka, kao i neke od osnovnih pretpostavki na kojima se zasniva koncept obuke. Nakon pregleda ukupne strukture obuke, biće detaljnije objašnjena uloga trenera i njihova saradnja sa lokalnim školama. Činjenica da se od trenera očekuje da rade sa pilot školama nakon obuke skreneće veću pažnju na sadržaj obuke i podstaći će povezivanje ovog sadržaja sa njihovim radom i specifičnim lokalnim kontekstom svake škole (20min).

U **trećem delu** pažnja je usmerena na praktičnija pitanja, što obuhvata i distribuciju materijala za podršku obuke, postupke evaluacije, postupke komunikacije i podele na lokalne/regionalne grupe, i postupke konsultacija (20min).

Četvrti deo vodi do razmišljanja i diskusije o konceptu Saveta Evrope i do prvog dela obuke, uz korišćenje PowerPoint prezentacije. Učesnici se pozivaju da pojasne svoje razumevanje ključnih pojmova (kao što su demokratska škola, socijalna inkluzija, različitost, učešće, kvalitetno obrazovanje) i da razmišljaju o relevantnosti koncepta i njegovom potencijalnom doprinosu razvoju škola na Kosovu (40min).

Rezultati se prikazuju na posterima.

2. Pristup cele škole - prema demokratskoj i inkluzivnoj školi

Trajanje i mesto u [programu](#): 1 h 30 min, Dan 1.2 (pre podne)

Uvodne napomene

U sesijama 2, 3 i 4 govori se o procesima razvoja demokratskog i inkluzivnog školovanja i razvoja učionice, i one treba da se nadovezuju jedna na drugu. Ovi moduli se međusobno dopunjuju prelaskom iz perspektive organizacionog razvoja na konkretno okruženje u učionici i praktične sugestije za inkluzivne strategije, metodologije i nastavni sadržaj.

U sesiji 4 učesnici će raditi na konkretnim školskim planovima za inkluzivnu i interkulturalnu školu koristeći rezultate iz kontrolnih lista koje su pripremljene za obuku. Dodatni unos informacija će biti omogućen korišćenjem stavki koje opisuju centralne elemente socijalne inkluzije i raznolikog obrazovanja. Organizovanjem i postavljanjem prioriternih relevantnih elemenata inkluzivnog školskog okruženja učesnici će preći sa procesa pregleda i procene škole na konkretni školski nastavni plan koji se odnosi na ključne oblasti za razvoj.

Ciljevi:

1. Informisati i razmišljati o konceptu pristupa cele škole i njegovim prednostima;
2. Kontekstualizovati i prilagoditi generalni/opšti koncept razvoja škole i realnosti škole; i
3. Integrisati demokratsku i inkluzivnu perspektivu u razvojne planove škole.

Potrebna sredstva:

- računar, video bim, ekran;
- [Kartice](#)
- PowerPoint prezentacija [Pristup cele škole](#); i
- Štampani materijal: listić [Kružne stepenice](#) i [Razvoj škole](#).

Proces rada

Nakon predstavljanja pristupa cele škole, učesnici izvode vežbu procene škole koristeći svoja profesionalna iskustva. Predloženi štampani materijali su listići: *kružne stepenice* i *razvoj škole*.

Nakon procene situacije u odgovarajućim školama učesnici će preći na napredni pristup i raditi na centralnim dimenzijama demokratske i inkluzivne škole.

Prvi deo: Pristup cele škole (15min)

Prezentacija i diskusija

Drugi deo: Procena i diskusija o procesu razvoja škole (30 min)

a) Rad u maloj grupi sa 3-4 učesnika (na osnovu [radnog lista](#))

Ključna pitanja:

- Gde se nalazimo?
- Koje su naše prednosti? Koji su naši izazovi?

b) Kratko predavljanje rezultata

Treći deo: Demokratska i inkluzivna škola (40 min)

Proces rada

Prva faza:

Individualni

rad

- Molimo vas da u sebi pročitate izjave na [karticama](#).
- Nakon toga postavite pitanja o sadržaju.
- Dalje, isecite pet kartica koje smatrate najvažnijim.
- Ostatak kartica sa preostalim izjavama može da predstavlja alternativni izbor.

Rad u grupi

- Rasporedite se u male grupe (3-4 učesnika).
- Razgovarajte o vašim izborima i kao grupa dogovorite se oko ukupno pet kartica.
- Poredajte ih na listu tako da se dve najvažnije kartice nalaze u centru. Ostale tri možete postaviti negde drugde po ili oko lista.

Pred svim učesnicima (plenumom)

- Predstavite svoj plakat i zabeležite oba centralna izlaganja na *flipchart* tabli s listovima.
  - Svaki učesnik će dobiti dve nalepnice i označiti najvažnije izjave koje ste izabrali.

Druga faza: Inventar

U malim grupama, **stanje škola** će se procenjivati uz korišćenje tabela koja je data u nastavku. Tabela treba da bude prikazana kao list na zidu ili da se projicira na ekranu (u ovoj fazi potrebno je urediti samo prve dve kolone).

Naše tačke fokusa/prioriteti:

Šta već radimo u našoj školi:	Iskustva koja smo imali sa ovim:	Ciljevi koje želimo postići:	Naši sledeći koraci:	Potencijalni partneri u saradnji:

Škola ...	Kontakt partner			
-----------	----------------------	--	--	--

Treća faza: Predstavljanje evaluacije

Predstavljanje rezultata grupe po tačkama jedan i dva iz tabele pred svim učesnicima (plenumom).

Četvrta faza: Posledice

Po završetku preostalih kolona u tabeli, formulisaće se cilj, odrediće se konkretni koraci i imenovaće se kontakt osoba.

Peta faza: Mogući impulsi

- Ko radi šta, kada i sa kim?
- Kada će se izraditi izveštaj o radu grupe (poslovni sastanci, opšte konferencije i večernji roditeljski sastanci)?
- Šta radimo nakon ovoga?
- Kakva podrška nam je potrebna (npr. napredna obuka)?

3. Izgradnja inkluzivne učionice: Metode, aktivnosti i mere za unapređenje demokratskih kompetencija na nivou učionice

Trajanje i mesto u [programu](#): 1 h 30 min, Dan 1.3 (posle podne)

Ciljevi:

1. obezbediti pregled pristupa, nastavnih planova i metodologija za razvoj učionice;
2. informisati o (inter-) aktivnim strategijama učenja i kooperativnom učenju i diskusiji o praktičnosti; i
3. poboljšati praktične veštine učesnika za upravljanje raznovrsnošću na nivou učionice.

Potrebna sredstva

- Štampani materijal: listići sa praktičnim [vežbama](#)

Opis modula:

Ovaj modul ima za cilj pružanje praktičnih veština za upravljanje demokratskim inkluzivnim učionicama. Učesnici će dobiti detaljne informacije o ključnim strategijama i primerima dobre prakse, kao i obuku o aktivnim i saradničkim metodama. U okviru ove sesije akcenat će biti na iskustvenom učenju i na planiranju praktične realizacije. Radiće se na studijama slučaja i pripremiće se mali nastavni plan i program za podsticanje socijalne inkluzije i interkulturalnog učenja.

Tokom ove sesije rešavaće se potrebe dece povratnika i učesnici će biti pozvani da identifikuju inkluzivne strategije koje mogu podržati njihovu repatrijaciju.

Proces rada:

1. Zagrevanje: "Istorija mog imena" (pogledati dodatak);
2. Prezentacija praktičnih [vežbi](#); i
3. Individualni rad: izrada kraćih aktivnosti za vreme "u krugu", za početak školske godine, za društvene događaje i za časove.

4. Planiranje razvoja škole. Izgradnja tima i aktivno učešće

Trajanje i mesto u programu: 1 h 30 min, Dan 1.4 (posle podne)

Ciljevi:

1. Konsolidovati razumevanje procesa razvoja škole u cilju integracije demokratskog i inkluzivnog pristupa;
2. Podići svest o značaju dobre saradnje timova za uspeh procesa planiranja i za realizaciju plana.

Potrebna sredstva

- Flipchart tabla s listovima, papir, markeri;
- Štampani materijal: listić [Uloge u grupi](#); i
- Štampani materijal: listić [Grupni zadaci](#).

Opis modula:

Prvi deo (10 min): Trener započinje ovaj deo tako što se poziva na ključne elemente prikazane u prethodnim sesijama, naglašavajući da sada, nakon prezentovanja nekoliko primera aktivnosti, i uzimajući u obzir prethodno iskustvo učesnika i specifičnosti njihovog lokalnog konteksta, oni mogu bolje razumeti vrste mera i aktivnosti koje mogu uključiti u razvojni plan svoje škole, sa ciljem da ga učine inkluzivnijim i uspešnijim za svu decu.

Drugi deo (40 min): U grupama škola učesnici obavljaju sledeće zadatke:

- a. Podela uloga (na primer: direktor, učitelj, učenik, moderator, osoba zadužena za posmatranje komunikacije i timskog rada). Ovo se radi na osnovu podeljenog štampanog materijala i listića. Trener proverava da li su instrukcije pravilno shvaćene i daje pojašnjenja, ako je potrebno.
- b. Izrada nacrtu plana o načinu organizovanja procesa na nivou škole, uz razmatranje sledećih pitanja:
  - Ko će biti uključen?
  - Kako komunicirati?
  - Gde i kada bi trebalo izvršiti planiranje?
  - Šta je neophodno za pripremu procesa?
  - Koje elemente je potrebno uzeti u obzir tokom ovog procesa?
  - Koje rizike je potrebno izbegavati?
- c. Priprema i zajedničko slaganje o predstavljanju plana kolegama iz drugih škola.

Treći deo (40 min): Diskusija o timskom radu: kako osigurati dobru atmosferu u timu i produktivnost tima. Svako ko je odgovoran za posmatranje komunikacije i timskog rada podeliće sa svim učesnicima svoja zapažanja i daće svoje komentare. Od učesnika se traži da komentarišu iz sopstvene perspektive. Trener zapisuje nekoliko ključnih zaključaka o faktorima koji olakšavaju i blokiraju timski rad.

Uloge u grupi

Svi učesnici u grupi imaju istovremeno i obavezu diskutovanja o problemima u vezi sa grupnim zadatkom i obavezu izvršavanja određene uloge u grupi. Specifične uloge su sledeće:

1. Moderator

Vaša uloga je da usmerite diskusiju, obezbedite da svako dobije priliku da govori, da se sva mišljenja razmatraju i analiziraju, da se odluke donose na demokratski način i da se izbegavaju odstupanja od zadatka. Da biste obezbedili uravnoteženo učešće, možda ćete morati da odgovorite na određena dodatna pitanja učesnika i da prekinete druge i da zatražite od njih kraće obraćanje. Na kraju grupne sesije, mogli biste da rezimirate ključna pitanja koja će biti predstavljena drugim kolegama i da dobijete povratne informacije o tome od članova grupe.

2. Osoba zadužena za posmatranje komunikacije i timskog rada

Vaša uloga je da posmatrate kako članovi grupe komuniciraju i rade kao tim. Da li moderator uspešno obavlja dodeljenu ulogu? Da li je proces komunikacije uravnotežen ili da li neko govori više od drugih? Da li se neka mišljenja ignorišu? Ako postoje neslaganja, kako se ona rešavaju? Da li se članovi grupe međusobno podržavaju u obavljanju zadatka?

3. Direktor

Vaša uloga je da razmišljate o formulisanim predlozima i identifikujete rizike u njihovoj realizaciji. Na primer, trebalo bi da razmislite o tome kako biste vi kao direktor škole, predstavnik opštinske službe za obrazovanje ili predstavnik roditelja reagovali na ove predloge. Takođe treba da konstruktivno razmišljate o tome kako izbeći ili ograničiti identifikovane rizike.

4. Nastavnik

Vaša uloga je da razmišljate o motivima, obimu posla, vašim pedagoškim pogledima i nastavnim ciljevima. Uzimajući u obzir pitanja koja je potrebno rešiti, potrebno je da upozorite tim ako se vaše potrebe ne poštuju.

5. Učenik

Vaša uloga je da razmišljate o vašim potrebama, očekivanju od učenja, interesima i motivaciji, uzimajući u obzir pitanja na koja je potrebno odgovoriti, a potrebno je da upozorite tim ako se vaše potrebe ne poštuju.

6. Vođa tima

Vaša uloga je da na *flipchart* tabli s listovima napišete ključne ideje koje proističu iz diskusije članova grupe, kada one budu formulisane. Ovo će pomoći u praćenju onoga o čemu se raspravlja, i izbegavanju beskorisnih ponavljanja, kao i u napredovanju u realizaciji zadatka.

Zadaci za grupu

Razmatrajući ono što je prezentovano u ovom i u prethodnom modulu, i uzimajući u obzir lokalni kontekst u vašoj školi, zadatak za vašu grupu je izrada nacrtu plana o načinu organizovanja procesa razvoja škole na nivou škole. Za potrebe ovoga možete razmotriti sledeća pitanja:

- Ko će biti uključen?
- Kako ćete komunicirati sa kolegama?
- Gde i kada treba izvršiti planiranje?
- Šta je neophodno za pripremu procesa?
- Koje elemente je potrebno uzeti u obzir tokom tog procesa?
- Koje rizike je potrebno izbegavati?

Modeli Obuke Za Drugi Dan

Strategije za poboljšanje socijalne inkluzije u školama

Sesija 2.1 Socijalna inkluzija

Sesija 2.2 Saradnja s roditeljima i zajednicama

Sesija 2.3 Strategija škole za borbu protiv diskriminacije i isključivanja u školama

Sesija 2.4 Uključivanje studenata u poboljšanje socijalne inkluzije

Dodatna sesija 2.5 Korišćenje popularne culture za učenje inkluzije

Sesija 2.1 Socijalna inkluzija

Trajanje i mesto u programu: 1h 30 min, Dan 2 (pre podne)

Struktura sesije

Sesija se sastoji od dva različita dela koja se međusobno nadopunjuju.

Prvi deo "Razumevanje socijalne inkluzije" pruža konceptualni okvir i naglašava ključne dimenzije socijalne inkluzije (30 min).

Drugi deo "Inkluzivne škole" obrađuje tri oblasti inkluzivnih škola prema Indeksu inkluzije: KULTURA/POLITIKA/PRAKSA (1h).

Ciljevi:

1. Razumeti koncept socijalne inkluzije i posledice isključivanja na društvo, grupe i pojedince
2. Istražiti razumevanje inkluzivnih škola i inkluzivnog obrazovanja.
3. Identifikovati nacionalne politike i strategije koje podržavaju inkluzivno obrazovanje.

Potrebna sredstva

- računar, video bim, ekran;
- Papir za *flipchart* tablu s listovima, nalepnice, markeri
- PowerPoint prezentacija Socijalna inkluzija & Inkluzivne škole
- Štampani materijal: listići – Definicije socijalne inkluzije
- Radni list - kontrolna lista – Inkluzivna školska kultura, politike i prakse
- Radni list – [Smernice za socijalnu inkluziju](#)

Opis prvog dela: "Razumevanje socijalne inkluzije"

Prvi korak:

Rad u malim grupama sa 3-5 učesnika obuke:

diskutujte o tome šta socijalna inkluzija znači za vas; svaka grupa piše 5 reči ili kratke fraze na nalepticama koje lepe na *flipchart* tablu (10 min).

Drugi korak:

PPT prezentacija o socijalnoj inkluziji i posledicama isključivanja (10 min)

Treći korak:

Diskusija zasnovana na upoređivanju definicije sa rečima/frazama na *flipchart* tabli (10 min)

Opis drugog dela: "Inkluzivne škole"

Prvi korak:

PPT prezentacija o inkluzivnim školama i dimenzijama indeksa inkluzije (10 min)

Drugi korak:

Rad u malim grupama (4 grupe), 2 grupe dobijaju radne listove o Kontrolnoj listi - Inkluzivna školska kultura, politike i prakse i 2 radna lista – [Smernice za socijalnu inkluziju](#) i od njih se traži da iste ispituju u smislu vodećih pitanja o nacionalnoj strategiji i politici (15 min)

Treći korak:

Grupe izveštavaju pred svim učesnicima obuke (plenumom) – runda diskusije i razmene mišljenja (20min)

Poster sa listom nacionalnih strategija i politika koje podržavaju inkluzivno obrazovanje/školu

Sesija 2. 2 Saradnja sa roditeljima i zajednicama

Trajanje i mesto u programu: 1h 30 min, Dan 2 (pre podne)

Struktura sesije

Ova sesija se sastoji od predavanja i praktičnog rada.

Prvi deo ""Prednosti koje međusobna saradnja ima za inkluzivnost škole" sadrži istraživanje i praktične dokaze o prednostima saradnje (20 min).

U drugom delu "Primeri značajne saradnje sa roditeljima i zajednicama" prikazuju se realni primeri saradnje (1h 10 min)

Ciljevi:

1. Predstaviti prednosti od međusobne saradnje između škole, roditelja i lokalne zajednice
2. Istražiti metode i alate za uključivanje lokalnih aktera u školski život
3. Identifikovati primere značajne saradnje

Potrebna sredstva

- računar, video bim, ekran;
- Papir za *flipchart* tablu, nalepnice, markeri
- PowerPoint prezentacija Prednosti saradnje za inkluzivne škole
- Štampani materijali: listići – slučajevi uključivanja u zajednicu
- Radni list – kontrolna lista - saradnja zajednice zasnovana na načelu održivosti

Opis prvog dela "Prednosti međusobne saradnje za inkluzivnost škole"

Predavanje sa ppt prezentacijom o prednostima komunikacije između zajednice i roditelja (15 min) Pitanja i odgovori (5 min)

Opis drugog dela "Primeri značajne saradnje sa roditeljima i zajednicom"

Rad u malim grupama sa 3 - 5 učesnika obuke

Svaka grupa dobija listić sa opisom dobrih praksi u vezi sa saradnjom:

Diskusija u grupi vođena sledećim pitanjima:

Koji mehanizmi se mogu iskoristiti za uključivanje različitih grupa za saradnju u takve prakse?

Da li naša škola ima sredstva za to?

Šta se mora promeniti na nivou škole kako bi se omogućila takva saradnja?

Poster zasnovani na diskusiji predstavljaju se celoj grupi (30 min)

Individualni rad

Radni list Kontrolna lista za saradnju u zajednici zasnovana na načelima održivosti

Izaberite 2-5 indikatora sa kontrolne liste za koje možete da date primere iz vaše škole.

Prezentovanje pred celom grupom (30 min)

Povratne informacije od mentora o navedenim primerima (10 min)

Sesija 2.3 Strategije i politike škole za borbu protiv diskriminacije i isključivanja u školama

Trajanje i mesto u programu: 1h 30 min, Dan 2 (posle podne)

Struktura sesije

Sesija se sastoji od prezentacije na temu strategija i politika škole, analize postojećih politika i postupaka škole u korišćenju individualnih planova učenja.

Prvi deo "Izrada, realizacija i praćenje školskih strategija i politika" pruža informacije o tome kakve su školske politike i strategije, te kako se one razvijaju i nadgledaju (20 min).

Drugi deo "Analize postojećih školskih politika i strategija" kao što su planovi razvoja škola, politike i strategije za suzbijanje nasilja, pravila ponašanja (40 minuta).

Treći deo "Korišćenje individualnih planova učenja", pristupak za razvoj i korišćenje i praćenje individualnih planova učenja (IPU) (30 min)

Ciljevi:

1. Razviti veštine za izradu i nadgledanje školskih politika i strategija

2. Istražiti postojeće školske politike i strategije
3. Upoznati se sa postupkom za korišćenje IPU i koristima od IPU za učenike i školsku kulturu

Potrebna sredstva

- Računar, video bim, ekran;
- Papir za *flipchart* tabu, nalepnice, markeri
- PowerPoint prezentacija "Politike i strategije škole: šta, zašto, kako, za koga?"
- Štampani materijal: listići - Primeri politika i strategija škola (planovi razvoja škola iz kosovskih škola "Regionalni projekat inkluzivnog obrazovanja", planovi razvoja škola iz drugih kosovskih škola; primeri politika i strategija škola za suzbijanje nasilja i pravila ponašanja
- Radni list - Okvir 3R - alat za podršku samoocenjivanja škole u pogledu načela održivosti
- Štampani materijal: listić – Administrativno uputstvo za korišćenje individualnih planova učenja, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnologije, Republika Kosovo

Opis prvog dela "Izrada, realizacija i praćenje politika i strategija škola"

Predavanje sa PPT prezentacijom "Politike i strategije škole: šta, zašto , kako, za koga? (15 min.)

Pojašnjenja pitanja i odgovora (5 min)

Opis drugog dela "Analiza postojećih politika i strategija škola"

Rad u malim grupama

Svaka grupa će dobiti politiku odnosno strategiju druge škole i proceniti je na osnovu jednog od alata iz Smernica za socijalnu inkluziju i indikatora iz indeksa inkluzije, okvir 3R (25min)

Svaka grupa priprema prezentaciju o tome kako će nadgledati ili poboljšati politiku i strategiju koje su analizirale i predstaviće je celoj grupi. (15 min)

Opis trećeg dela "Korišćenje individualnih planova učenja"

Koristiće se interaktivna sesija kako bi se saznalo koliko su polaznici upoznati sa postupkom IPU i na koji način, kako ih koriste u svom svakodnevnom radu, te da bi se promovisalo korišćenje IPU

Učesnici obuke će pojedinačno pripremiti listu izazova i prepreka u korišćenju IPU

Grupna diskusija o načinima na koje se mogu prevazići izazovi i prepreke

Sesija 2.4 Uključivanje učenika u poboljšanje socijalne inkluzije

Trajanje i mesto u programu: 1h 30 min, Dan 2 (posle podne)

Struktura sesije

Sesija sastoji se od dela sa ulogama i dela za razmišljanja o razvoju ideja za uključivanje učenika u poboljšanje socijalne inkluzije na nivou škole i zajednice.

Prvi deo "Škola Hogvarts i svetu Harija Potera" za podizanje svesti učenika o problemima inkluzije (45 min).

Drugi deo "Razvijanje ideja za uključivanje učenika u aktivnosti za poboljšanje inkluzije u školi", kao što je volontiranje u zajednicama, učestvovanje u upravljanju školom, vršnjačka podrška u učenju (45 min)

Ciljevi:

1. Razviti veštine za korišćenje različitih metoda za podizanje svesti učenika o pitanjima socijalne inkluzije
2. Istražiti moguće aktivnosti i metode za uključivanje učenika u poboljšanje inkluzivne kulture u školi i zajednici

Potrebna sredstva

- Računar, video bim, ekran;
- Papir za *flipchart* tablu, nalepnice, markeri
- Štampani materijal: listići - instrukcije za igranje uloga i scenario
- Kartice za igranje uloga
- Video/ekran/zvučnici

Opis prvog dela "Škola Hogvarts i svet Harija Potera"

Igra uloga bazirana na priči o Hariju Poteru (45 min)

Mogući su različiti scenariji, trener se prilagođava igri u skladu sa grupom učesnika obuke

U igri se uči o - koegzistenciji različitih grupa u društvu, solidarnosti, pregovaranju i podizanju svesti učenika i nastavnika o pitanjima socijalne inkluzije

Opis drugog dela "Razvijanje ideja za uključivanje učenika u aktivnosti za poboljšanje inkluzije u školi"

Rad sa 3-5 grupa u zavisnosti od broja učesnika

Svaka grupa će dobiti različiti temu na osnovu koje treba da razvije svoju ideju za uključivanje učenika (30 min)

Predstavljanje ideje celoj grupi (15 min)

Dodatna sesija 2.5 Upotreba popularne kulture za učenje inkluzije

Veče Dana 2 ili neko drugo veče u toku obuke

Trajanje: 1-2h

Prikazivanje različitih ideja o korišćenju popularne kulture za predavanje i učenje o pitanjima socijalne inkluzije za učenike

Sredstva (osim onih uključenih u ceo program u prilogu ovom dokumentu)

Moduli obuke za treći dan

Izgradnja demokratske i inkluzivne školske kulture

Sesija 3.1 Izgradnja sigurnog i podsticajnog školskog okruženja

Sesija 3. 2: Uključivanje cele škole u projekte i društvene događaje

Sesija 3.3. Mentorstvo vršnjaka i vršnjačko učenje

Sesija 3.4: Pregled obuka i planiranja aktivnosti za razvoj škola i aktivnosti u učionici

Dodatna sesija 3.5 Pregled planova za razvoj škole

Sesija 3.1 Izgradnja sigurnog i podsticajnog školskog okruženja za svu decu - Studija slučaja o integraciji dece povratnika

Trajanje i mesto u [programu](#): 2h 15 min, Dan 3.1 (pre podne)

Struktura sesije

Ova intenzivna sesija se sastoji od dva različita dela koja su tesno povezani jedan s drugim.

Prvi deo "Izgradnja sigurnog i inkluzivnog školskog okruženja" pruža konceptualni okvir i ističe ključne dimenzije demokratske školske kulture (1h).

Kratka pauza

Drugi deo "Integracija dece povratnika u kosovskim školama" bavi se specifičnim obrazovnim izazovom koji se može rešiti demokratskom i inkluzivnom školskom kulturom kao preduslovom za uspešnu integraciju (1h).

Ciljevi:

1. Istražiti koncept "školske kulture" i njegove različite dimenzije.
2. Uvesti koncept obrazovne otpornosti i razmišljanja o uticaju tog koncepta na nastavu i učenje;
3. Shvatiti važnost sigurnog i podsticajnog okruženja kao preduslova za podsticanje motivacije za učenje i školske rezultate, kao i za poboljšanje društvenih odnosa između dece.
4. Identifikovati specifične potrebe i strategije u vezi sa celom školom i praksom upravljanja u učionici koja može zadovoljiti ove potrebe;
5. Shvatiti potrebe dece povratnika i odgovornosti škola da odgovore na njihove specifične uslove i potrebe.

Potrebna sredstva

- Računar, video bim, ekran;
- Štampani materijal: listići [Otpornost, Radni list o deci povratnicima](#);
- PowerPoint prezentacija [Otpornost i obrazovanje](#); Radni list [Smernice za socijalnu inkluziju](#)
- [Tabulator za posmatranje, Kontrolna lista za novopridošlu decu](#) ; i
- Materijali koje pripreme učesnici obuke.

Opis prvog dela: Dimenzije demokratske školske kulture - konceptualni okvir i praktične implikacije.

Prvi korak: Dve kratke prezentacije kojima se izgrađuje konceptualni okvir

- a) Uspostavljanje škole kao sigurnog i podsticajnog prostora
PowerPoint prezentacija koju je izradio trener (10 min).

b) Koncept obrazovne otpornosti i njegov uticaj na škole

PowerPoint prezentacija koju je izradio trener (10 min).

Drugi korak: Runda diskusije i razmišljanja (20min)

Impuls za razmišljanje:

- Identifikovati elemente koji utiču na školsku klimu i atmosferu u učenju?
- Kako nastavnici mogu da doprinesu pozitivnoj školskoj kulturi?
- Kako škole mogu postati sredine koje su naklonjenije deci?

Rezultati diskusije se predstavljaju na posterima.

Treći korak: Oblasti za poboljšanje naše školske kulture (rad u malim grupama, 20min)

- Analiza školskih okruženja i enterijera učionica;
- Planiranje prijatnih i podsticajnih okruženja;
- Istraživanje mogućnosti za učešće roditelja i lokalna partnerstva;
- Predstavljanje rezultata.

Opis drugog dela: Socijalna inkluzija dece povratnika (studija slučaja)

U malim grupama od 2-3 učesnika, svaki učesnik predstavlja pripremljenu studiju slučaja i razmatra je sa ostalim članovima grupe.

Kada svi učesnici završe predstavljanje, grupa će identifikovati:

- ključne specifične potrebe novopridošle dece i prepreke sa kojima se suočavaju;
- prilagođene prakse upravljanja učionicama koje mogu doprineti u zadovoljavanju ovih potreba;
- glavne prednosti i resurse koje novopridošla deca donose sa sobom; i
- metode za najbolje korišćenje ovih resursa radi dobrobiti sve dece i kohezije u razredu.

Predstavnik svake grupe podeliće ključne rezultate, a na osnovu prezentacije izradiće se dve zajedničke tabelle:

Specifične potrebe	Načini rešavanja

Prednosti	Načini korišćenja

Zaključci treba da se odnose na:

važnost nastavničkog pažljivog posmatranja; razmišljanje o tome koje strategije najbolje odgovaraju kontekstu u kosovskim školama; potrebu da se preduzme akcija, i da se ne čeka samo na to da se dete prilagodi; i činjenicu da uvek postoje korisni resursi koje deca nose sa sobom, a ne samo prepreke i potrebe.

3.3. Uključivanje cele škole u projekte i društvene događaje o različitosti

Trajanje i mesto u programu: 1 h 30 min, Dan 3.2 (pre podne)

Ciljevi:

1. Obezbediti pregled o pristupima, nastavnim planovima i metodologijama za obrazovanje o različitosti;
2. Učiti o interkulturalnom obrazovanju na nivou učionice i iz interdisciplinarne perspective;
3. Poboľjšati praktične veštine učesnika za slavljenje različitosti kroz projekte i društvene događaje .

Potrebna sredstva

- Računar, video bim, ekran;
- Radni list 1 [Promovisanje svesti o jeziku i kulturološkoj različitosti](#);
- Radni list 3 [Interkulturalno obrazovanje kroz nastavni plan i program](#); i
- [Primeri lekcija i projekata](#)
- PowerPoint prezentacija.

Opis modula:

Ovaj modul ima za cilj pružanje praktičnih veština za inkluzivno upravljanje učionicama i za ukupne školske događaje. Učesnici će dobiti informacije o ključnim strategijama i primerima dobre prakse. U okviru ove sesije akcenat će biti stavljen na razvoj nastavnog plana i programa i na planiranje njegove praktične primene. Obrađivaćemo teme i pripremićemo male nastavne jedinice i projekte za podsticanje socijalne inkluzije i interkulturalnog učenja.

Treneri se pozivaju da daju svoj doprines kroz navođenje primera dobre prakse.

Proces rada:

Prvi korak: Pregled stanja - interkulturalno i inkluzivno obrazovanje u školi (45 min)

Uvod: Sesija započinje aktivnošću slobodne grupne diskusije (*brainstorming*) na temu "Istraživanje različitosti u našim školama".

Primeri koje navedu učesnici kategorišu se i navode na ekranu.

Važno je skrenuti pažnju na te razlike koje se često potcenjuju. Ako rodna pitanja ne dođu na red, trener će naglasiti njihovu različitost i objasniti potrebu za uključivanjem rodnih perspektiva u škole.

Trener će zatražiti od učesnika da razmene svoja iskustva i razgovaraju o efikasnim strategijama za poboljšanje odnosa između učenika i školskog osoblja i roditelja. Preporučene prakse se navode na posteru (20min).

Drugi korak: Nove strategije: aktivnosti iz različitih kultura u nastavi i učenju

U sledećem koraku trener podseća učesnike da je transversalni interkulturalni pristup najefektivniji način za promovisanje inkluzije i pozitivnih odnosa iz različitih kultura (za razliku od izolovanih interkulturalnih aktivnosti) i da škole mogu promovisati nediskriminaciju kroz projekte i društvene događaje.

Učesnici će se podsetiti na aktivnosti koje su predstavljene na prvoj obuci i dobiće štampani materijal, odnosno listiće sa drugim predloženim aktivnostima.

U malim grupama od 3-4 učesnika, treneri će razmatrati način na koji mogu integrisati interkulturalnu dimenziju u obrazovne aktivnosti u vezi sa predmetnim oblastima.

Svaka grupa će pripremiti predloge za načine integrisanja interkulturalnog pristupa u aktivnostima koje su povezane sa specifičnim nastavnim temama iz sopstvene prakse (20 min)

Treći deo: Naša raznovrsna i inkluzivna škola: planiranje projekata i društvenih događaja

Grupa prikuplja ideje za projekte i društvene događaje. Trener naglašava važnost pristupa cele škole i važnost obraćanja roditeljima i široj zajednici.

Grupa se bavi pregledom postojećih primera i planiranjem jednog primera. Poželjno je da se koriste sopstvena iskustva sa školama i proveravaju da li su projekti ispunili uslove koji su određeni za aktivno uključivanje svih zainteresovanih strana (20min). Grupa zatim odlučuje o temi.

Predložene tačke za diskusiju:

- ideje za slobodnu grupnu diskusiju (*brainstorming*)
- odluka o projektu (relevantnost teme, ciljevi, koristi, rezultati)
- izvodljivost (investicije, trajanje, obim)
- uspostavljanje projektnog tima
- uključivanje roditelja i drugih zainteresovanih strana
- realizacija
- javnost i vidljivost projekta

Četvrti deo: Kratka prezentacija i diskusija o rezultatima

- Učesnici predstavljaju rezultate svog pregleda projekta i obrazlažu svoje odluke.
- Učesnici predstavljaju svoje sugestije.
- Učesnici prikupljaju primere dobre prakse.

3.3 Mentorstvo vršnjaka i vršnjačko učenje

Trajanje i mesto u programu: 1 h 30 min, Dan 3.3 (posle podne)

Ciljevi:

1. Predstaviti vršnjačko mentorstvo i vršnjačku medijaciju; i
2. Razviti veštine za uspostavljanje i upravljanje veštinama mentorstva vršnjaka i vršnjačke medijacije na nivou škole.

Potrebna sredstva

- Računar, video bim, ekran; i
- PowerPoint prezentacije [Mentorstvo vršnjaka](#) i [vršnjačka medijacija](#).

Opis modula:

Prvi deo: Prezentacija sa slajdovima koju izradi trener i pitanja za razjašnjavanje (5 min).

Drugi deo: Igra uloga (40 min)

- a) Igra uloga na temu vršnjačkog mentorskog odnosa (20 min)

U parovima, učesnici igraju ulogu dvoje dece koji su uključeni u vršnjački mentorski odnos u trajanju od pet minuta, a zatim zamenjuju pozicije i ponovo igraju ulogu u narednih pet minuta.

Alternativno, učesnici mogu simulirati mentorski odnos u kojem je jedan nastavnik-mentor, a drugi je nastavnik koji je pod mentorstvom.

U diskusiji cele grupe, trener:

- od učesnika traži da kažu kako su se osećali u svakoj ulozi, i da li im je činjenica da su se našli u drugoj poziciji pomogla nakon promene pozicije sa partnerom; i
- naglašava ključne tačke koje omogućavaju uspešno funkcionisanje odnosa u okviru mentorstva vršnjaka.

- b) Igra uloga na temu vršnjačke medijacije (20 min)

U grupama od po troje, učesnici glume jednostavnu situaciju medijacije koju im je pokazao trener. Posle pet minuta oni menjaju pozicije, tako da svako od njih ima priliku da odigra ulogu vršnjačkog medijatora/posrednika.

U diskusiji cele grupe, trener:

- od učesnika traži da kažu kako su se osećali u ulozi vršnjačkog medijatora i u

drugoj ulozi, i da li im je činjenica da su se našli u drugoj poziciji pomogla nakon promene pozicije sa partnerom; i

- naglašava ključne tačke koje omogućavaju uspešno odvijanje procesa vršnjačke medijacije.

Treći deo: Uspostavljanje i upravljanje sistemom mentorstva vršnjaka i vršnjačke medijacije u školi (45 min.)

Učesnici su podeljeni u dve grupe.

Male grupe će izraditi planove za uspostavljanje sistema mentorstva vršnjaka u imaginarnoj kosovskoj školi (15 min).

Grupe vrše svoja izlaganja.

Predavač u plenarnoj diskusiji ističe ključne ideje i prednosti (15min)

Sledeća runda je posvećena iskustvima sa medijatorima. Opet male grupe vrše svoja izlaganja, a trener naglašava ključne ideje u okviru diskusije (15 minuta).

U ovom delu treneri će diskutovati o ideji uspostavljanja mreže nastavnika koji bi mogli širiti svoje dobre prakse i sarađivati sa kolegama. Biće uspostavljena lista potencijalnih doprinosa.

3.4 Sažetak: Pregled planova razvoja škola i aktivnosti u učionicama

Trajanje i mesto u [programu](#): 1 h 30 min, Dan 3.4 (posle podne)

Ciljevi:

1. Smestiti treći deo obuke u okvir programa i u kontekst prethodnog rada;
2. Rekapitulirati ključne elemente od prethodnih dana;
3. Pregledati zadatke nakon druge obuke, povratnih informacija i diskusije; i
4. Razjasniti ključne strategije za socijalnu inkluziju

Potrebna sredstva

- Računar, video bim, ekran;
- PowerPoint prezentacije [Otvaranje](#) i [Planiranje razvoja škole](#);
- Materijali koje pripreme učesnici; i
- Materijali za obuku iz prethodnih sesija.

Opis modula:

Ova sesija ima tri različita dela, koja mogu da prilagođavaju različiti treneri.

Prvi deo (20 min) predstavlja kratak pregled nekih ključnih obrazovnih strategija koje su prezentovane tokom prethodna dva dana.

Od učesnika se traži da u malim mešovitim grupama razmotre različite predstavljene pristupe, uključujući:

- a) mogućnosti za društvenu interakciju u učionici i u školi;
- b) radne aktivnosti grupe: osnovne aranžmane i sastav grupa;
- c) učenje zasnovano na projektu;
- d) integraciju dece povratnika; i
- e) interkulturalne aktivnosti.

Nakon pregleda, oni će diskutovati o svojim preferencijama i praktičnosti različitih strategija u njihovoj školskoj realnosti.

Trener bi mogao naglasiti važnost porodičnog porekla, odnosa i socijalne podrške i pozvati se na koncepte zaštitnih faktora i negativnih faktora.

Drugi deo (30min) se fokusira na njihov budući rad kao moderatora škole. To se odnosi na pripremu domaćeg zadatka, čije izvršenje će se očekivati od škola:

- ažurirani plan razvoja škole zasnovan na razumevanju celokupnog školskog pristupa socijalnoj inkluziji i prilagođavanju ovog razvojnog koncepta specifičnom lokalnom kontekstu svake škole i svakodnevnom radu učesnika; i
- aktivnost koja ima za cilj poboljšanje saradnje sa roditeljima.

Treneri će podržati svaki školski tim kroz sledeće dve faze:

Prva faza: prezentacija ažuriranih planova razvoja škole, kao i pripreme za njihovo sprovođenje iz prethodnih sesija obuke, kao i aktivnosti roditelja i sprovođenja relevantnih obrazovnih aktivnosti.

Druga faza: povratne informacije i sugestije kolega i trenera. Diskusija o planovima biće obavljena na osnovu dokumenta [Vodeća pitanja za samoocenjivanje škole.](#)

Konačna opšta diskusija će se fokusirati na međusobno učenje i na isticanje najvažnijih zaključaka koji proizilaze iz prezentacija i onoga što je potrebno da se uradi za delotvorne i održive procese razvoja škole.

Treći deo 3 (30min) Poslednjih 20 minuta trećeg dana može se iskoristiti za informisanje trenera o njihovom radu i za njihovu evaluaciju.

Rad koji treneri treba da obave u okviru sesija školske obuke uključuju:

- a. saradnju sa nastavnicima, osobljem i direktorom škole na uspostavljanju i reviziji školskog nastavnog plana;
- b. pripremu portfolija obrazovnih aktivnosti i strategija upravljanja učionicama dizajniranih ili prilagođenih na osnovu primera koji su prezentovani u obuci i primenjeni u praksi sa odeljenjima u kojima oni predaju (najmanje 3 aktivnosti po nastavniku)
- c. praćenje tekućeg procesa; i
- d. priprema društvenih događaja.

Evaluacija će se izvršiti korišćenjem:

- evaluacije, uključujući i povratne informacije; i
- kratke vežbe interaktivne evaluacije

Učesnici izražavaju svoje mišljenje o različitim aspektima obuke, uključujući:

- program;

- metode obuke;
- saradnju sa kolegama;
- sopstveni doprinos;
- logistiku; i
- ukupni projekat.

Obuka će se završiti rindom završnih komentara: u vidu fraze za koju učesnici treba da izaberu jedan od sledećih početaka:

- Ja ću...
- Želim...
- Nadam se ...
- Potrebno mi je ...
- Ja...

Dodatna sesija 3.5. Pregled planova razvoja škola

Trajanje i mesto u [programu](#): 1 h 15 min, Dan 3.5

Ciljevi:

1. Smestiti treći deo obuke u okvir programa i u kontekst prethodnog rada;
2. Rekapitulirati ključne elemente iz prethodnih obuka;
3. Pregledati planove razvoja škole, povratne informacije i diskusija; i
4. Razjasniti ključne strategije za socijalnu inkluziju određene dece
Potrebna sredstva
  - Računar, video bim, ekran;
  - PowerPoint prezentacije [Otvaranje](#);
  - Štampani materijal: listići [Alat za samoocenjivanje škola](#), [planiranje razvoja škola](#); i
  - Materijali koje pripreme učesnici.

Opis modula:

Ova sesija ima tri različita dela koja mogu da prilagođavaju različiti treneri.

Prvi deo uključuje reč dobrodošlice i pozdravno obraćanje, aktivnost zagrevanja, a takođe uključuje i prezentaciju programa obuke za drugi deo, njegove ciljeve, kao i neke od glavnih elemenata koji stoje u osnovi pristupa obuci. Pregled sesija obuke će biti prikazan uz korišćenje PowerPoint prezentacije.

Predložena aktivnost zagrevanja: "Rotacioni krug" (20 min)

Postupak:

Grupa će formirati unutrašnji i spoljašnji krug i učesnici će stati okrenuti licem u lice jedni prema drugima i u parovima. Od učesnika se traži da razgovaraju o izjavama ili o pitanjima koja im zada trener.

Nakon kratke diskusije spoljni krug se pomera i učesnici razgovaraju sa drugom osobom. Aktivnost je završena onda kada svi članovi grupe obave razgovor sa svim ostalim članovima.

Lista izjava i komentara:

- Šta mislite o tome da provodite svoj vikend na obuci?
- Da li ste se susreli sa određenim situacijama u vašoj učionici koje su vas naterale da razmišljate o našoj obuci?
- Kako ste ih rešili?
- Da li je naša obuka na neki način uticala na vašu komunikaciju sa decom iz zajednica Rom, Aškalija ili Egipčana?

- Da li ste pokušali neku od aktivnosti iz priručnika? Kakvo je vaše iskustvo s tim?
- Čega se sećate sa prve obuke?
- Šta je/Kakav je plan razvoja škole i šta mislite o ovom konceptu?

- Možete li definisati pojam "diskriminacije"?
- Da li možete navesti neke primere iz vašeg iskustva o tome kako očekivanja nastavnika mogu uticati na rezultate učenika?
- Da li biste poslali svoju decu u vašu školu?

Kratko izlaganje na plenarnom sastanku: pojašnjenja, razmena uvida (5 min)

Drugi deo se fokusira na pregled domaćih zadataka čije izvršavanje se očekuje od učesnika:

- Procena situacije u sopstvenoj školi na osnovu upitnika podeljenih na prethodnoj obuci; i
- Razvoj nacrtu plana razvoja škole zasnovan na razumevanju pristupa cele škole prema socijalnoj inkluziji i prilagođavanju ovog razvojnog koncepta specifičnom lokalnom kontekstu svake škole i svakodnevnom radu učesnika.

U **trećem delu** svaki školski tim će proći kroz sledeće faze:

Prva faza: Kratka prezentacija saznanja iz upitnika, nakon čega sledi, ako je potrebno, pojašnjavanje pitanja i odgovora kolega i trenera.

Druga faza: Prezentacija nacrtu plana razvoja škole i primanje povratnih informacija i predloga od kolega i trenera. Diskusija o planovima će se zasnivati na dokumentu [Alat za samoocenjivanje škole](#).

Kada sve škole završe drugu fazu, počinje se sa sledećim fazama:

Treća faza: Pregled planova razvoja škole na osnovu dobijenih povratnih informacija, u okviru školskih timova.

Četvrta faza: Prezentacija onoga što je promenjeno u planovima.

Na taj način svaki tim može imati koristi od direktnih povratnih informacija koje dobije od kolega i trenera, kao i od slušanja planova koje predlože druge škole.

Resursi za trenere i nastavnike

Uvod

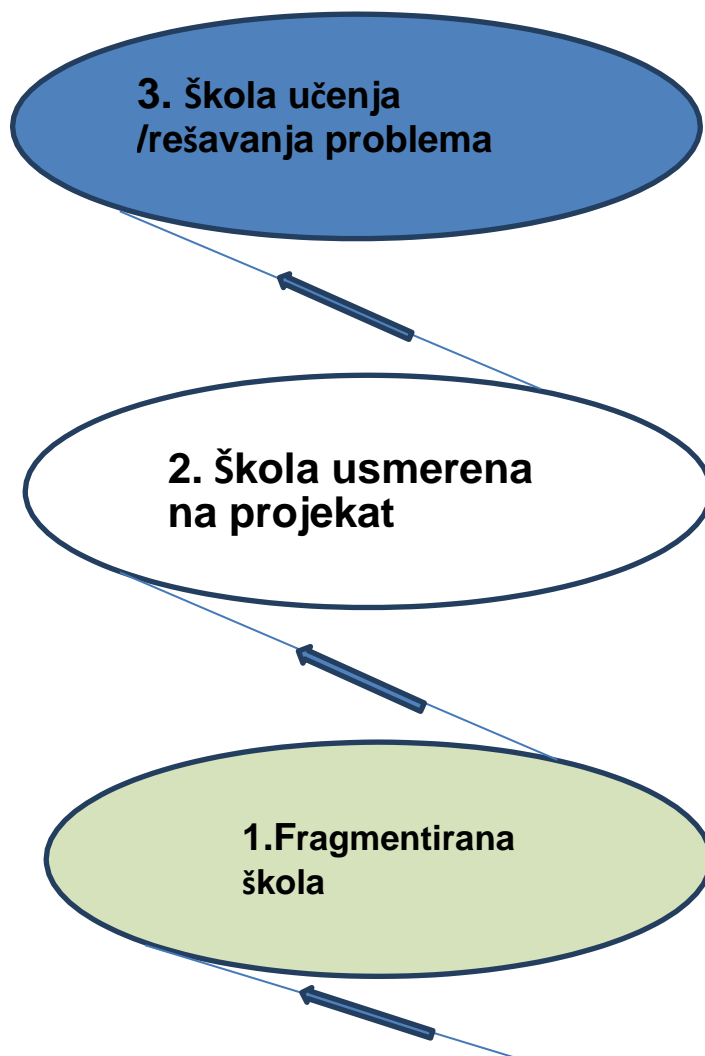
Ovo je zbirka različitih vrsta resursa koji imaju za cilj da omoguće nastavnicima koji pohađaju obuku da učine svoju školu inkluzivnijom i efikasnijom u upravljanju različitosti. Ona sadrži neka osnovna dokumenta o ključnim konceptima i pitanjima, instrumentima koji su korisni za procenu stanja u školi i za angažovanje sa kolegama u procesu održivog i demokratskog razvoja škole, kao i sugestije za obrazovne aktivnosti koje se mogu koristiti sa učenicima različitih uzrasta ili sa drugim kolegama nastavnicima.

Ove resurse ne treba posmatrati kao recepte za reprodukciju, već kao izvore inspiracije za izradu lokalno prilagođenih materijala na osnovu prethodnih iskustava i potreba koje su identifikovane u školama.

Neke od aktivnosti koje su uvrštene predstavljaju deo obuke, dok se druge mogu koristiti u vezi sa domaćim zadatkom koji se zadaje nakon svake sesije obuke.

Jedan od metoda planiranih za ocenu učesnika kursa zasniva se na portfoliju koji odražava aktivnosti koje se sprovode u školama, a koji je zasnovan na sadržaju obuke. Ovi resursi su direktno korisni i sa tog aspekta.

Proces razvoja škole

Dalin & Rolf (2000), Rolf (1991)

Stepenice u razvoju škole

Škola rešavanja problema/Škola učenja

- Potpuno razvijena i samostalna škola koja se i dalje razvija
- Timska saradnja na svim nivoima
- Redovno razjašnjavanje ciljeva
- Uređivanje i realizacija programa
- Stručni razvoj osoblja i samokontrola

- Škola sa inovativnim vežbama u vidu pojedinačnih projekata
- Dobri radni odnosi
- Rad u grupi samo u okviru projekata
- Nema koordinisanog sistema ciljeva
- Sporadični spoljašni odnosi i veze

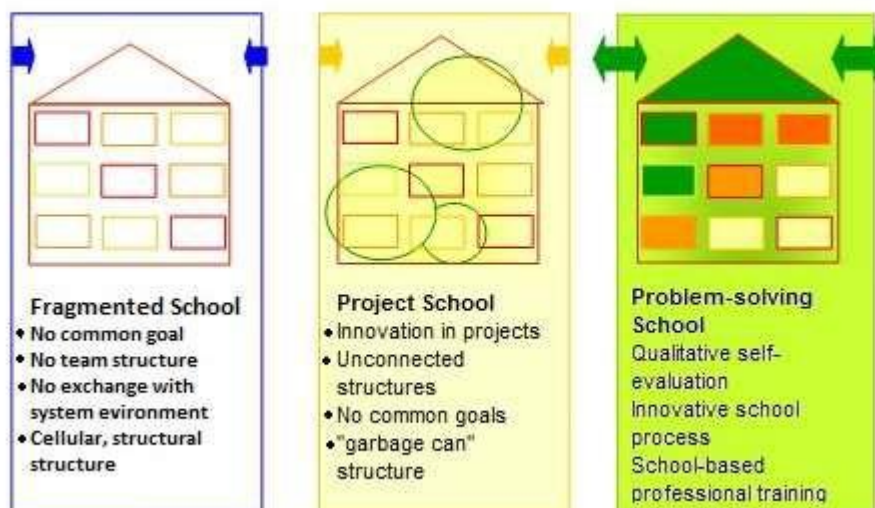
Projektna škola

Fragmentirana škola

- Normalna škola sa upravom i slobodno spojenim časovima
- Dobri radni odnosi
- Ne postoji timska saradnja u podeli bliskih poslova
- Nema izabranog koncepta cilja i doslednog programa

Dalin/Rolf (1990) + Rolf (1991)

School as Organisation (vgl. Rolff 1991)

Planiranje razvoja škole za postizanje demokratske i inkluzivne škole

Osnovne informacije

Planiranje inkluzivne škole može biti uključeno u rad na planiranju razvoja škole, što se trenutno već odvija u školama. Svaka školska zajednica će biti u različitoj fazi procesa planiranja razvoja škole, a takođe će imati i različite koncepcije za najprikladniji način razvoja inkluzivne i interkulturalne škole. Ove razlike će uticati na načine na koje se svaka školska zajednica uključuje u proces planiranja. Predlaže se da postoje četiri glavne faze koje škole mogu razmatrati u ovom pogledu:

- Pregled postojećih praksi i odredaba;
- Izrada plana;
- Program realizacije; i
- Evaluacija.

Ove etape formiraju ciklični proces koji kontinuirano podržava rad škole. Postoji mnogo pristupa u planiranju razvoja škole, a važno je da školska zajednica usvoji pristup koji odgovara njenoj konkretnoj situaciji. Međutim, ponekad je teško znati odakle da se počne. Sledeće smernice mogu pružiti neke ideje o tome kako škola može pristupiti školskom planiranju sa interkulturalnog aspekta. Proces planiranja treba da pomogne svim članovima školske zajednice da razviju inkluzivnu i interkulturalnu školu koja odgovara potrebama sve dece. Proces planiranja treba da obuhvati sledeće:

- Sprovođenje pregleda škole uz korišćenje inkluzivne i interkulturalne perspektive;
- Razvijanje školske misije, politike i akcionog plana;
- Realizacija školskog plana; i
- Praćenje i evaluacija akcionog plana.

Pregled škole

Kao početni korak u procesu planiranja škole, korisno je proveriti gde se škola trenutno nalazi u odnosu na inkluzivnost i interkulturalnost. U tu svrhu školska zajednica bi mogla da obavi interkulturalni školski pregled. Alat za samoocenjivanje škole može da se koristi za potrebe ovog pregleda.

Planiranje aktivnosti

Škola može odabrati da odgovori na potrebu za razvijanjem inkluzivne školske kulture tako što će započeti s izradom akcionog plana. Prednosti korišćenja akcionog plana kao alata za pristup cele škole su takve da predstavnici celokupne školske zajednice mogu biti uključeni u različite elemente procesa, škola može raditi na više oblasti istovremeno, dok različite grupe mogu raditi na različitim zadacima, a sam plan se može usmeriti na brzu realizaciju. Neke škole možda već imaju svoje sopstvene akcione planove i stoga mogu biti spremne za širi pristup u planiranju.

Neke od ključnih komponenti akcionog plana su:

- određivanje uloga i odgovornosti različitih kadrova u vezi sa aktivnostima;
- definisanje prioriteta;

- identifikovanje potrebnih resursa;
- postavljanje ciljeva i kriterijuma uspeha;
- određivanje vremenskog okvira; i
- uspostavljanje postupaka za praćenje i evaluaciju.

Realizacija akcionog plana

Nakon izrade akcionog plana, članovi školske zajednice će se uključiti u proces realizacije. Identifikacija uloga, ciljeva, kriterijuma uspeha i vremenskog okvira uz korišćenje modela akcionog plana olakšaće školi pretvaranje politika i strategija u praksu. Prvo će se obrađivati prioritetne oblasti, s tim što će školska kultura postajati sveobuhvatnija kako se rad u ovim oblastima bude dalje odvijao i napredovao, i kako se bude fokusiralo na druge oblasti interkulturalnog rada. Može se dogoditi da se tokom realizacije jave nova pitanja koja će zahtevati pažnju. Realizacija, stoga, mora biti fleksibilna kako bi mogla da odgovori na promenljive okolnosti, a da u isto vreme ostane verna misiji i politikama, koje uključuju interkulturalnu perspektivu škole.

Praćenje i ocenjivanje akcionog plana škole

Akcioni plan treba da sadrži postupak za praćenje, pregled i evaluaciju sa određenim datumom. Uspešna realizacija treba da doprinese:

- promociji veće svesti o socijalnoj inkluziji i interkulturalnim pitanjima;
- promociji podsticajnog i inkluzivnog okruženja za učenje koje će podsticati razvoj samopoštovanja kod sve dece; i
- razbijanje stereotipa i slavljenje različitosti.

Budući da je proces planiranja škole cikličan, ova evaluacija će pružiti informacije o daljim fazama pregleda, planiranja i realizacije.

Alati za pregled škole

Podaci o našoj školi

Demografski podaci (učenici i nastavnici)

- Koliko je učenika upisano u vašoj školi?
- Koliko od njih su Romi, Aškalije ili Egipćani?
- Koliko je broj dece povratnika u vašoj školi?
- Koliko je broj dece povratnika u svakom razredu?
- Ako postoji centar za učenje namenjen za učenike Rome, Aškalije i Egipćane, kako ocenjujete saradnju između tog centra i škole?
- Da li se vaše telo učenika promenilo u toku poslednjih godina usled migracija ili repatrijacije?
- Da li postoje nastavnici u vašoj školi koji dolaze iz drugih etničkih zajednica?

Prisustvo i izostanci

- Koliko učenika povratnika ili učenika Roma, Aškalija ili Egipćana ima izostanke s nastave?
- Da li znate koji je procenjeni broj romske, aškalijske ili egipćanske dece školskog uzrasta koji ne pohađaju školu?
- Koliko je učenika povratnika ili učenika Roma, Aškalija ili Egipćana ispisano iz škole u poslednje četiri godine?

Resultati u školi

- Prosečna ocena svih učenika na nivou škole
- Prosečna ocena učenika Roma, Aškalija i Egipćana
- Koliko učenika Roma, Aškalija ili Egipćana nastavlja školovanje u srednjoj školi?

Uključivanje roditelja

- Koliko roditelja obično dolazi na roditeljske sastanke?
- Koliko često održavate sastanke sa roditeljima?
- Koliko je roditelja učenika Roma, Aškalija i Egipćana uključeno u Saveta roditelja?

Socijalna inkluzija

- Da li možete navesti neke pozitivne primere interakcije između učenika Albanaca i Srba u učionici ili za vreme vannastavnih aktivnosti?
- Da li ste primetili ikakve tenzije?
- Da li se učenici druže sa učenicima Romima, Aškalijama ili Egipćanima izvan škole?

Obuka nastavnika

- Koliko je nastavnika u vašoj školi prošlo obuku o pitanjima koja se odnose na poboljšanje obrazovanja učenika Roma, Aškalija ili Egipćana?

Alat za samoocenjivanje škole

Ključni školski dokumenti i njihova komunikacija	1	Koji elementi u ključnim školskim dokumentima o politici i strategiji fokus na pomaganje svakom detetu u ostvarivanju njegovog punog i razvijanju pozitivnog koncepta i slike o sebi?
	2	Na koji način se načela jednakosti i raznolikosti, sa eksplicitnog inkluzivnog i interkulturalnog aspekta odražavaju u ključnim

	3	Na koji način se prethodno navedene ideje javno komuniciraju na načine koji su razumljivi i pristupačni za svu decu i roditelje?
Fizičko okruženje	4	Na kojim mestima su kulture i jezici etničkih grupa Kosova i škole predstavljeni na slikama, višejezičnim znakovima, obaveštenjima i drugim elementima u fizičkom okruženju škole?
Socijalno okruženje	5	Koje rutine su na raspolaganju za izražavanje dobrodošlice novoj deci, kako bi im se pomoglo da postanu deo škole i kako bi se osigurala afirmacija njihove kulture u okruženju?
	6	Koji postupci su uspostavljeni za obezbeđivanje prepoznavanja sposobnosti i potreba nove dece?
	7	Koji se načini koriste za omogućavanje deci da razumeju rutinu u školi i učionicama?
	8	Koji su postupci su uspostavljeni za borbu protiv diskriminacije i nasilja?
	9	Koje mere su uspostavljene kako bi se sprečili i rešili izostanci s nastave?
	10	Na koji način se planiraju posebni događaji kako bi bili što inkluzivniji u pogledu svih etničkih grupa u školi?
	11	Na koji način se odaje priznanje važnim festivalima i posebnim danima svih kultura koje su prisutne u školi?
	12	Na koji način se pripadnici manjinskih etničkih grupa afirmišu u pozitivnom smislu u pogledu njihovog identiteta?
	13	Na koji način se uvažava obezbeđivanje odgovarajućeg jezika i ponašanja u interakciji između nastavnika i dece?
	14	Kakvo je podsticajno okruženje stvoreno za učenike sa ograničenim znanjem jezika na kojem se odvija nastava?
Obrazovne aktivnosti i resursi	15	Na koji način se interkulturalni pristup odražava u nastavnoj praksi u različitim predmetima?
	16	U koje aktivnosti kooperativnog učenja su uključena deca, kako bi jedna kod drugih prepoznala i iskoristila prednosti i snage?
	17	Na koji način izbor vannastavnih aktivnosti podržava pozitivne interakcije i saradnju između učenika?
	18	Koji metod se koristi za procenu prikladnosti slika i poruka sadržanih u školskim tekstovima i drugim sredstvima?
Uključivanje roditelja	19	Koje mere su planirane za osiguranje uključivanja roditelja u školske aktivnosti, uključujući i roditelje dece iz manjinskih grupa?
Saradnja	20	Koje mere su planirane za saradnju sa posrednicima u obrazovanju, centrima za učenje, nevladinim organizacijama i drugim lokalnim

Planiranje za socijalnu inkluziju obrazovanje o različitosti

Proces rada

Prva faza

procesa

- Molimo vas da u sebi pročitate izjave na karticama;
- Nakon toga imate vremena da postavite pitanja o sadržaju;
- Zatim izrežite pet kartica koje smatrate najvažnijim;
- Ostatak kartica sa izjavama mogu biti alternative; i
- Potom se organizujte u male grupe (5-7 učesnika).

Rad u grupi

- Razgovarajte o vašim izborima i, kao grupa, složite se oko ukupno pet kartica; i
- Poredajte ih na listu tako da su dve najvažnije kartice u centru. Ostale tri možete postaviti negde drugde na listu.

Pred svim učesnicima (u plenumu)

- Predstavite svoj poster i zabeležite obe centralne izjave na *flipchart* tabli.
  - Svaki učesnik će dobiti dve nalepnice i označice najvažnije izjave koje ste odabrali.

Druga faza: Inventar

U malim grupama, **stanje škola** će se procenjivati uz korišćenje tabele koja je data u nastavku. Tabela treba da bude prikazana na *flipchart* tabli s listovima ili projicirana na zidu - u ovoj fazi potrebno je urediti samo prve dve kolone.

Naše tačke fokusa/prioriteti:

Šta već radimo u našoj školi:	Iskustva koja smo imali sa ovim:	Ciljevi koje želimo da postignemo:	Naši sledeći koraci:	Potencijalni partneri u saradnji:

Škola...	Kontakt partner...			
----------	--------------------	--	--	--

Treća faza: Predstavljanje evaluacije

Predstavljanje grupnih rezultata iz prve i druge tačke tabele pred svim učesnicima (u plenumu).

Četvrta faza: Posledice

Po popunjavanju preostalih kolona u tabeli, formulisaće se cilj, odrediće se konkretni koraci i imenovaće se kontakt osoba.

Peta faza: Mogući impulsi

- Ko radi šta, kada i sa kim?
- Kada će se izraditi izveštaj o radu grupe (poslovni sastanci, opšte konferencije i večernji roditeljski sastanci)?
- Šta radimo nakon ovoga?
- Kakva podrška nam je potrebna (npr. napredna obuka)?

Stavke koje se odnose na "Socijalnu inkluziju i obrazovanje o različitosti u našim školama"

Nastava prati ciljeve individualnog učenja učenika.	Naša škola bi želela da sva deca imaju dobru startnu priliku.	Razmatramo situaciju dece u nepovoljnom položaju i tudimo se da ih podržimo.	Održavamo redovan kontakt s roditeljima.
Nastavno osoblje ceni i poštuje jezičke kompetencije koje deca donose u školu.	Poređenje jezika ima čvrstu poziciju u procesu nastave u	Elementi porodice, kultura i jezika mogu videti i čuti u školi.	Nastava na jezicima manjina usko je povezana sa procesom nastave u školi (književnost, festivali, veronauka...).
Promovišemo saradnju između dece različitog etničkog porekla.	Naša škola učestvuje u evropskim programima i koristi ih za interkulturalno učenje.	Škola je otvorena okruhu i gradu . Ona koristi umrežavanje sa ustanovama u cilju kvalitetnog razvoja.	Individualni napredak primećen, dokumentovan i posmatra se kao izuzetna referenca za "normu".
Uspostavljen je sistem podrške za "novu" decu sa migracionim statusom i još uvek ograničenim poznavanjem jezika nastave.	Roditelji sa imigrantskim statusom kontinuirano će se uključivati u pedagoška pitanja sa svojim i jezičkim veštinama.	Naša škola je poznata kao mesto interkulturalnog učenja.	Interkulturalno usmerenje naše škole je znak kvaliteta koji će biti prepoznat kroz javni rad.
Osnova razvoja naše	Interkulturalni	U našoj školi postoji	Međunarodni kontakti

škole je proces kontinuiranog poboljšanja, u koji je uključena cela školska zajednica.	razvoj naše škole zahteva naprednu obuku.	otvoreni dijalog i kultura rešavanja konflikta pri čemu se stremi zajedničkim vrednostima i dozvoljava se kritično mišljenje	omogućavaju promenu perspektive i predstavljaju elemente u izgradnji razvoja naše škole.
Interkulturalno otvaranje prvenstveno znači otvorenost i presudne veštine za bavljenje drugima.	Interkulturalno iskustvo u obuci osnažuje učenike/nastavno osoblje/roditelje i promovira empatiju i perspektivu promena.	Kritička analiza naše rutine i tradicije u saradnji sa decom i roditeljima iz manjinskih i obespravljenih zajednica predstavlja prioritet u našoj školi.	Spoljne konsultacije su presudne za razvoj škole.
Škola je dobro sa drugim društvenim/regionalnim interkulturalnim grupama i	U našoj školi postoji sveobuhvatan koncept podrške kojim se nastoji da se snaga dece.	Posmatranje i podrška razvoju individualnog učenja svakog deteta predstavlja osnovu našeg pedagoškog rada.	Roditelje i decu iz manjinskih sredina smatramo pojedincima a ne stereotipnim predstavnicima kultura.
Deca povratnici dobijaju posebnu pažnju i podršku.	Imamo uspostavljene politike sa kojima su upoznati učenici, osoblje i roditelji.	Aktivno podržavamo decu Rome, Aškalije i Egipćane.	Jezik Roma može da se govori u našoj školi.
O roditeljima sa migrantskim statusom se ne priča, već se sa njima razgovara.	Da bi se moglo kompetentno baviti raznovrsnošću, potrebno je da svi poseduju veštine za delovanje.	Često nas drugačiji stil života, kultura, religija i jezik obogaćuju.	Suočavanje sa različitostima nije uvek lako, i ponekada vodi u sukob, što moramo shvatiti i predosetiti.
Jezička i kulturološka raznovrsnost je normalna u našoj školi.	Naš cilj je nenasilno rešavanje konflikata i sukoba interesa.	Druge kulturološke orijentacije sa zanimanjem, otvorenostima i razumevanjem.	Interkulturalno obrazovanje je zadatak naše škole. Usmeren je na svu i roditelje, uključujući i jednojezičke porodice.
Partneri i organizacije izvan škole doprinose uspešnom razvoju jezika.	Uspešan razvoj jezika zahteva blisku i ciljanu usmerenu saradnju sa predškolskim ustanovama.	Dobar prelazak u narednu prijemnu važan je za uspeh u obrazovanju.	U našoj organizaciji, svi roditelji, a takođe i oni sa migrantskim statusom, predstavljaju važne partnere i biće kontinuirano uključivani.

Sukobi se ne potiskuju, već se o njima otvoreno raspravlja i otvoreno se rešavaju.	Svako ima predrasude, strahove i stečene stavove. Mi radimo na tome da ih postanemo svesni i da se prema njima odnosimo	Razvoj jezika kod bilingvalne dece je integralan i čine ga usmerene i slobodne (neusmerene) faze.	Razvoj jezika kod bilingvalne dece zahteva uključivanje roditelja.
--	---	---	--

Načela socijalne inkluzije u obrazovanju

- Obrazovanje je za svu decu bez obzira na njihovu etničku pripadnost. Pošto svet postaje sve raznovrsniji, moramo da pripremimo decu za takav svet. Interkulturalno obrazovanje je važan deo obrazovnog iskustva svakog deteta, bez obzira na to da li je dete u školi koju karakteriše etnička raznolikost ili je u pretežno monoetničkoj školi, odnosno bez obzira na to da li dete dolazi iz dominantne ili manjinske kulture.
- Socijalna inkluzija je za svu decu bez obzira na njihov uzrast. Priznanje da je raznovrsnost normalna za ljude je nešto što priliči svakom uzrastu. Mnoge veštine, stavovi i kapaciteti koji će biti od presudnog značaja za dete kasnije u životu počinju da se razvijaju u ranom uzrastu.
- Jezik i kultura se identifikuju kao osnovna komponenta interkulturalnog obrazovanja. Iako je važno dati detetu tačne informacije i osporiti stereotipe i pogrešne koncepte, razvijanje interkulturalnog kapaciteta deteta je efikasnije ako se to radi kroz razgovore sa detetom o njegovom razmišljanju, a ne samo da mu se kaže "to je tačno, odnosno to je netačno" u određenoj situaciji.
- Obrazovanje se odvija prirodno kroz "skriveni plan i program" društvenog i vidljivog sveta u kojem dete živi. Iako je moguće i neophodno uključiti interkulturalne ideje u podučavani "formalni nastavni plan", slike i resursi koji okružuju dete takođe imaju presudnu ulogu. U istraživanju tog skrivenog plana i programa važno je napomenuti da ono što je odsutno može biti isto toliko važno koliko i ono što je prisutno.
- Obrazovanje se bavi pitanjem etničke pripadnosti i kulture, a ne samo bojom kože. Iako je boja kože često osnova za diskriminaciju, interkulturalno obrazovanje treba jednako da se bavi pitanjem diskriminacije svih etničkih grupa.

Izjave o socijalnoj inkluziji

Obrazovanje za socijalnu inkluziju ima za cilj:

- podsticanje uslova koji dovode do pluralizma u društvu;
- podizanje svesti dece o njihovoj kulturi i njihovo usmeravanje na činjenicu da postoje drugi načini ponašanja i drugi sistemi vrednosti;
- razvoj poštovanje načina života koji se razlikuju od sopstvenih, tako da ih deca mogu razumeti i ceniti jedni druge;
- ohrabrivanje posvećenosti jednakosti;
- omogućavanje deci da donose informisane odluke i da preduzmu korake u vezi sa predrasudama i diskriminacijom;
- ocenjivanje i vrednovanje sličnosti i razlika; i
- omogućavanje svoj deci da govore u svoje ime i da izraze svoju kulturu i istoriju.

Deset smernica za socijalnu inkluziju i obrazovanje o različitosti

1. Obrazovanje je za svu decu.
2. Obrazovanje o različitosti je ugrađeno u znanje i razumevanje, veštine i kapacitete, stavove i vrednosti.
3. Interkulturalno obrazovanje i socijalna inkluzija su integrisani u sve predmete i u opšti život škole.
4. Interkulturalno obrazovanje zahteva fokus na stvarni svet.
5. Jezik je ključan za razvoj interkulturalnih kompetencija.
6. Za proces socijalne inkluzije je potrebno vreme.
7. Školski kontekst je važan u olakšavanju učenja i integracije.
8. Škole treba da odražavaju raznolikost svojih učenika.
9. Svu decu je potrebno tretirati sa poštovanjem.
10. Saradnjom između lokalnih škola i šire zajednice može se premostiti jaz između škola i roditelja iz manjinskih grupa.

Razmotrite značenje i implikacije ovih smernica. Koje od njih predstavljaju najveće izazove?

23. Vrednovanje obrazovnih aktivnosti

Trajanje i mesto u [programu](#): 1– č 30 m, dan 3.2 ujutro

Ciljevi:

1. Podići svest o važnosti, ali i izazovima vrednovanja društvene inkluzije obrazovnih aktivnosti;
2. Izlaganje i razgovor o primerima načina i aktivnosti koje se mogu koristiti za formativno i zbirno vrednovanje obrazovnih aktivnosti.

Potrebna sredstva:

- Štampani materijali sa predloženim aktivnostima za vrednovanje.

Opis sesije:

Instruktor bira dve metode koje su predložene da bi ih upotrebio sa učesnicima u vrednovanju prethodne sesije o internetskom partnerstvu. Ovo se radi u obliku vežbe-simulacije.

Nakon aktivnosti sledi referisanje i opšta diskusija koja je usredsređena na:

- a. Razliku između formativnog i zbirnog vrednovanja i njihove uloge u vezi sa procesima učenja i aspektima društvene inkluzije;
- b. Upotrebu metoda sa decom različitog uzrasta i razmatranje ograničenja na koja se nailazi u školama (male prostorije, zahtevi nastavnog plana i programa itd.);
- c. Deljenje sličnih primera strategija i metoda vrednovanja koje učesnici koriste ili ideja koje su dobili na osnovu datih primera;

Identifikovanje nekih elemenata koji čine da aktivnosti vrednovanja doprinesu ciljevima društvene inkluzije u mešovitom odeljenju.

- d. Identifikovanje nekih elemenata koji dovode do toga da aktivnosti vrednovanja doprinose ostvarivanju sveukupnih ciljeva socijalne inkluzije u mešanom odeljenju.

24. Kako može učesničko vrednovanje da pruži podršku školskom razvoju

Trajanje i mesto u programu: 1 č 30 m, dan 3.2 popodne

Ciljevi:

1. Uvesti ključne elemente u vezi sa učesničkim vrednovanjem kao deo školskog razvojnog procesa;
2. Pripremiti timove da organizuju i vode proces vrednovanja u svojim školama na kraju školske godine.

Potrebna sredstva:

- Računar, projektor, ekran;
- Štampani materijal za monitoring i evaluaciju

Opis sesije:

Sesija počinje uvodnim informacijama koje instruktor daje o ključnim elementima u vezi sa vrednovanjem i prednostima učesničkog vrednovanja za pružanje podrške i osnaživanje tima u svakoj školi (15 min.).

U školskim timovima i koristeći radne obrasce sa pitanjima-smernicama za vrednovanje učesnici planiraju proces vrednovanja u svojoj školi (15 min.).

Ohrabruju se da se pozovu na kontrolni spisak koji je korišćen za početnu procenu i na svoje školske razvojne planove.

Svaka grupa predstavlja plan i dobija povratne informacije od kolega i instruktora (30 min).

Pošto dobiju povratne informacije, grupe dorađuju svoje planove (10 min). Svaka grupa ukratko deli sa ostalima dorađeni plan za vrednovanje (20 min.).

25. Vrednovanje obuke i zaključci

Trajanje i mesto u programu: 1 č 30 m, dan 3.2 popodne

Ciljevi:

1. Stimulisati razmišljanje o procesu obuke i njegovoj vezi sa praksom učesnika;
2. Izložiti i koristiti neke interaktivne metode vrednovanja koje se mogu koristiti za školske aktivnosti;
3. Dobiti povratne informacije od učesnika i podići njihovu svest o tome šta su učili.

Potrebna sredstva:

- Papir iz bloka za flipčart tablu, markeri, papirići-nalepnice.
- Okvir za ključne stručnosti za nastavu u vezi sa društveno-kulturološkom raznovrsnošću

Opis sesije:

Koristeći neke interaktivne metode, instruktori vrednuju sa učesnicima tekuću sesiju obuke i celokupno iskustvo sa tri sesije obuke.

Poslednja korišćena metoda zasnivaće se na Okviru za ključne stručnosti za nastavu u vezi sa društveno-kulturnom raznovrsnošću koji je razradio Savet Evrope.

Referisanje za svaku aktivnost izvešće se na tri nivoa:

- Proces (kako je teкао, kako su se učesnici osećali, kako su obavljali zadatke itd.);
- Sadržaj (koji su rezultati vrednovanja);
- Dalje korišćenje (kako se metoda može prilagoditi za korišćenje u školi).

Instruktori takođe ukratko predstavljaju ostale metode koje su izložene u materijalima i razgovaraju o različitim verzijama i mogućnostima prilagođavanja ovih metoda.

Ova radionica će se okončati pripremom za krajnje vrednovanje na osnovu pojedinačnih portfolija i pisanih listova za vrednovanje.

Resursi za nastavnike

Uvod

Ovo je skup različitih resursa koja vam pomažu da Vašu školu nastavnici koji prisustvuju obuci učine inkluzivnijom i efikasnijom u upravljanju raznolikošću.

Obuhvaćeni su neki od osnovnih dokumenata o ključnim konceptima i pitanjima, instrumenti korisni za procenu situacije u školi i zajedničko angažovanje sa kolegama u održivom i demokratskom procesu razvoja škole, kao i sugestije za obrazovne aktivnosti koje se mogu koristiti sa učenicima raznih uzrasta ili kolegama nastavnicima.

Ove resurse ne bi trebalo shvatiti kao recepte koje bi trebalo reprodukovati, već kao izvor inspiracije za izradu materijala koji se mogu usvojiti na lokalnom nivou na osnovu prethodnih iskustava i na osnovu potreba koje su škole identifikovale.

Neke od aktivnosti koje su deo ovog procesa su obuka, dok druge mogu biti korišćene u smislu domaćih zadataka koji se zadaju nakon svake sesije obuke.

Jedan od metoda koji se planira u smislu vrednovanja učesnika kursa se zasniva na portfoliju aktivnosti koje su sprovedene u školama i na osnovu sadržaja obuke. Ovi resursi su direktno korisni takođe iz ove perspektive.

Dalin & Rolff (2000), Rolff (1991)

Lestvica razvoja škola

Škola koja rešava probleme/škola koja uči

- Potpuno razvijena i škola koja samostalno evoluira
- Timska saradnja na svim nivoima
- Stalno objašnjavanje ciljeva
- Priprema i sprovođenje programa
- Stručno usavršavanje osoblja i samokontrola

Projektno orijentisana škola

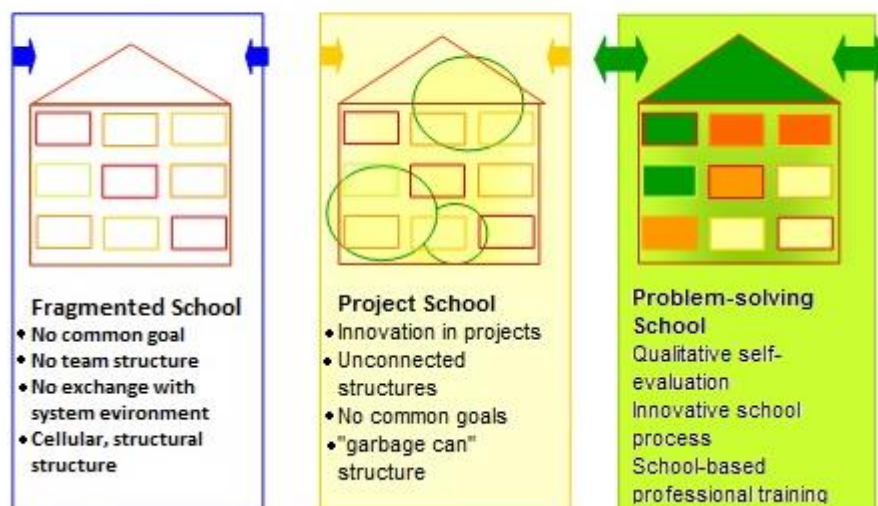
- Škola sa inovativnim zadacima u vidu pojedinačnih projekata
- Dobri radni odnosi
- Grupni rad samo u okviru projekata
- Nema koordinisanog sistema ciljeva
- Sporadični spoljni odnosi

Fragmentisana škola

- Uobičajena škola sa upravom i labavo povezanim časovima
- Dobri radni odnosi
- Nema timske saradnje u tesnoj podeli rada
- Nema koncepta odabranog cilja i konzistentnog programa
- Nesistematski spoljni odnosi

Dalin/Rolff (1990) + Rolff (1991)

School as Organisation (vgl. Rolff 1991)

Školsko planiranje za inkluzivnu i interkulturalnu školu

Opšte informacije

Školsko planiranje za interkulturalnu školu se može uključiti u planiranje razvoja škole koje se već sprovodi u školama. Svaka školska zajednica će biti u različitoj fazi procesa planiranja razvoja škole i imaće različite koncepcije najcelishodnijeg načina razvoja inkluzivne i interkulturalne škole. Te razlike će uticati na način na koji svaka školska zajednica pristupa procesu planiranja. Predlažu se četiri glavne faze koje bi škole mogle uzeti u obzir:

- analiza postojeće prakse i obezbeđivanja
- koncipiranje plana
- program sprovođenja
- evaluacija

Ove faze čine cikličan proces koji je stalno u osnovi rada škole. Postoje mnogi pristupi školskom razvojnom planiranju i važno je da školska zajednica usvoji pristup koji odgovara njenoj konkretnoj situaciji. Međutim, ponekad je teško znati odakle početi. Sledeće smernice mogu dati određene ideje o tome kako bi škola mogla pristupiti školskom planiranju sa interkulturalnog stanovišta.

Proces planiranja treba da pomogne svim članovima školske zajednice u razvoju inkluzivne i interkulturalne škole koja rešava potrebe sve dece u njoj. Proces planiranja treba da obuhvati sledeće:

- sprovođenje analize škole sa inkluzivnog i interkulturalnog stanovišta
- formulisanje misije, politike i akcionog plana škole
- sprovođenje školskog plana
- praćenje i evaluacija akcionog plana.

Analiza škole

Kao početni korak u procesu školskog planiranja, korisno je uraditi analizu trenutnog položaja škole u odnosu na inkluzivnost i interkulturalnost. U tom smislu bi se školska zajednica mogla angažovati u interkulturalnoj analizi škole. Za ovu analizu bi se mogao koristiti instrument za procenu sopstvenih kapaciteta škole.

Planiranje akcija

Škola može da se opredeli i da odgovori na potrebu za razvojem inkluzivne školske kulture tako što će početi od akcionog plana. Prednosti korišćenja akcionog plana kao instrumenta za pristup u kome se škola sagledava kao celina leže u tome da predstavnici čitave školske zajednice mogu da se uključe u različite elemente ovog procesa, škola može da radi u nekoliko oblasti dok u isto vreme različite grupe mogu da rade na raznim zadacima i plan se može fokusirati na to da se stvari ubrzaju. Možda neke škole već imaju akcioni plan, te stoga mogu biti spremne za širi pristup planiranju.

Neke od ključnih komponenti akcionog plana su

- prikaz u glavnim crtama uloga i odgovornosti raznog osoblja u odnosu na akcije
- definisanje prioriteta
- utvrđivanje neophodnih resursa
- određivanje konkretnih ciljeva i kriterijuma uspeha
- definisanje rokova
- uspostavljanje procedure za praćenje i evaluaciju.

Implementacija akcionog plana

Po izradi akcionog plana, članovi školske zajednice će se angažovati u procesu njegovog sprovođenja. Utvrđivanje uloga, konkretnih ciljeva, kriterijuma uspeha i rokova pomoću modela akcionog plana će olakšati školi da politike pretoči u praksu. Prioritetne oblasti će se prvo rešavati, a školska kultura će biti sve inkluzivnija kako rad u ovim oblastima bude napredovao i pažnja se bude fokusirala na druge oblasti interkulturalnog rada. Može da se desi da u toku implementacije iskrsnu nova pitanja na koje treba obratiti pažnju. Implementacija, prema tome, mora da bude fleksibilna da bi odgovorila na okolnosti koje se menjaju dok je u isto vreme i dalje verna misiji i politikama, koje u sebi sadrže interkulturalnu perspektivu škole.

Praćenje i evaluacija akcionog plana škole

Akcioni plan treba da obuhvati proceduru praćenja, analize i evaluacije do određenog datuma. Uspešno sprovođenje treba da doprinese:

- razvijanju višeg nivoa svesti o pitanjima društvene inkluzije i interkulturalnosti
- promovisanju okruženja za učenje koje je inkluzivno i koje pruža podršku, što će podstaći razvoj samopoštovanja kod sve dece
- razbijanju stereotipa i slavljenju raznolikosti.

Pošto je školsko planiranje ciklično, ova ocena će dati informacije za dalju fazu kontrole, planiranja i implementacije.

Instrumenti za analizu škole

Podaci o našoj školi

Demografski podaci (učenici i nastavnici)

- Koliko je učenika upisano u Vašoj školi?
- Koliko od njih su Romi, Aškalije ili Egipćani?
- Koliko od njih su deca koja su putem repatrijacije vraćena u Vašu školu?
- Koliko je ukupno učenika u svakom odeljenju iz zajednice Roma, Aškalija ili Egipćana?
- Koliko je vraćene dece u svakom odeljenju?
- Ako Vaša škola ima centar za obrazovanje učenika Roma, Aškalija i Egipćana, kako ocenjujete saradnju između centra i škole?
- Da li je promenjen sastav Vaših učenika u poslednjih nekoliko godina zbog emigracije i repatrijacije?
- Da li ima nastavnika iz drugih etničkih grupa u Vašoj školi?

Pohađanje i odustajanje

- Od ukupnog broja vraćenih učenika usled repatrijacije, koji je broj Roma, Aškalija i Egipćana sa neredovnim pohađanjem škole?
- Da li znate približan broj dece iz zajednica Roma, Aškalija i Egipćana koji su odgovarajućeg školskog uzrasta, a ne pohađaju obrazovanje?
- Od ukupnog broja učenika koji su napustili školu u protekle 4 godine, koji je broj vraćenih učenika Roma, Aškalija ili Egipćana?

Rezultati u školi

- Prosečna ocena na nivou škole
- Prosečna ocena učenika Roma, Aškalija i Egipćana
- Koliko učenika Roma, Aškalija ili Egipćana pohađa nastavu na višem školskom nivou?

Uključivanje roditelja

- Koliko roditelja Roma, Aškalija i Egipćana obično dolazi na roditeljske sastanke?
- Koliko se često održavaju roditeljski sastanci?
- Koliko roditelja Roma, Aškalija i Egipćana su deo Saveta roditelja?

Socijalna inkluzija

- Možete nam pružiti neke primere pozitivne interakcije između učenika Albanaca/Srba u okviru odeljenja ili i u toku vanškolskih aktivnosti?
- Jeste li primetili neku napetost?
- Da li bi se učenici sastali van škole sa učenicima Romima, Aškalijama i Egipćanima?

Obuka nastavnika

- Koliko nastavnika iz Vaše škole je obučeno o pitanjima koja se odnose na unapređenje obrazovanja za đake Rome, Aškalije i Egipćane?

Instrument samovrednovanja škole

Ključni školski dokumenti i njihova komunikacija	1	Koji elementi u ključnim dokumentima školskih politika uključuju naglasak na pomaganju svakom detetu u procesu ostvarivanja svog punog potencijala i razvijanja pozitivog koncepta o sebi?
	2	Kako se principi jednakosti i raznolikosti, sa eksplicitnim inkluzivnim i interkulturalnim perspektivama odražavaju na ključne dokumente školskih politika?
	3	Kako se gorenavedene ideje prenose javnosti na način koji je razumljiv i dostupan svoj deci i roditeljima?
Fizičko okruženje	4	Gde su kulture i jezici etničkih grupa na Kosovu i škola koje su predstavljene na slikama, višejezičnim znakovima, obaveštenjima i drugim elementima u fizičkom okruženju škole?
Društveno okruženje	5	Koje rutine postoje za prijem nove dece kako bi im se pomoglo da budu deo škole i kako bi se osiguralo da se njihova kultura afirmiše u okruženju?
	6	Koje su procedure uspostavljene kako bi se osigurale sposobnosti i prepoznale potrebe novopridošle dece?
	7	Na koje načine se čine napori kako bi sva deca razumela na izričit način rutine u učionici i iščekivanja?
	8	Koje su procedure uspostavljene kako bi se sprečilo ispisivanje i kako bi se radilo na tom problemu?
	9	Koje mere postoje kako bi se sprečilo ispisivanje i kako bi se radilo na tom problemu?
	10	Kako se organizuju posebne manifestacije kako bi se postigao što veći nivo inkluzivnosti za sve etničke grupe u školi?
	11	Kako se odaje priznanje putem važnih festivala i posebnih događaja svim kulturala u školi?
	12	Kako se pripadnici manjinskih etničkih grupa afirmišu u pozitivnom smislu kada se radi o identitetu?
	13	Koji nivo razmatranja se uzima u obzir kada se osigurava adekvatno formulisanje i ponašanje u interakcijama između nastavnika i dece?
	14	Koje adekvatno okruženje se stvara za one koje uče ograničenim

mogućnostima usvajanja jezika?

Obrazovne aktivnosti i resursi	15	Kako se interkulturalni prilaz reflektuje na nastavnu praksu u različitim predmetima?
	16	U kojim aktivnostima učenja koja podrazumevaju međusobni rad učestvuju deca kako bi mogla da prepoznaju snage jedni drugih, ali i kako i imali koristi od istih?
	17	Kakva je ponuda vannastavnih aktivnosti koje podržavaju pozitivne interakcije i saradnju između učenika?
	18	Koji se metod koristi za vrednovanje adekvatnosti slika i poruka koje su deo školskih tekstova i drugih resursa?
Poboljšanje saradnje sa roditeljima	19	Koje se mere planiraju za saradnju sa obrazovnim medijatorima, uključujući roditelje pripadnike manjinskih zajednica, u školskim aktivnostima?
	20	Koje se mere planiraju za saradnju sa obrazovnim medijatorima, sa centrima za učenje, NVO i drugim lokalnim akterima?

Planiranje za društvenu inkluziju i međukulturalno obrazovanje

Radni proces

Faza 1

- Pročitajte u sebi iskaze na karticama
- Sledi vreme za postavljanje pitanja o sadržaju
- Zatim izdvojite pet kartica koje smatrate najvažnijim
- Preostale kartice sa njihovim porukama mogu biti alternative
- Nakon toga se organizujte u manje grupe (5-7 učesnika)

Rad u grupama

- Razgovarajte o svojim izborima i kao grupa se dogovorite o ukupno pet kartica
- Poređajte ih na list papira tako da dve najvažnije kartice budu u sredini. Preostale tri možete rasporediti negde okolo na listu.

Svi učesnici

- Predstavite poster svoje grupe i zapišite obe centralne poruke na flipčartu
  - Svaki učesnik će dobiti dve male okrugle samolepljive nalepnice i označiće najvažnije poruke koje ste izabrali

Faza 2: Popis

U malim grupama će se ocenjivati **stanje u školama** prema dolenađenoj tabeli. Tabela bi trebalo da bude prikazana u vidu zidnih novina ili na grafoskopu – u ovoj fazi potrebno je popuniti samo prve dve kolone.

Na šta se fokusiramo/Šta su nam prioriteti:

Šta već radimo u našoj školi:	Iskustva koja smo imali s tim u vezi:	Opšti ciljevi koje želimo da postignemo:	Naši naredni koraci:	Potencijalni partneri za saradnju:
Škola...	Partner za kontakt			

Faza 3: Predstavljanje ocene

Predstavljanje svim učesnicima rezultata grupe za tačke jedan i dva iz tabele.

Faza 4: Zaključci

Popunjavanjem preostalih kolona u tabeli formulisaće se posebni ciljevi, utvrditi konkretni koraci i imenovati osoba za kontakt.

Faza 5: Mogući podsticaji

- Ko šta radi, kada i s kim?
- Kada će se uraditi izveštaj o radu grupe (poslovni sastanci, opšte konferencije i roditeljski sastanci)?
- Šta dalje?

Kakva podrška nam treba (npr. napredna obuka)?

Elementi koje se odnose na „Socijalnu inkluziju i interkulturalno obrazovanje u našim školama”

Nastava prati individualne ciljeve učenja đaka.	Naša škola bi želela da sva deca imaju dobre polazne šanse.	Razmatramo situaciju dece slabijeg materijalnog stanja i pokušavamo da im pružimo podršku.	Održavamo redovne kontakte sa roditeljima.
Nastavnici cene i poštuju jezičke kompetencije koje deca sa sobom donose u školu	Jezička poređenja zauzimaju bitno mesto u školskoj nastavi	Elementi porodične kulture i jezika mogu se videti i čuti u školi.	Podučavanje jezika manjina je tesno povezano sa glavnim tokom nastave (književnost, praznici, religija...)
Promovišemo saradnju među decom različitog etničkog porekla.	Naša škola učestvuje u Programima evropskog partnerstva i koristi ih za interkulturalno učenje.	Škola je otvorena za okrug i grad. Koristi umrežavanje s drugim ustanovama u cilju kvalitetnog razvoja.	Zapaža se napredak u individualnom učenju, dokumentuje se i ozbiljno razmatra kao preporuka za "merilo".
Uspostavljen je sistem podrške za „novu” decu migranata sa još uvek ograničenim znanjem jezika na kome se izvodi nastava.	Roditelji imigranti će se stalno uključivati u pedagoške aktivnosti sa svojim interkulturalnim i jezičkim veštinama.	Naša škola je poznata kao mesto interkulturalnog učenja.	Interkulturalna orijentacija naše škole je znak kvaliteta i to će obznaniti putem javnog rada.
Osnova razvoja naše škole je stalan proces unapređenja u koji je uključena čitava školska zajednica.	Interkulturalni razvoj naše škole zahteva naprednu obuku.	U našoj školi postoji kultura otvorenog dijaloga i suprotstavljanja u kojoj se teži opštim vrednostima i u kojoj su dozvoljena kritička mišljenja.	Međunarodni kontakti omogućavaju promenu tačke gledišta i predstavljaju osnovu razvoja naše škole.
Interkulturalno otvaranje pre svega znači otvorenost i kritičku sposobnost u ophođenju sa drugima.	Obuka iz interkulturalnog iskustva osnažuje đake/nastavnike/roditelje i promoviše empatiju i promenu tačke gledišta.	Kritička analiza naših rutina i tradicija u saradnji sa decom i roditeljima iz etničkih manjina i slabijeg materijalnog stanja je prvi prioritet u našoj školi.	Spoljne konsultacije su od suštinske važnosti za razvoj škole.
Škola je dobro	U našoj školi postoji	Posmatranje i	Roditelje i decu iz

povezana sa drugim opštinskim/regionalnim interkulturalnim grupama i institucijama.	sveobuhvatni koncept podrške kojim se nastoji da se deca osnaže.	podrška individualnom razvoju učenja svakog deteta čini osnovu našeg pedagoškog rada.	etničkih manjina uvažavamo kao pojedince, a ne kao stereotipne predstavnike njihovih kultura.
Deci povratnicima se pruža posebna pažnja i podrška.	Naša politike su demokratske i poznate učenicima, osoblju i roditeljima.	Aktivno podstičemo decu Rome, Aškalije i Egipćane.	U našoj školi se može govoriti romski.
O roditeljima migrantima se ne govori, već se sa njima razgovara.	Da bi se mogli kompetentno ophoditi prema raznolikosti, svima su nam potrebne veštine preuzimanja akcije.	Različiti načini života, kulture, religije i jezici nas često obogaćuju.	Rešavane pitanja vezanih za raznolikost nije uvek lako i ponekad izaziva konflikte koje moramo razumeti.
Jezička i kulturna raznolikost je normalna pojava u našoj školi.	Težimo nenasilnom rešavanju konflikata i sukoba interesa.	Susrećemo se sa drugim kulturnim orijentacijama sa radoznalošću, otvorenošću i razumevanjem.	Interkulturalno obrazovanje je glavni zadatak naše škole. Usmereno je na svu decu i roditelje, kao i na jednojezične porodice.
Partneri i organizacije van škole doprinose uspešnom razvoju jezika.	Uspešan razvoj jezika zahteva tesnu saradnju orijentisanu na opšti cilj sa predškolskim ustanovama.	Dobar prelazak učenika u primajuću školu je važan za uspeh obrazovanja.	U našoj organizaciji, roditelji, uključujući i migrante, su važni partneri i stalno će biti uključeni.
Konflikti se ne potiskuju, već se otvoreno razmatraju i rešavaju.	Svako ima predrasude, strahove i stečene stavove. Mi smo toga svesni i prema tome se odnosimo kritički.	Razvoj jezika dvojezične dece je celovit i čine ga vođene i nevođene faze.	Razvoj jezika dvojezične dece zahteva uključivanje roditelja.

Principi socijalne inkluzije u obrazovanje

- Obrazovanje za svu decu bez obzira na njihovu etničku pripadnost. Pošto svet postaje sve raznovrsniji, treba da pripremimo decu za takvo okruženje. Interkulturalno obrazovanje

čini važan deo obrazovnog iskustva svakog deteta bez obzira da li je dete u školi koju karakteriše etnička raznolikost, u pretežno monoetničkoj školi ili gde dete pripada dominantnoj ili manjinskoj kulturi.

- Socijalna inkluzija za svu decu bez obzira na uzrast. Prepoznavanje toga da je raznolikost normalna kod ljudi je nešto što je primereno svakom uzrastu. Mnoge veštine, stavovi i sposobnosti koje će kasnije igrati ključnu ulogu u životu deteta će početi da se razvijaju u mlađem dobu.
- Jezik i kultura predstavljaju temeljnu komponentu interkulturalnog obrazovanja. Iako je važno da dete dobije tačne informacije i da se osporavaju stereotipi i zablude, razvoj interkulturalnih kapaciteta deteta je delotvornije ako se to čini kroz razgovor sa detetom o njegovim razmišljanjima nego da mu se jednostavno kaže šta je pravo ili pogrešno.
- Obrazovanje se odvija prirodno kroz „skriveni plan i program” društvenog i vizuelnog sveta u kojem dete živi. Iako je moguće i potrebno da se interkulturalne ideje uključe u pojam „formalnog plana i programa”, slike i resursi koji okružuju dete su takođe bitni. Za istraživanje skrivenog plana i programa, bitno je napomenuti da ono što je odsutno može biti isto tako važno kao i ono što je prisutno.
- Obrazovanje se bavi etničkom pripadnošću i kulturom, a ne samo bojom kože. Iako boja kože može često da bude osnova za diskriminaciju, interkulturalno obrazovanje treba jednako da se bavi i diskriminacijom svih etničkih grupa.

Iskazi o socijalnoj inkluziji

Obrazovanje za socijalnu inkluziju ima za cilj da

- podstiče stvaranje uslova koji dovode do pluralizma u društvu
- podigne nivo svesti dece o vlastitoj kulturi i navikne ih na činjenicu da postoje drugi načini ponašanja i drugi sistemi vrednosti
- razvije poštovanje prema načinu života koji se razlikuje od njihovog da bi se deca mogla međusobno razumeti i ceniti
- podstiče opredeljenost za jednakost
- omogući deci da biraju i preduzimaju akciju na osnovu informacija kada se radi o predrasudama i diskriminaciji
- se cene i vrednuju sličnosti i razlike
- omogući svoj deci da govore u svoje ime i artikulišu svoju kulturu i istoriju

10 smernica za socijalnu inkluziju i interkulturalno obrazovanje

- Obrazovanje je za svu decu.
- Interkulturalno obrazovanje je ugrađeno u znanje i razumevanje, veštine i sposobnosti, stavove i vrednosti.
- Interkulturalno obrazovanje i socijalna inkluzija čine celinu sa svim subjektima i opštim životom škole.
- Interkulturalno obrazovanje zahteva da u fokusu bude stvarni život.
- Jezik ima centralnu ulogu u razvoju interkulturalnih kompetencija.
- Za proces socijalne inkluzije je potrebno vreme.
- Školski kontekst je važan za olakšavanje učenja i integracije.
- Škole treba da odražavaju različitost svojih učenika.
- Prema svoj deci se treba ophoditi sa poštovanjem.
- Saradnja između lokalnih škola i šire zajednice može premostiti jaz između škola i roditelja iz manjinskih zajednica.

Razgovarajte o značenju i implikacijama ovih smernica. Koje od njih predstavljaju najveći izazov?

Lista za proveru: Koje informacije treba da se prikupe o novom detetu koje dolazi u školu?

- Kako dete zovu roditelji i prijatelji?
- Koje jezičke kompetencije poseduje dete i koji je njegov stepen znanja svakog jezika (razumevanje, govor, pisanje)?
- Kako se izgovaraju neke ključne reči na prvom jeziku deteta, na primer pri pozdravljanju, molim/hvala, pridruži se, stani, odlično/vrlo dobro, itd?
- Koje je dete vere, kako je ispoveda i da li to na bilo koji način utiče na školsko planiranje i planiranje rada na času?
- Da li postoje ikakvi kulturni običaji koji bi mogli uticati na interakciju u učionici? Da li postoje postupci koji se u domaćoj kulturi deteta smatraju neprimerenim ili uvredljivim, ali koji ne vređaju članove dominantne etničke grupe i obratno ?
- Koji elementi opštih informacija o detetu predstavljaju dragocenost i mogu se iskoristiti za dalje učenje (npr. vannastavne aktivnosti u zemlji domaćinu, sviranje nekog muzičkog instrumenta, posećena mesta, IKT veštine itd.)

Lista zapažanja za nastavnike: Pomno praćenje novopridošlog deteta

Napisati studiju slučaja o novopridošlom detetu ili mladoj osobi u vašoj školi. Informacije treba da obuhvate:

- a.) Osnovne informacije o prethodnom učenju i iskustvima deteta
- b.) Informacije o postignućima/rezultatima i napredovanju
- c.) Informacije o nekim preprekama na koje dete nailazi i kako ih prevazilazi
- d.) Pogled iz detetove perspektive
- e.) Predložena područja /pristupi za dalje intervencije kako bi se podržali detetova integracije i postignuća

Uloga škola i nastavnika u reprodukciji nejednakosti

1. Škola reprodukuje socijalne nejednakosti

Škola voli da o sebi ima sledeću predstavu: mesto jednakosti koje pruža jednake mogućnosti i svoj deci pruža šansu za dobar život na osnovu njihovih individualnih vrlina.

U stvarnosti, kako dokazuje statistika, škola je često sledeće: mesto na kome se reprodukuju i ponekad pojačavaju socijalne nejednakosti, gde se deci iz ugroženih grupa pruža manje mogućnosti nego njihovim kolegama, vršnjacima.

U većini slučajeva teško je precizno ukazati na mehanizme te pojave, a nije ni pravično baciti na školu krivicu za postojeće socijalne nejednakosti. Međutim, škole mogu doprineti tome da se svoj deci pruže bolje šanse tako što će promovisati inkluziju i obraćati posebnu pažnju na decu iz ugroženih porodica.

2. Nehotični uticaji nastavnika

Nekoliko studija ukazuje na to da nastavnici svojim ponašanjem i stavovima mogu, a da to ne žele, čak i da toga nisu svesni, negativno uticati na rezultate koje deca postižu u školi, ali isto tako i na način na koji deca i omladina doživljavaju sebe i zamišljaju svoj život u budućnosti.

3. Podela pažnje

Činilac koji ima značajnu ulogu u ovom kontekstu jeste način na koji nastavnici dele pažnju koju posvećuju deci u nastavnom procesu. Kada se nastavnicima o tome postavi pitanje, oni kažu da posvećuju manje-više isti nivo pažnje svoj deci, ali analiza mikroponašanja u nastavnom procesu dokazuje suprotno: podaci iz istraživanja svedoče o tome da su nastavnici skloni da više pažnje (u smislu kontakta pogledom, dijaloga, obraćanja po imenu, postavljanja pitanja itd.) posvećuju deci koju smatraju „dobrim đacima”. I obrnuto, deci koja se smatraju lošijim đacima posvećuje se manje pažnje.

Deca kojima se posvećuje pažnja ohrabrena su i stimulirana, što znači da im se pruža podrška da postignu dobre rezultate (pozitivni krug), dok deca kojoj nastavnici ne posvećuju pažnju često o sebi razmišljaju kao o nevažnim ličnostima, pomišljaju da su inferiorna i tako grade nisko samopoštovanje (začarani krug).

4. Očekivanja utiču na ostvarenje: efekat Pigmaliona i Golemov efekat

Očekivanje ostvarenja predstavlja još jedan važan činilac koji utiče na rezultate u školi. Deca kojima nastavnici pokazuju da od njih očekuju dobre rezultate zaista postižu bolje rezultate nego deca sa istim nivoom prethodnog znanja kojima nastavnici pokazuju da od njih očekuju slabije rezultate.

Efekat Pigmaliona: visoka očekivanja vode ka boljim rezultatima (istraživanja pokazuju da, ako su nastavnici bili skloni da očekuju bolje rezultate od dece, onda su rezultati koje su ta deca postizala zaista bili poboljšani).

Golemov efekat: niži nivo očekivanja dovodi do slabijih rezultata pojedinca.

4.1. Posledice kategorizacije i etiketiranja

Ponekad nastavnici grupišu đake na osnovu njihovih rezultata. Nastavnici to čine s dobrim namerama, kako bi bili kadri da bolje odgovore potrebama svojih đaka: đaci u grupi onih koji postižu visoke rezultate mogu bolje napredovati i mogu se više udubiti u materiju i nema potrebe da čekaju ostale, dok oni koji postižu slabije rezultate mogu da uče na svom nivou i da dobiju dodatnu podršku da bi napredovali. Međutim, ta pedagoška strategija ima neželjene negativne posledice po decu koja su etiketirana kao đaci koji postižu nizak nivo rezultata. Umesto da nastavnici mobilišu njihove napore da stignu ostale i uzdignu se do nivoa svojih vršnjaka koji postižu bolje rezultate, oni često imaju tendenciju da internalizuju ideju o tome da ti đaci nisu kadri da postignu bolje rezultate i tako ih demotivišu.

4.2. Opasnost od stereotipa

Istraživanja su pokazala da ljudi koji pripadaju grupi označenoj negativnim stereotipom, naročito kada se nađu u situaciji u kojoj se ocenjuju, postaju anksiozni u pogledu svojih rezultata i osećaju da su izloženi riziku da svojim ponašanjem samo potvrde negativne stereotipe koji već vladaju o njihovoj socijalnoj grupi. Na primer, ako stereotip o nekoj manjinskoj grupi obuhvata predstavu o tome da pripadnici te grupe postižu lošije rezultate u školi nego deca koja pripadaju većini, to će, ako u ispitnoj situaciji neko tu decu podseti da pripadaju manjinskoj grupi, njihovi rezultati će zbog toga biti slabiji.

2.5. Šta može da se uradi?

- Nastavnici treba da postanu svesni da svojim ponašanjem i stavovima mogu izazvati posledice koje nisu želeli;
- Nastavnici treba da izbegavaju:
  - o da svoju pažnju neujednačeno raspodeljuju među decom,
  - o da prenose niska očekivanja i kategorizuju i etiketiraju đake kao one koji postižu slabe rezultate,
  - o u situaciji ocenjivanja, da naglašavaju da deca pripadaju manjinskoj grupi;
- Nastavnici mogu pozitivno uticati na razvoj školske rezultate dece koja pripadaju ugroženim manjinama tako što će:
  - o ispoljiti posebnu pažnju za decu koja imaju nizak nivo samopoštovanja
  - o stvarati situacije u kojima će (stvarni) kvaliteti dece pripadnika manjinskih grupa biti javno priznati i u kojima će se oni osećati vrednima i cenjenima,

- prenositi visoka očekivanja i iskazivati poverenje u kapacitet sve dece da uspeju, a ako deca ne postignu uspeh, jasno im staviti do znanja da mogu uspeti uz odgovarajući napor i podršku,
- koristiti metode pomoću kojih deca koja imaju različite veštine, sposobnosti i sklonosti mogu zajedno da rade i uče jedna od drugih,
- naglašavati sličnosti i potencijal sve dece da postignu dobre rezultate u ispitnoj situaciji.

Rasizam i "Ciganin" kao meta rasizma i diskriminacije

Niko nije rasista, ali rasizam postoji

U celini gledano, ljudi su skloni da im se dopadaju i da u boljem svetlu vide one koji pripadaju istoj grupi kojoj i oni sami pripadaju, odnosno da im se ne dopadaju i da na nepovoljniji način postupaju prema onima koji pripadaju drugim grupama.

Klasični pristup tumači rasizam kao uverenje da je određena rasa ili etnička grupa superiorna ili inferiorna u odnosu na druge, da su društvene i moralne odlike jedne ličnosti unapred uslovljene njenim urođenim biološkim karakteristikama.

Opšte društvene norme, zasnovane na priznanju jednakosti prava i potencijala svih ljudskih bića odbacuju taj tip otvorenog rasizma.

Međutim, studije koje su sprovedene tokom minulih nekoliko decenija pokazuju da postoje i drugi oblici rasizma koji se ispoljavaju na suptilnije načine, čak i u demokratskim društvima.

Ti suptilni oblici rasizma manifestuju se kod ljudi koji odbacuju rasizam starog kova i veruju u egalitarna načela, ali i dalje indirektno izražavaju predrasude, tako što se:

- protive sektorskim politikama koje pomažu ugroženim manjinama,
- smatraju da ugrožene manjine iznose nepravične zahteve ili dobijaju isuviše mnogo novčanih sredstava,
- ispoljavaju ličnu averziju prema ljudima koji pripadaju manjinama i izbegavaju direktan kontakt sa pripadnicima manjinskih grupa koje su na meti rasizma.

Rasizam prema "Ciganima"

U raznim jezicima postoje reči kojima se pejorativno opisuju Romi i srodne grupe (grupe koje se, bez obzira na razlike među njima, doživljavaju kao grupe koje su povezane sličnim stereotipnim odlikama). Te reči su gypsy, tzigjan, zingaro, zigeuneri, u kontekstu Kosova, cigani/madup. Snažne negativne predrasude prema tim grupama duboko su ukorenjene u evropskim društvima još od ranog srednjeg veka. Taj specifičan, snažan i duboko štetan vid rasizma otkriva se u istraživanjima širom Evrope i osuđen je u različitim dokumentima Saveta Evrope i institucija Evropske unije.

Na primer, u dokumentu Saveta Evrope navodi se da je „anti-Gypsyism /anti-tsiganisme“ (anti-ciganizam) specifičan vid rasizma, odnosno ideologije zasnovane na uverenju o rasnoj superiornosti, jedan oblik dehumanizacije i institucionalnog rasizma koji se hrani istorijskom diskriminacijom i koji se između ostalog izražava kroz nasilje, govor mržnje, eksploataciju, stigmatizaciju i najokoreliju vrstu diskriminacije; [...]Anti-Gypsyism (anti-ciganizam) je posebno uporan, nasilan i uobičajen oblik rasizma, koji se neprestano obnavlja i pojavljuje u istom vidu” i potrebno je preduzeti mere u cilju borbe protiv njega. Savet Evrope takođe konstatuje da na meti tog vida rasizma „nisu samo Romi, već i Sinti, Kali, Aškalije, Egipćani, Manuši” i druge grupe.

Materijal na različitim jezicima, uključujući dokumente, video-zapise, animirane filmove itd. o toj temi su dostupni na www.dosta.org, internet stranice kampanje Saveta Evrope.

Direktna, indirektna i strukturna diskriminacija

Direktna diskriminacija znači da se neko tretira na nepovoljan način zbog toga što pripada određenoj grupi. Direktna etnička diskriminacija sprovodi se onda kada se prema pripadnicima određene etničke grupe postupa gore nego prema pripadnicima drugih grupa ili kada im je zabranjen ili ograničen pristup određenim povlasticama koje druge grupe uživaju.

Indirektna diskriminacija odnosi se na mere, politiku i pravila koja bi načelno trebalo da budu primenjeni na isti način prema svim ljudima, ali su tako formulisani da dovode u nepovoljan položaj pripadnike određenih grupa. Na primer, kada se od svih đaka zatraži da urade domaći zadatak na kompjuteru, to će dovesti u nepovoljan položaj one đake koji nemaju pristup kompjuteru.

Treći tip diskriminacije jeste strukturna diskriminacija, o kojoj se ponekad govori i kao o sistemskoj diskriminaciji. To obuhvata složen niz pravila i praksi koje u nepovoljan položaj dovode slabije grupe, a u isto vreme donosi korist dominantnim grupama. Na taj način postoje modeli interakcije među grupama u društvu koje je često teško prepoznati i ukazati na njih, a koji generišu ili održavaju isključenost ili inferioran društveni status određenih grupa u odnosu na druge grupe.

Školska politika, pravila i praksa trebalo bi da budu tako koncipirani da zabrane i spreče kako direktnu, tako i indirektnu diskriminaciju i da doprinesu smanjenju strukturne diskriminacije.

Učenje zasnovano na projektu

Novi Okvirni plan i program za osnovno i srednjoškolsko obrazovanje usredsređen je na razvoj stručnosti i zasniva se na nekoliko principa, kao što je promovisanje inkluzije, integrisana i koherentna nastava i učenje i pristup usredsređen na učenje. Rad zasnovan na projektu ili učenje kroz projekte pominje se kao jedan od preporučenih nastavnih metoda i pritom se naglašava da je to jedini metod koji u isto vreme doprinosi sticanju znanja, veština i stavova. On je takođe veoma pogodan za višepplanski i višeprogramske pristup (*cross-curricular approach*) za bavljenje pitanjima koja razne nauke izučavaju, svaka iz svog ugla, a ta pitanja su naznačena u Okvirnom planu i programu.

Učenje zasnovano na projektu se obično strukturise u nizu koraka koji slede jedan za drugim i raspoređeni su tokom nekoliko nedelja:

1. Izbor predmeta izučavanja ili otvorenog pitanja i plana rada,
2. Prikupljanje informacija, organizovanje prikupljenih informacija i donošenje odluka,
3. Realizacija proizvoda,
4. Prezentacija proizvoda,
5. Razmišljanje o iskustvu učenja.

Sve te korake mogu preduzeti učenici pojedinačno, ali proces je znatno delotvorniji ako učenici deluju zajedno kao odeljenje ili u malim grupama. U tom slučaju, bez obzira na to koja je tema odabrana i kakve veštine i znanja učenici poseduju u vezi sa tom temom, oni razvijaju i sledeće:

- Intelektualnu veštinu i veštinu kritičkog mišljenja (u vezi s razumevanjem, obradom i organizovanjem informacije),
- Veštine saradnje,
- Veštine komunikacije (usmene i pismene komunikacije, govorenja u javnosti itd.)

U mnogim slučajevima, taj proces takođe pojačava sposobnost umetničkog izražavanja, veštine u oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija i jezičko umeće (jezička kompetencija).

Uloga nastavnika u procesu učenja zasnovanog na projektu veoma se razlikuje od uloge koju nastavnik ima u klasičnim nastavnim metodima. Nastavnik više nije osoba koja poseduje blok znanja koje treba da prenese učenicima, već je medijator koji posreduje u procesu učenja. Učenici slede uputstva koja im daje nastavnik o koracima koje treba da prođu, ali sadržaj odluka u velikoj meri treba da ostane na učenicima. Glavni instrument koji nastavnik koristi je pitanje, a ne odgovor. Nastavnik treba da podstakne učenike da sarađuju, da podržavaju jedni druge, da jedni drugima pružaju povratne informacije i razmišljaju o onome što otkrivaju, kao i o interakcijama koje ostvaruju.

Način na koji će sledeći primeri mogu biti primenjeni u praksi može se razlikovati zavisno od uzrasta i sklonosti učenika, kao i lokalnog konteksta.

Primer br. 1: Voda

1. Tema: Identifikujte različite perspektive iz kojih se može sagledavati voda i planirajte sledeće korake.
Primeri:
  - voda onako kako je vidi nauka (hemija, fizika, matematika, geografija itd.),
  - voda u književnosti i istoriji,
  - pristup čistoj vodi kao ljudskom pravu.
2. Prikupljanje i organizovanje informacija:
  - Po grupama, učenici pristupaju različitim izvorima informacija (knjige, internet, lokalni eksperti, službe za vodosnabdevanje, ljudi u lokalnoj zajednici, tekst ispisan na etiketama na bocama vode itd.),
  - Zajedno, učenici biraju i kategorizuju prikupljene informacije.
3. Realizacija proizvoda: izložba u školi ili na javnom mestu u lokalnoj zajednici povodom Svetskog dana vode (zadaci se raspoređuju među decom na osnovu njihovih veština i sklonosti).
4. Prezentacija proizvoda: organizuje se događaj za javnost i javno se prezentira izložba.
5. Razmišljanje o iskustvu učenja: pošto se vrate u učionicu, učenici zajednički razmišljaju o celokupnom procesu i o tome šta su naučili u različitim situacijama, o znanju, veštinama i stavovima koje su razvili.

Primer br. 2: Bavljenje pitanjem važnim za lokalnu zajednicu

1. Tema: Razgovor sa odraslima, diskusije među učenicima i analiza medija kako bi se identifikovalo neko pitanje koje je važno za lokalnu zajednicu i koje treba proučiti.
2. Prikupljanje i organizovanje informacija:
  - Po grupama učenici pristupaju raznim izvorima informacija (pripadnicima lokalne zajednice koje se posebno tiče to pitanje, lokalnim institucijama, knjigama, internetu, lokalnim ekspertima, organizacijama civilnog društva itd.),
  - Zajedno učenici biraju i kategorizuju prikupljene informacije i dogovaraju se o tome koje će rešenje preporučiti za dato pitanje.
3. Realizacija proizvoda: izrada portfolija i elektronske prezentacije koja ima sledeću strukturu:
  - Opis pitanja, objašnjenje zbog čega je ono važno, na koga ono utiče, ko je za njega odgovoran,
  - Analiza dva-tri moguća rešenja,
  - Opis rešenja koje preporučuje odeljenje,
  - Plan zalaganja za vršenje uticaja na nadležne organe vlasti kako bi oni prihvatili rešenje koje odeljenje predlaže.
4. Prezentacija proizvoda: javna prezentacija koju organizuju učenici uz odrasle goste kako bi izložili svoj predlog.
5. Razmišljanje o iskustvu učenja: pošto se vrate u učionicu, učenici zajednički razmišljaju o celokupnom procesu i o tome šta su naučili u različitim situacijama, o znanju, veštinama i stavovima koje su razvili.

Školske strategije razvoja u cilju socijalne inkluzije

Gotovo je sigurno da će vreme koje se uloži u razvoj dobre sektorske politike socijalne uključenosti biti dobro utrošeno jer će omogućiti da se predvide problemi i da se oni docnije spreče. Škole bi trebalo da razmotre sledeće strategije socijalne inkluzije koje dosta obećavaju:

- Obezbediti da svi relevantni zaposleni budu obavešteni o tome da će primiti novog učenika;
- Obezbediti da sa svakim detetom bude vođen razgovor kako bi se procenilo njegovo prethodno školsko iskustvo i sagledale njegove buduće potrebe, kao i da te informacije budu tačno evidentirane i prosleđene celokupnom relevantnom nastavnom osoblju i ostalim zaposlenima;
- Obezbediti da roditelji/staratelji budu povedeni u obilazak škole i da se pritom s njima razgovara o standardnoj školskoj praksi;
- Obezbediti da, kad god je to moguće, u učionici bude prisutan prevodilac ili dvojezični pomoćnik kada dete počne da pohađa nastavu u novoj školi;
- Obezbediti obuku i informacije za sve zaposlene u školi kako bi saznali nešto više o istorijatu dece koja dolaze;
- Obezbediti da se učenikov napredak ponovo ocenjuje posle određenog perioda, na primer na polovini polugodišta, kao i da postoji utvrđen postupak nadzora;
- Obezbediti da postoje mogućnosti koje se pružaju učenicima koji ne mogu da podnesu mentorski rad;
- Obezbediti da osnovne informacije budu prevedene i da se dvojezični školski asistenti ili prevodioci koriste prilikom razgovora koji se obavljaju za upis u školu, ocenu rada, na sastancima i na večernjim susretima sa roditeljima;
- Organizovati društvene događaje, kao što je jutarnja kafa sa roditeljima/starateljima koji su novi u tom mestu („roditeljski kafići”);
- Pozvati roditelje/staratelje da pomognu u obavljanju školskih aktivnosti – mnogi poseduju određene veštine koje se korisno mogu upotrebiti u školama;
- Zaposliti kadrove poput romskog medijatora ili nastavnika za manjinske zajednice. Susjedne škole koje imaju samo nekoliko tražilaca azila ili učenika iz redova izbeglica mogu zajednički angažovati takvo interkulturalno osoblje i onda deliti njihove usluge;
- Svaka škola mora imati jednog člana kolektiva koji će snositi opštu odgovornost za dečju zaštitu. Od suštinskog je značaja da ti ljudi budu potpuno svesni potreba dece koja su pripadnici manjinskih zajednica;
- Budući da mnoge repatriране porodice imaju višestruke društvene potrebe, važno je da škole razviju dobre veze sa organizacijama zajednica i drugim agencijama i službama.

Repatrijacija na Kosovo – neke definicije i činjenice

Terminologija: dobrovoljna repatrijacija naspram prisilnog povratka

Izraz „prisilni povratak” označava „povratak lica koja nisu dala svoj pristanak i koja mogu biti podvrgnuta primeni sile u vezi sa odlaskom”.

Izraz „dobrovoljni povratak” označava se za povratak izbeglica i lica sa privremenom ili trajnom boravišnom dozvolom koja, pošto razmotre sve raspoložive informacije o uslovima u svojoj zemlji porekla, odluče da napuste zemlju domaćina i vrate se kući.

Međutim, često se događa da pojam „dobrovoljni povratak” u izvesnoj meri zavede na pogrešan trag. Mada postoje neki ljudi koji istinski žele da se vrate, većina onih koji se dobrovoljno vraćaju zapravo to ne čine „dobrovoljno” u doslovnom smislu „postupanja po sopstvenoj volji”. U većini slučajeva, porodice su suočene sa izborom ili da se „dobrovoljno” vrate (uz obećanje izvesne pomoći za reintegraciju) ili mogu u svakom trenutku očekivati da ih usred noći pokupe policijske snage, daju im jedan sat da spakuju svu svoju imovinu, smeste ih u avion i silom deportuju.

Repatriране porodice ili pojedinci vraćaju se na Kosovo iz drugih zemalja bilo dobrovoljno, bilo silom.

Romi, Aškalije i Egipćani na Kosovu i u inostranstvu

Među raznim zajednicama na Kosovu, Romi, Aškalije i Egipćani predstavljaju najosetljivije i najisključenije grupe koje su u podređenom položaju u poređenju sa ostalim etničkim grupama na Kosovu. Procenjuje se da broj pripadnika tih zajednica koje žive na Kosovu iznosi oko 35 000.

U inostranstvu živi od 70 000 do 100 000 Roma, Aškalija i Egipćana koji su napustili zemlju tokom ranih devedesetih godina, za vreme ili posle oružanog sukoba 1999. godine. Većina izbeglica pobjegla je u Nemačku, gde broj registrovanih tražilaca azila kojima azil nije odobren iznosi 35 000; u drugim zapadnoevropskim zemljama registrovano je 15 000–20 000 izbeglica.

Studije slučaja o deci i porodicama koji su se vratili

Porodica Mujoli

Porodica Fljorima i Feride Mujoli iz Kosova Polja prisilno je repatrirana na Kosovo posle gotovo 20 godina života u Nemačkoj. Imaju šestoro dece – najstarije dete ima 18, a najmlađe 2 godine. Porodica Mujolli je u Nemačkoj vodila normalan život i poštovala lokalne zakone, imala posao, a deca su pohađala nemačke škole.

Život je tekao potpuno normalno do 17. marta 2010, kada je u šest časova ujutru nemačka policija ušla u njihov dom i naredila im da smesta napuste zemlju. Po rečima najstarije kćerke Hamide, policija ih je silom naterala da uđu u automobile dok su još bili u pidžamama. Sve se to dogodilo u vreme kada je Fljorim bio na poslu. Posle tri nedelje on je odlučio da se dobrovoljno vrati i pridruži svojoj porodici na Kosovu.

Pre no što su se iselili u Nemačku, porodica Mujoli je živela u selu Novo Madžunsko (Maxhunaj) kod Vučitrna i tu su posedovali zemlju i kuće, ali je sada ta imovina uništena. Porodica Mujoli je sada morala da iznajmi kuću u Kosovu Polju, a nema nikakvog prihoda i nema mogućnosti za zaposlenje. Pored toga, porodica Mujoli ne može da upiše svoju decu u matične knjige na Kosovu jer ne poseduje ispravne dokumente – njihova deca su rođena u Nemačkoj. Samim tim, nijedno njihovo dete ne pohađa školu na Kosovu.

Razgovor obavio RADC 21. septembra 2010, Kosovo Polje.

Porodica Beriša

Pošto je provela gotovo 20 godina u Nemačkoj, porodica Beriša je prisilno repatrirana na Kosovo u decembru 2009. Od tada, zbog toga što nemaju odgovarajuću školsku dokumentaciju, petoro njihove dece ne može da pohađa javne škole na Kosovu. Deca su, sem toga, prinuđena da trpe i jezičke poteškoće jer su rođena i odrasla u germanofonom okruženju. Mnoge repatrirane porodice žale se zbog toga što ne poseduju odgovarajuće dokumente koje nisu mogle da pribave u Nemačkoj pre neočekivane ili neželjene repatrijacije.

Studije slučaja koje su prikupili nastavnici

Dete br. 1 je desetogodišnji dečak Aškalija koji se smatra krupnim za svoj uzrast. Pohađa školu od uzrasta petogodišnjaka, ali neredovno dolazi u školu, a to je posebno bio slučaj tokom protekle godine. Nerado se uključuje u većinu aspekata školskih aktivnosti, posebno ono što podrazumeva čitanje i pisanje. Čini se da je u odeljenju društveno izolovan i ima veoma mali broj prijatelja. Često remeti čas i skreće pažnju drugoj deci koju uznemirava. Poznat je po tome što je verbalno agresivan prema nastavničkom kadru i drugim učenicima, ali se retko odlučuje na fizičko nasilje.

Dete br. 2 je petogodišnji Rom, novajlija u školi. Zabrinutost izaziva to što mu očigledno nedostaje sposobnost da se usredsredi na bilo koji zadatak. Često remeti aktivnosti na času, ne odaziva se na uputstva o tome šta treba da radi, a druga deca ga često optužuju da ih povređuje. Sasvim slabo zna jezik na kome se odvija nastava. Uprkos tome što su preduzeta dva takva pokušaja, detetovi roditelji još nisu odgovorili na zahtev škole za održavanje sastanka.

Dete br. 3 je devetogodišnji dečak Aškalija, koji se vratio iz Nemačke zajedno sa svojom porodicom. Tri meseca pohađa školu. Za to vreme nije, kako izgleda, sklopio nijedno prijateljstvo i veoma je ćutljiv u razredu. Retko se dešava da poslušno sledi uputstva nastavnika, a najveći deo vremena provodi u crtanju i sanjarenju. Deluje kao neko ko će veoma nerado govoriti o prethodnim iskustvima ili o životu u porodici, uprkos tome što je škola jednom dovela i prevodioca radi razgovora s njim.

Dete br. 4 je sedmogodišnja Romkinja, koja neprestano nastoji da privuče pažnju, često prekidajući predavanja koja se drže celom razredu i zahtevajući da se pažnja samo njoj posveti. Čini se da je dobro integrisana u razred i ima širok krug prijatelja. Međutim, izgleda da je sklonija društvu odraslih i veoma nerado odlazi od nastavnika.

Dete br. 5 je osmogodišnji Rom, koji je još u ranoj fazi učenja jezika na kome se odvija nastava, a školu pohađa dve godine. Iako je brzo naučio društveni jezik i dobro je integrisan na igralištu, čini se da mnogo više okleva da koristi novostečene jezičke veštine u kontekstu učionice. Često se opredeljuje da radi na svom maternjem jeziku, zajedno s drugim detetom kome je taj jezik takođe maternji. Nedavno je postao sve prkosniji i kaže da nema nikakvog interesa da nauči jezik na kome se odvija nastava niti da postiže dobar uspeh u školi.

Dete br. 6 je osmogodišnja Romkinja koja je pre dve godine počela da pohađa školu. Ona sasvim redovno pohađa nastavu, a oba roditelja redovno prisustvuju roditeljskim sastancima i razgovaraju s njenim učiteljem. Iako je njeno ponašanje u razredu u celini gledano dobro, ona često ima probleme na velikim i malim odmorima i ti problemi su posebno vezani za jednu manju grupu od tri druge devojčice koje nisu Romkinje. To može rezultirati agresivnim ispadima koji bi mogli da utiču na celokupnu situaciju u razredu.

Socijalna inkluzija i obrazovanje repatrirane dece

Jedna od najvećih prepreka s kojima se suočava javno školstvo na Kosovu odnosi se na integrisanje repatrirane dece i omladine pripadnika Roma, Aškalija i Egipćana u glavni tok obrazovnog sistema. U nedavnom izveštaju UNICEF-a navodi se da, „iako je većina dece redovno pohađala školu u Nemačkoj, kada se vrate na Kosovo, tri četvrtine te dece napušta školu, prvenstveno zbog siromaštva, jezičkih prepreka i neposedovanja školskih svedočanstava iz Nemačke”. U tako teškim obrazovnim uslovima, postoji rizik da će mnoga deportovana deca i omladina pokušati da se vrate u zemlju preko mreže koju drži organizovani kriminal, a onda je jedina perspektiva koja ih čeka status „ilegalnog” useljenika.

Tokom prisilne repatrijacije, Romi, Aškalije i Egipćani su izloženi nekim kršenjima ljudskih prava, uključujući psihološki pritisak da napuste zemlju domaćina, zahtev da to učine u veoma kratkom roku. Policija postupa sa njima bez imalo poštovanja i ne nailaze na dovoljnu podršku i pomoć kada se vrate na Kosovo. Na primer, u Nemačkoj, porodice Roma, Aškalija i Egipćana bivaju suočene sa problemima čak i pre nego što ih prisilno repatriraju jer imaju teškoća u dobijanju socijalne pomoći, korišćenju zdravstvene zaštite, školovanju i pronalaženju posla. Kako se navodi u izveštaju UNICEF-a, „najbolji interes [te] dece do sada nije smatran prioritetom, uprkos činjenici da je [...] gotovo dve trećine [njih] rođeno i odraslo u Nemačkoj”. Mada većina repatrirane dece stiže na Kosovo sa jednim ili oba roditelja, neka od te dece dolaze bez roditelja. Može se dogoditi da stignu s prijateljima ili rođacima, ili čak kao deca bez pratnje, o kojoj potom vode računa institucionalni staratelji.

Po povratku na Kosovo, prisilno repatrirani Romi, Aškalije i Egipćani se suočavaju sa novim poteškoćama zbog skućenog životnog prostora i nedostatka finansijskih sredstava, a pritom kontinuirani povratak izbeglica Roma, Aškalija i Egipćana samo povećava broj onih koji zavise od socijalne pomoći; valja takođe naglasiti da je taj broj već veoma visok u zajednicama Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu. Može se pretpostaviti da se u tom smislu oko 50 000 izbeglica smatra repatriranim licima koja će biti svrstana u kategoriju primalaca socijalne pomoći, a koja iznosi između 35 i 65 evra mesečno po porodici, bez obzira na broj dece. Opšte je poznato da porodica, čak ni na Kosovu, ne može da preživi od tako izuzetno malog dohotka. Tako teške okolnosti guraju povratnike Rome, Aškalije i Egipćane i njihove zajednice u začarani krug siromaštva i dalje marginalizacije. Ugrožene grupe, kao što su žene i deca, posebno lako mogu da se nađu u zamci prisilnog rada, brakova i trgovine ljudima. Integrisanje prisilno repatrirane omladine i dece iz zajednica Roma, Aškalija i Egipćana u osnovni tok obrazovnog sistema i dalje je jedna od najvećih prepreka s kojima se suočava javno školstvo na Kosovu.

Nedavni izveštaj UNICEF-a navodi da „i pored toga što je većina dece redovno pohađala školu u Nemačkoj, po povratku na Kosovo, tri četvrtine se povuklo iz obrazovanja pre svega zbog siromaštva, jezičkih prepreka i nedostatka školskih uverenja iz Nemačke”. U takvim teškim obrazovnim okolnostima, postoji rizik da će mnoga deca i mladi ljudi koji su deportovani pokušati da se vrate u svoju zemlju domaćina kroz mreže organizovanog kriminala gde ih jedino očekuje status „ilegalnog imigranta”.

Razumevanje položaja i potreba dece koja su tek stigla

Spisak izjava

- Učenici koji su se vratili – repatrirani učenici mogu dolaziti iz različitih zemalja, kao što su .....
- Oni mogu imati širok dijapazon obrazovnih i socijalnih potreba zato što:
  - neki od njih su prekinuli školovanje u zemlji domaćinu;
  - neki od njih su stekli negativna iskustva u zemlji domaćinu kada su prisilno vraćeni na Kosovo;
  - za određeni broj njih to se može negativno odraziti na sposobnost učenja i ponovne izgradnje vlastitog života;
  - neki od njih su doživeli pad životnog standarda i druge krupne promene u životu;
  - neki od njih su možda u situaciji da imaju roditelje koji su suočeni sa emocionalnim i ekonomskim problemima;
  - neki od njih su po dolasku na Kosovo suočeni sa situacijom u kojoj ne govore albanski/srpski ili ga veoma slabo govore.

Radite u parovima:

Molimo vas da uporedite svoja zapažanja o učenicima sa iskustvima i uslovima koji su gore pobrojani.

Imate li neke sugestije o tome kako bi trebalo podržati tu decu u školama?

Gde su, po vašem mišljenju, mogućnosti za pružanje podrške i gde su granice?

Obezbeđivanje srdačne dobrodošlice i srdačnog okruženja u školi

Izuzetno je poželjno da repatriрана deca budu smesta upisana u školu i da je redovno pohađaju, a posebnu pažnju treba obratiti na decu koja pripadaju manjinskim zajednicama. Deci treba ponuditi mesto u školi čim to bude moguće po njihovom povratku, makar i da im je zvanična dokumentacija nepotpuna.

Neka deca dolaze iz zemalja u kojima je obrazovni sistem drugačiji. Škole su možda bile drugačije organizovane, a stil nastave je možda u većoj meri interaktivan i saradnički. Takođe, može postojati razlika između vrste i broja predmeta koji se predaju u zemlji domaćinu i onih koji se predaju na Kosovu.

Čim deca dobiju svoje mesto u školi, prvi sastanak i razgovor s roditeljima/starateljima i njihovom decom predstavlja pravi trenutak za uspostavljanje dobrih odnosa. Roditeljima/starateljima treba pomoći da osete da mogu imati poverenje u školu i da u poverenju iznesu ključne obrazovne informacije o svome detetu. Razumno je postaviti pitanje roditeljima/starateljima o jezicima koji se govore u kući, o ranijem školovanju i o tome kakav oni odnos imaju s detetom. Porodicama se takođe može postaviti pitanje da li su primaoci socijalne pomoći.

Grupni zadatak:

1. Nacrtajte mapu škole u kojoj radite za nove učenike i njihove roditelje.
2. Napravite spisak pitanja za prvi sastanak s roditeljima.
3. Uredite učionicu zajedno sa svojim đacima tako da deluje prijateljski: postavite znake na različitim jezicima, crteže itd.
4. Pripremite zajedno sa svojim đacima izložbu na zidnoj tabli da biste ispričali priču o svojoj zajednici, selu ili varošici itd.

Pojam rezilijentnosti (životne otpornosti) u obrazovanju

Otpornost je psihološki pojam kojim se opisuje sposobnost pojedinca da izađe na kraj s traumatskim iskustvima, kao što su nasilje, zlostavljanje, rat, primoranost na bekstvo ili tuga zbog smrti bliske osobe. Posle traumatskog iskustva, kao što je raseljavanje i gubitak stabilnosti, normalno je da se ispolje snažne emocionalne reakcije, ali te reakcije, kako vreme prolazi, obično bivaju sve slabije. Reakcije dece na takve događaje mogu se veoma razlikovati kako kratkoročno, tako i dugoročno. Neka deca prilično brzo ponovo prikupe snagu, a druga nisu dovoljno jaka da se izbore s nedaćama koje su ih snašle.

Mnogi činioци utiču na psihološko blagostanje. Dužina i intenzitet traume, uzrast deteta, dečja ličnost i karakter, kvalitet brige o detetu i iskustva koja je steklo u novoj zemlji – sve to utiče na to kako će dete izaći na kraj sa time što je tražilac azila i izbeglica. Neki negativni faktori ili faktori rizika povećavaju verovatnoću da će iskrnuti problemi. Drugi faktori koji deluju zaštitnički za dete pomažu da se ono sačuva od dugoročnog psihološkog bola i uznemirenosti.

Korisno je da nastavnici razmisle i o *negativnim* i o *zaštitnim faktorima* kada rade s repatriранom decom. Škole i nastavnici koji žele da unaprede blagostanje treba da se postaraju da maksimalno osnaže zaštitne faktore u životu deteta i da na minimum svedu dejstvo negativnih faktora u meri u kojoj sami imaju kontrolu nad njima, jer će tako pomoći da se smanji verovatnoća da će dete trpeti dugoročni psihološki stres.

U pregledu koji sledi identifikovani su najvažniji zaštitni faktori koji mogu doprineti emocionalnom oporavku i otpornosti. Ti podsticajni uslovi koje pružaju porodice i škole mogu se uzajamno dopunjavati, kao komplementarni činioци. Ako uslovi u porodici ostanu negativni, onda uloga škole kao okruženja koje pruža podsticaj deluje, čini se, posebno važno.

Zaštitni faktori podrazumevaju sledeće:

- Ako dete ima roditelje/staratelje i/ili porodičnu mrežu koja može da mu posveti pažnju i obezbedi dobru brigu o njemu;
  - Mogućnost pristupa drugim ljudima, posebno onima iz vlastite zajednice, koji pružaju prijateljstvo i podršku;
  - Izvesno razumevanje razloga zbog kojih su napustili matičnu zemlju. Očigledno je da mlađa deca ne moraju u potpunosti shvatati to stresno iskustvo i samim tim postaju ranjivija. Za decu koja su kadra da integrišu svoje iskustvo nije toliko verovatno da će dugoročno patiti, kao što je veća verovatnoća da će deca koja imaju visok stepen samopoštovanja lakše prevazići traumatske događaje;
  - Mogućnost da se zadrže izvesne veze s bivšom zemljom domaćinom;
  - Pamćenje lepih stvari o životu u bivšoj zemlji;
  - Radovanje novoj školi, sklapanje prijateljstava i mogućnost da se u školi postigne dobar uspeh;
  - Optimistički stav prema budućnosti i mogućnosti napredovanja predstavljaju važne zaštitne faktore;
  - Važna je i mogućnost da se razgovara o stresnim događajima i da se na taj način stekne kontrola nad njima;
  - Mogućnost da se zatraži pomoć onda kada stvari pođu po zlu;
  - Dobro je imati hobi ili neki svoj poseban interes;
- Korisno je imati planove za budućnost.

PORODICA – zaštitni faktori

- 1. Odgovarajuće fizičko staranje**
2. Bezbedno neposredno fizičko okruženje
- 3. Afektivna atmosfera**
- 4. Fleksibilna struktura podizanja deteta, puna podrške**
5. Roditelji pružaju odgovarajuće primere
- 6. Zainteresovanost**
- 7. Stabilnost**

Obrazovanje – zaštitni faktori

8. Bezbedno šire fizičko okruženje
9. Poštovanje
- 10. Socijalna mreža**
- 11. Kvalitetno obrazovanje**
- 12. Prijateljstva i kontakt s vršnjacima**
13. Odgovarajući primeri u društvu
14. Stabilnost u datim životnim okolnostima
15. Dobre perspektive za budućnost

Ranjiva deca: Razumevanje simptoma velikog duševnog bola

Deca koja stižu na Kosovo, a kojoj je prethodno obrazovanje prekinuto, predstavljaju najranjiviju grupu kojoj prethodi opasnost od depresije, slabog uspeha i ranog napuštanja škole. Pored toga što žive u okruženju koje ne poznaju, deca čije je prethodno obrazovanje prekinuto mogu se osećati frustriranim ili neadekvatnom zbog toga što nisu u stanju da čitaju, pišu ili završe neke zadatke, nemaju mogućnost da nastave da uče i ne poznaju školske objekte ni opremu u učionici.

Drugu ranjivu grupu čine ona deca koja su iskusila raseljenost i deprimiranost, što je uticalo na njih sprečivši ih da se snađu i uklope u novoj školi. Ta deca mogu ispoljavati poremećaje ponašanja. Važno je da budemo upoznati s nekima od pređašnjih iskustava repatriirane dece koja pripadaju manjinskih grupama.

Takva iskustva mogu obuhvatiti:

- gubitak poznatog školskog okruženja, materijalnih dobara i poznate sredine;
- negativne incidente sa lokalnim vlastima i pograničnom policijom;
- neprijateljstvo kojim su dočekani u novoj domovini;
- materijalnu nemaštinu u novom domu;
- primoranost provođenja vremena sa ljudima koji ne razumeju njihova iskustva ili ne znaju za ta iskustva.

Teskoba i duševni bol sa kojim se ta deca suočavaju može se ispoljiti na različite načine, uključujući sledeće:

- Neprestano ponovno proživljavanje stresnih događaja ili problema u mislima, u igri i na crtežima. Ponovno oživljavanje takvih događaja i njihovo prikazivanje omogućuje im da sami shvate šta se dogodilo i da steknu kontrolu nad teškim osećanjima koja su ih ophvala. Kada deca neprestano iznova „prolaze kroz” nasilne ili traumatske događaje, to ukazuje da ona nisu uspela da prevaziđu to iskustvo;
- Fizički simptomi;
- Noćni košmari i poremećaj sna;
- Plakanje i nesavladiv osećaj tuge;
- Nervoza ili strah od nekih stvari, kao što su posebno glasni zvuci ili buka;
- Nemogućnost uspostavljanja odnosa s drugom decom; ovo se možda može desiti jer je dete isuviše tužno i povučeno da bi želelo da se igra ili zato što ne može da ima poverenja u drugu decu. Dete koje je pridošlica takođe može biti u situaciji da ne razume šta ostala deca rade. Takvo dete može biti izolovano zato što ga odbacuju vršnjaci koji ga doživljavaju kao drugačije upravo zbog tih poremećaja u ponašanju koja se kod takvog deteta ispoljava;
- Teškoće u sklapanju odnosa sa odraslima zato što nema poverenja u njih. Ponekad dete zadržava distancu u odnosu na odrasle zato što strahuje od gubitka: okleva da pokaže naklonost nekom odraslom koji mu je važan da ne bi i ta osoba nestala.

Ključne strategije za pružanje emocionalne podrške i obezbeđivanje socijalne inkluzije na nivou učionice

Stručno znanje nastavnika trebalo bi da obuhvati i poznavanje i razumevanje razvoja dece i svest o potrebama deteta, kao i osnovno znanje o strategijama intervencije.

Ovde su nabrojane neke od glavnih pedagoških intervencija:

Svest o simptomima. Biće potrebno da tim nastavnika u školi razmotri celokupnu školsku politiku staranja o deci koja doživljavaju psihološke probleme. Pružanje emocionalne podrške toj deci predstavlja integralni deo školske politike i ne može se posmatrati izolovano od ostalih stvari, kao što je obezbeđivanje prijateljskog okruženja i odgovarajuće atmosfere u kojoj se izražava dobrodošlica, dobra veza između doma i škole i podrška. Važno je da nastavnici budu dobri posmatrači i da prepoznaju kada deca trpe duševni bol. Tek onda je moguće pružiti odgovarajuću podršku. Manifestovanje nekog od sledećih vidova ponašanja može ukazati na to da dete trpi veliki duševni bol:

- Gubitak interesa i energije ili izrazita povučенost i nezainteresovanost za okruženje;
- Agresivnost ili izraženi osećaj ljutnje i besa. Deca mogu manifestovati agresivno ponašanje iz čitavog niza razloga. Neka deca oponašaju nasilje koje vide oko sebe. Mala deca možda nisu u stanju da verbalizuju svoja osećanja, pa im zato nasilje služi kao odušak. Zbog traumatskih iskustava deca se takođe mogu osećati napeto i nervozno i mogu lako prasnuti;
- Nesposobnost koncentracije i osećaj nemira. Deca koja su zabrinuta ili nesrećna se često teško koncentrišu na rad. Možda se prepuštaju sanjarenju na javi, povlače se u sebe ili su nemirna i ne drži ih mesto;
- Osećaju se veoma razdražljivo.

Obuka. Cilj obuke zaposlenih treba da bude povećanje znanja nastavnika o životnim istorijama dece kojoj predaju, kao i razvoj njihovog umeća slušanja i veštine komunikacije. Specijalističke organizacije, kao što je Terre des Hommes (Zemlja ljudi), nude obuku zaposlenih. Neki nastavnici će takođe možda poželeti da pohađaju akreditovane kurseve za psihološke savetnike.

Psihološko savetovanje. Jednom manjem broju repatriране dece biće potrebna veća intervencija. Neke škole nude pojedinačno ili grupno psihološko savetovanje deci koja su pretrpela zlostavljanje ili neka stresna iskustva, što obično sprovode nastavnici koji su stekli odgovarajuće kvalifikacije za psihološko savetovanje ili to čine pripadnici drugih profesija. Međutim, nemaju sva društva isti stav prema psihološkom savetovanju i neke porodice mogu pomisliti da je psihološko savetovanje neprimeren vid pomoći.

Razgovor s decom. Mnoge škole imaju dobro promišljene i planirane inkluzivne strategije i jedna od najvažnijih stvari koje nastavnik može da učini jeste da razgovara s napaćenom decom, da sasluša šta ona imaju da kažu i da ozbiljno shvati ono što su mu ta deca predočila. Da bi to uradio, nastavnik ili mentor mora redovno biti slobodan u određeno vreme.

Igra. Oni koji rade s decom mlađih uzrasta mogu da se igraju s pojedincima ili s manjim grupama dece kako bi spoznali njihova iskustva, razmotrili pitanja kao što je pitanje straha ili poverenja i pomogli pridošlicama da se snađu u novoj sredini.

Autobiografija i kreativno pisanje. Decu je moguće podstaći da pišu o sebi, svojoj matičnoj zemlji i da predstave okolnosti u kojima su živeli i žive, da vode dnevnik ili dnevnik u slikama ili kolažima da bi sebe na taj način opisali. Te autobiografske tehnike često se koriste kod dece tražilaca azila i dece izbeglica i na taj način je moguće pomoći da se shvate složeni događaji i složena osećanja. Mlađa deca mogu da koriste vodene ili voštane boje da bi nacrtala nešto o sebi, a mogu i u saradnji sa odraslom osobom da napišu potpise za te crteže.

Umetničko izražavanje i drama mogu se koristiti na isti način na koji se koriste kreativno pisanje i igra: da bi se deci omogućilo da se izraze i da bi se kod njih razvilo poimanje složenih događaja i osećanja. Nastavnici u osnovnim školama, nastavnici likovnog obrazovanja i zaposleni koji deci pružaju psihosocijalnu podršku mogu se obučiti da koriste umetničko izražavanje u komunikaciji sa uznemirenom i ranjivom decom na način koji će toj deci pomoći da se smire i stabilizuju.

Ostale korisne tehnike obuhvataju sledeće:

- izrada autoportreta;
- izrada maski i razgovor o izrazima lica i osećanjima;
- „Pusto ostrvo” – deca rade u grupama od po četvoro ili petoro tako što sede ukruć oko velikog lista papira; kaže im se da nacrtaju ono što bi želeli da imaju ako bi morali da odu na pustoo ostrvo i tamo zajedno borave. Tu ima dovoljno prostora da svako dete može da nacrtaa lične stvari koje želi da ponese, a ima i zajedničkog prostora na kome deca mogu zajedno da crtaju. Ta aktivnost je dobar podsticaj za razgovor.

Teme za diskusiju:

- Šta možete da koristite u svome radu?
- Kako biste pokušali da pomognete detetu koje je ophrvano duševnim bolom?
- Navedite primere intervencija u različitim razredima i različitim starosnim grupama.

Saradnja između škola i roditelja radi pružanja podrške

Ključne strategije u radu s roditeljima. Ako dete oseća teškoće u školi, suštinski je značajno da se razvije dobra komunikacija sa roditeljima i drugim ključnim starateljima tog deteta. Ponekad problemi roditelja i problemi deteta mogu biti čvrsto međusobno isprepleteni. Odlazak iz matične zemlje često remeti porodične odnose: deca mogu izgubiti roditelje ili glavne staratelje. Što je važnije, deca gube pažnju svojih roditelja koji su možda do te mere preokupirani borbom za održanje gole egzistencije i vlastitim problemima da ne mogu svojim mališanima pružiti pažnju koja im je potrebna. Kada su roditelji emocionalno odsutni, važno je obezbediti da deca dobiju socijalnu podršku.

Mora se obezbediti da deca i porodice imaju **pristup socijalnoj podršci i podršci zajednice**. Za mnogu decu izolacija i nedostatak podrške predstavljaju značajne faktore rizika. Ako deca imaju problema u školi, nastavnici bi trebalo da provere da li ta deca i njihove porodice uživaju podršku grupa iz zajednice, klubova koji su aktivni po završetku škole, imaju li pristup grupama koje se zajednički igraju, da li su uključeni u programe za sticanje novih drugova, da li pohađaju časove jezika.

Učenje kroz saradnju

Učenje kroz saradnju predstavlja jedan od načina učenja u grupi. Učenje kroz saradnju jeste onaj vid učenja koji podrazumeva da učenici moraju raditi u timovima da bi ostvarili zajednički cilj, i to pod uslovima koji obuhvataju sledeće elemente:

1. Pozitivna međusobna zavisnost.

Članovi tima su dužni da se oslanjaju jedan na drugog kako bi ostvarili cilj. Ako bilo koji član tima ne uspe da ostvari svoj deo zadatka, svi ostali snose posledice.

2. Individualna i grupna odgovornost.

Svi učenici u grupi snose odgovornost za obavljanje svog dela posla i za savladavanje celokupnog materijala koji treba da se nauči.

3. Pozitivna interakcija licem u lice.

Iako jedan deo grupnog rada može biti podeljen na zasebne celine koje će se obavljati individualno, neki poslovi moraju biti obavljani interaktivno, tako što će članovi grupe jedan drugome davati povratne informacije, diskutovati i osporavati primenjeni način zaključivanja i izvedene zaključke i, što je možda i najvažnije, tako što će jedni druge učiti i uzajamno se ohrabrivati.

4. Primereno korišćenje veštine saradnje.

Učenike treba podstaći i pomoći im da razviju i u praksi primenjuju izgradnju poverenja, sticanje veštine rukovođenja, odlučivanja, uspostavljanja komunikacije i umeća rešavanja sukoba.

5. Grupna obrada.

Članovi tima utvrđuju grupne ciljeve, periodično ocenjuju šta je to što rade dobro kao tim, da bi potom utvrdili šta treba da promene kako bi ubuduće delotvornije funkcionisali.

Samo aktivnosti koje obuhvataju svih pet gorenavedenih elemenata mogu se okvalifikovati kao učenje kroz saradnju.

Učenje kroz saradnju predstavlja grupni rad, ali nije svaki rad u grupi u isti mah i učenje kroz saradnju. Postoji nekoliko aspekata po kojima se učenje kroz saradnju razlikuje od standardnog grupnog rada:

- grupe su heterogene;
- svi učesnici su aktivno uključeni;
- zajemčena je individualna odgovornost;
- interakcija licem u lice (svi članovi grupe mogu jedni druge da vide i da čuju);
- smišljen razvoj društvenih veština;
- procena procesa i njegovog ishoda.

Da bi učenje bilo stvarno učenje kroz saradnju, potrebno je da budu ispunjena sva navedena načela.

Saradnja poboljšava kvalitet društvenih odnosa, sposobnost jedinke da se prilagodi grupi, olakšava socijalni i intelektualni razvoj ličnosti. Zadaci učenja kroz saradnju nisu usmereni samo ka postizanju rezultata rada, već su bitni celokupan proces i društvene veštine koje stimulišu akademsko obrazovanje. Ako uzmemo u obzir da učenje kroz saradnju podjednako razvija društvene i akademske veštine, možemo zaključiti da ono doprinosi socijalnom i kognitivnom razvoju pojedinca.

Nastavnik koji primenjuje oblik učenja kroz saradnju formira takvo obrazovno okruženje koje razvija veštinu saradnje, rezimiranja i analiziranja informacija, veštinu iznošenja i dokazivanja hipoteza, omogućavajući da se vrednuje ceo proces, kao i ishod pojedinačnog i grupnog rada svih članova grupe. Uloga nastavnika se menja time što se organizuje grupa koja uspostavlja takav vid saradnje i time što se upravlja takvom grupom. Nastavnik prestaje da bude jedini izvor informacija. On deli odgovornost sa učenicima. Nastavnik uči da ne interveniše u radu grupe bez potrebe za tim, ali aktivno posmatra proces i organizuje njegovo vrednovanje.

Kada je reč o učenju kroz saradnju, nastavnik je na tri nivoa odgovoran za rad grupe:

1. rešavanje problema;
2. upravljanje grupom;
3. obrada odnosa.

Učenje kroz saradnju omogućava učenicima da budu kreativni i da razviju veštinu kritičkog promišljanja, budu tolerantni i prihvataju razlike. Štaviše, učenje kroz saradnju jača samopoštovanje učenika i pomaže da se stvori pozitivan stav prema sebi, vršnjacima, nastavnicima, školi i obrazovanju.

Učenje kroz saradnju može se uspešno koristiti u radu sa učenicima različitih uzrasta, počev od predškolskog doba, pa do obrazovanja odraslih. Nivo teškoće zadataka i istraživačkih problema zavisi od uzrasta i interesovanja učenika. U suštini, način i modalitet učenja ostaju isti.

Učenje kroz saradnju odgovara sadašnjoj obrazovnoj politici na Kosovu i njegov cilj je razvoj svestrane ličnosti, socijalizacija i obrazovanje građana koji će biti kadri da žive i rade u demokratskom društvu. Učenje kroz saradnju se sve više koristi u različitim obrazovnim institucijama, na primer u opštim obrazovnim ustanovama, stručnim školama, obuci zaposlenih, obuci pripravnika i raznim kursevima za prekvalifikaciju.

Učenje kroz saradnju donosi važne koristi i za uspešnost učenja i za atmosferu u učionici. Evo nekih od tih koristi:

- Pojačana motivacija za učenje i aktivno učešće učenika u procesu učenja. Svaki član ima mogućnost da doprinese u radu malih grupa. Učenici pokazuju tendenciju da mnogo bolje savladaju gradivo i da kritički razmišljaju o srodnim pitanjima onda kada rade kao tim.
- Više mogućnosti za neposrednu razmenu povratnih informacija. Pošto se ostvaruje sadržajnije razmena među učenicima u malim grupama, oni dobijaju mnogo više povratnih informacija u ličnom kontaktu i na taj način saznaju kako njihove kolege reaguju na njihove ideje i na njihove odgovore. Te povratne informacije često nije

moguće dobiti kada se nastavni proces odvija u većim grupama, jer u većim grupama obično jedan ili dva učenika razmenjuju ideje, a ostatak odeljenja samo sluša.

- Priznavanje individualnih razlika. Kada se postave pitanja, različiti učenici izreći će mnoštvo različitih odgovora. Svaki od tih odgovora može pomoći grupi da stvori „proizvod” koji odražava širok spektar različitih perspektiva, pa je samim tim znatno potpuniji i sveobuhvatniji.
- Pozitivan stav prema različitosti. Učenici uče da rade s najrazličitijim ljudima. U sklopu interakcija koje se odvijaju u maloj grupi oni pronalaze mnoštvo mogućnosti da razmišljaju o različitim odgovorima svojih kolega i sami odgovore na njih, kad god se otvori neko pitanje. Manje grupe takođe omogućuju učenicima da dodaju svoje viđenje nekog pitanja na temelju sopstvenih kulturnih različitosti. Takva razmena neminovno pomaže učenicima da bolje shvate druge kulture i druga stanovišta.
- Poboljšanje interpersonalnih i grupnih odnosa. Učenici uče da uspostavljaju veze sa svojim kolegama i drugim saradnicima u učenju dok rade zajedno u okviru grupe. To može biti posebno korisno za one učenike koji imaju teškoća sa socijalnim veštinama, za novajlice ili za učenike koji pripadaju manjinskim grupama. Svi oni mogu imati koristi od strukturisanih interakcija s drugima, a drugi mogu prevazići svoje predrasude u tom procesu.

Takođe postoje rizici koje treba uzeti u obzir kada se planiraju i sprovode aktivnosti u oblasti učenja kroz saradnju:

- „Dobri đaci obavljaju sav posao, a loši đaci ništa stvarno ne nauče”;
- „Dobri đaci” gube vreme čekajući na „loše đake”, iako bi sami mogli mnogo brže da napreduju;
- Rad u grupi zapravo isključuje i demotiviše učenike koji su pripadnici manjina, stidljive učenike ili učenike koji slabije znaju jezik;
- Neuspeh grupe ili nizak nivo grupnog ostvarenja može pogoršati interpersonalne i unutargrupne odnose u mešovitim odeljenjima.

Ključevi za izbegavanje navedenih rizika su sledeći:

- Jasno definisati zadatke i istovremeno objasniti da je zajednički rad element koji će se, pored konačnog ishoda, razmatrati i u sklopu individualnog ocenjivanja svakog učenika;
- Izbeći etiketiranje dece i podsticati timski duh u odeljenju;
- Treba biti veoma oprezan prilikom razvrstavanja učenika u grupe. U rešavanju većine zadataka heterogene grupe dobro funkcionišu ako postoji jasna i uravnotežena podela uloga unutar grupe, zasnovana na jačini svakog pripadnika grupe (tako se unutar grupe dele „jake strane” svakog člana grupe). Međutim, za rešavanje nekih nastavnih zadataka možete obrazovati homogene grupe, ali morate biti načisto da to onda nije učenje kroz saradnju;
- Grupu treba nadzirati i pružiti joj podršku onda kada je to potrebno;
- Treba osigurati da u slučaju rizika od neuspeha grupa može da se vrati na pravi put i to tako da svi članovi tome doprinesu;
- Treba voditi računa da grupa uvek ima između tri i pet učenika.

Promovisanje jezičke svesti i kulturne raznovrsnosti

Ključni metodi u svim školskim uzrastima

Decu treba podsticati da visoko vrednuju svoj maternji jezik. Etikete i oznake treba da budu ispisane na odgovarajućim jezicima. Ako se deci kroz nastavu ukazuje na različite jezike koje govore njihovi vršnjaci u grupi, to pomaže uzdizanju vrednosti multilingvizma (višejezičnosti):

- decu treba pustiti da nauče zaposlene i drugu decu nekim rečima na svom, drugačijem jeziku, uključujući tu i romski jezik;
- oznake i etikete treba ispisati na odgovarajućim jezicima;
- treba naučiti po nekoliko reči na odgovarajućim jezicima, posebno pozdrave;
- treba podsticati roditelje da dolaze i čitaju priče ili uče decu pesmicama;
- treba ohrabrivati komunikaciju rečima kojima se pozdravljaju prilikom susreta ili rastanka (zdravo, doviđenja);
- deci treba pričati narodne priče iz različitih zemalja i one koje su karakteristične za različite etničke grupe;
- treba slaviti različite praznike, na primer, muslimanske, hrišćanske i jevrejske, baš kao i romske praznike;

Kreativno izražavanje:

Sledeće aktivnosti mogu biti od koristi:

- korpa s blagom koja sadrži materijale različitih tekstura ili predmete koji proizvode različit zvuk – sve se to može koristiti za podsticanje takve igre. Korisne su i male igračke, figurice i drugi predmeti pomoću kojih je lakše ispričati priču, kao i marionete, kostimi, rekviziti za maskiranje koji olakšavaju igre u kojima se glume različite uloge;
- gluma, uključujući i korišćenje minijturnih figura ili napravljenih maski, što su sve rekviziti koji će omogućiti deci da odigraju svoja osećanja i „sukobe“;
- mogućnosti za slobodnu igru, što deci omogućuje da igru koriste kao sredstvo za tumačenje stresnih događaja koje su iskusili u životu;
- priče koje će se ispričati ili pročitati, da bi potom usledila diskusija, gluma i igra.

Repatriрана deca i njihove jezičke potrebe

Neki učenici su stigli na Kosovo, a pritom albanski ili srpski govore veoma slabo ili ga ne govore uopšte. Brzo učenje drugog jezika predstavlja ključni element za njihovo uspešno integrisanje u obrazovni sistem i širu zajednicu.

Lingvističko poreklo te dece može biti veoma različito. Neka od njih možda govore romski, a imala su sasvim malo dodira sa albanskim ili srpskim jezikom ili uopšte nisu imala dodira sa njima. Neka su prethodno stekla slabo ili nikakvo obrazovanje i možda nisu pismena ni na maternjem jeziku.

Sledeća uputstva smatraju se delotvornima zarad pružanja praktične pomoći detetu koje treba da nauči novi jezik:

- postarajte se da učenici budu pozdravljeni na svakom času;
- postarajte se da učenici znaju imena svojih nastavnika i pomoćnog osoblja (asistenata) i da imaju mogućnost da zapišu imena;
- recite detetu da sedne pored nekog prijateljski nastrojenog druga u razredu, po mogućnosti pored nekog ko govori isti jezik i ko može da mu/joj prevede ono što nije razumelo;
- početnici treba da nauče neke korisne osnovne izraze;
- od učenika se traži da kažu kako se na njihovom maternjem jeziku kažu neke reči koje su izgovorene na albanskom ili srpskom jeziku.

Interkulturalno obrazovanje kroz nastavni plan i program

Ovaj dokument sadrži različite sugestije o tome koje bi sve obrazovne aktivnosti škole mogle da koriste u realizaciji nastavnog plana i programa kako bi uzdigle nivo svesti o kulturnoj različitosti.

Pored toga, u osnovni plan i program se mogu dodati mali projekti. Predmeti kao što su likovna kultura, istorija i učenje jezika pružaju mnoštvo mogućnosti:

Projekti mogu, na primer, obuhvatiti rad na pričama i svedočenjima; pisanje priča i iskaza o migracijama; razgovore i izlaganja o relevantnim pitanjima. Projekti iz istorije mogu se baviti rastom multietničkog Kosova; može se raditi na projektima posvećenim lokalnoj istoriji ili na usmenim iskazima o povratnicima i izbeglicama.

U okviru građanskog vaspitanja učenici mogu razvijati građansku svest, mogu se unapređivati njihove govorničke veštine i umeće slušanja kroz igranje različitih uloga i raspravu o bitnim pitanjima, iznošenje informacija i pregovaranje. Učenicima se mogu podeliti tekstovi koje treba da pročitaju, kao što su članci iz novina, autobiografije, dnevnici, pisma i brošure.

Vršnjačko mentorstvo

Školski program vršnjačkog mentorstva predstavlja okvir koji je ustanovljen u školi i kome škola pruža podršku; u sklopu tog programa učenici volonteri pružaju pomoć svojim nešto mlađim drugovima ili vršnjacima koji su suočeni s različitim preprekama i koji zbog toga ne postižu dobar uspeh u školi (npr. nemaju dovoljno podrške u porodici, imaju loše uslove za učenje i slabog su materijalnog stanja, imaju probleme sa jezikom, prešli su iz neke druge škole u kojoj su se učenicima postavljali drugačiji zahtevi itd.).

Vršnjačko mentorstvo je korisno i za mentora i za lice kome se podrška pruža:

Za učenike koji koriste mentorsku podršku svojih vršnjaka pozitivni efekti obuhvataju:

- poboljšan stav prema školi i vršnjacima, drugovima u razredu;
- osećanje kompetentnosti i pozitivan odnos prema vlastitim sposobnostima i efikasnosti;
- bolje ocene i ostvarenje na planu učenja;
- prosocijalno ponašanje i stavove.

Kada je reč o mentorima, poboljšanja su uočena u sledećim oblastima:

- povezanost sa školom;
- samopoštovanje;
- empatija i moralno rezonovanje;
- međuljudska komunikacija i veština savladavanja konflikata;
- odnosi sa roditeljima.

Mentorstvo se uglavnom svodi na odnos, iako se to obično odvija kroz konkretne aktivnosti, kao što je podrška u izradi domaćih zadataka, zajedničke posete kulturnim znamenitostima ili nekim lokacijama van škole koje su značajne u obrazovnom smislu, podrška u školi, čak i za vreme časova itd. Učesnicima u programu može se pružiti mogućnost da se zajednički angažuju u grupnim aktivnostima (kao što su volonterski programi u zajednici, organizovanje nekog događaja u zajednici itd.).

U delotvornim mentorskim programima mentori pohađaju posebnu obuku (ta obuka je organizovana u školi i nastavu drži nastavnik ili stariji mentor, ili se pak organizuje van škole, u nekoj NVO ili obrazovnom centru), a mentori sem toga imaju koristi i od sastanaka koji se redovno održavaju i na kojima jedni drugima pružaju podršku za prevazilaženje izazova s kojima se suočavaju. Obično jedan nastavnik preuzme ulogu programskog koordinatora.

U osnovu rada mentora trebalo bi uvesti jasna etička pravila, a škola bi trebalo da ima transparentnu i pravičnu proceduru regrutovanja, obuke i podržavanja mentora, kao što bi trebalo da utvrdi i postupak za identifikaciju korisnika i njihovo povezivanje s najpogodnijim mentorima.

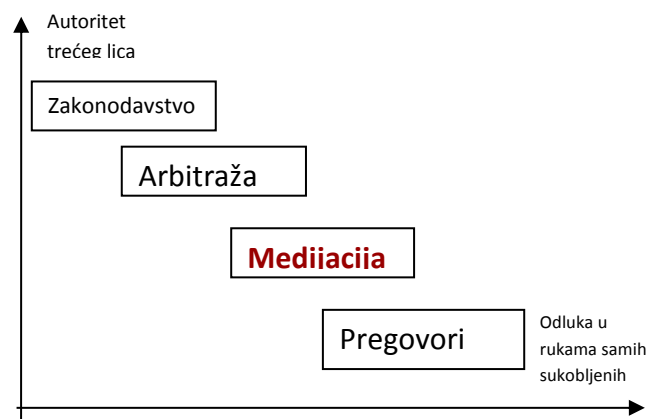
Rizici koje treba izbegavati u programima vršnjačkog mentorstva:

- Mentori i oni kojima mentori pomažu možda ne shvataju u potpunosti svoje uloge. Učenici kojima mentori pomažu možda ne shvataju na koji im način mentor može pomoći da ostvare svoje ciljeve, možda se stide ili su zastrašeni zbog toga što su uključeni u taj program ili uvrštavanje u program doživljavaju kao neki vid kazne;
- Vršnjački mentori ponekad mogu poslužiti kao negativni uzori. To je također jedan od činilaca koji bi se morao uzeti u obzir prilikom angažovanja mentora, redovnog praćenja njihovog rada i nadzora, da bi se ti rizici smanjili;
- U odnosima koji se uspostavljaju u okviru vršnjačkog mentorstva ponekad mogu iskrsnuti poteškoće, pa se može pokazati da je potrebna spoljna podrška da bi se te teškoće prevazišle.

Vršnjačka medijacija

Medijacija je strategija rešavanja konflikata koja ima sledeće karakteristike:

- Sukobljene strane zahtevaju intervenciju trećeg lica, medijatora, kome se poverava uloga pružanja podrške za iznalaženje obostrano zadovoljavajućeg rešenja spora ili su saglasne sa intervencijom trećeg lica;
- Uloga medijatora nije da predlaže rešenja, već da pomogne stranama u tome da se upuste u dijalog i kroz dijalog same dođu do rešenja.

Proces medijacije obično obuhvata sledeće korake:

- Priprema medijacije;
- Objašnjavanje pravila i načela koje moraju poštovati i stranke u sukobu i medijator tokom medijacije
  - Teži se postizanju obostrano prihvatljivog rešenja,
  - Medijator je nepristrasan u najvećoj mogućoj meri,
  - Obe strane imaju jednake mogućnosti i jednako vreme za iznošenje argumentacije,
  - Treba zadržati mir i prisebnost, bez vređanja,
  - Nema prekidanja druge strane,
  - Poštuje se poverljivost, sem u slučaju opasnosti za drugog ili sebe ili u slučaju bilo kog vida zlostavljanja u sadašnjosti ili prošlosti;
- Zatražiti od strana u sukobu da izraze svoje stavove, potrebe i interese;

- Dati povratne informacije, parafrazirati, postaviti određena pitanja da bi se osiguralo da sve što je izrečeno bude sasvim jasno;
- Zatražiti od stranaka da predlažu realistična rešenja;
- Podržati stranke u nastojanju da pronađu zajedničko tlo tako što će se analizirati rešenja i odabrati ona opcija koja je najbolja za obe strane;
- Postarati se da obe strane u potpunosti shvate šta to rešenje znači i da ga prihvate;
- Označiti sporazum;
- Ako je potrebno, razgovarati o tome šta sledi po postizanju sporazuma.

U programima vršnjačke medijacije u školama, konflikti i neslaganja među učenicima rešavaju se medijacijom koju obavljaju učenici medijatori. Oni rade kao volonteri, a prethodno ih za to obučava nastavnik koji je zadužen za taj program. Oni su dužni da poštuju načela medijacije (npr. da predlože, ali da ne nametnu intervenciju, da ostanu nepristrasni itd.).

Zbog toga bi za delotvoran program vršnjačke medijacije trebalo razmotriti sledeće mogućnosti:

- Regrutovanje i obuka učenika medijatora;
- Promovisanje programa kako bi svi učesnici znali kako on funkcioniše i kakvu im korist može doneti;
- Pružanje podrške učenicima medijatorima u ulozi koju obavljaju;
- Dobar nadzor i staranje o kvalitetu celokupnog procesa.

Zajednički rad: škola, roditelji i zajednica

Rad sa roditeljima

Uspostavljanje čvrstih veza s roditeljima predstavlja suštinski važan deo pružanja podrške obrazovanju učenika iz manjinskih grupa. Najuspešnije škole koje rade s takvim đacima jesu upravo one koje neguju visok nivo roditeljske participacije. Takve škole obično imaju dobre veze sa inicijativama koje se pokreću u okviru zajednice, sa obrazovnim centrima i lokalnim projektima, uključujući tu i one na kojima su angažovane grupe manjinskih zajednica.

Roditelji imaju jednu od ključnih uloga u obrazovanju svoje dece. Oni su glavni vaspitači deteta i poznaju ga bolje od bilo koga drugog. U mnogim istraživanjima postoji obilje dokaznog materijala o tome da deca postižu bolje rezultate onda kada postoji blizak odnos saradnje između doma i škole. Učešće roditelja i njihov odnos sa školom od presudnog su značaja za poboljšanje redovnosti pohađanja nastave i završetak obrazovanja dece.

Prema tome, roditeljsko učešće predstavlja jedan od ključnih činilaca u postizanju uspeha učenika i to važi za sve etničke grupe. Istraživanjem je identifikovano sledeće:

- Roditeljsko učešće bitno utiče na ostvarenja učenika tokom višegodišnjeg školovanja;

- Zainteresovanost oca za školovanje njegovog deteta tesno je povezana sa pozitivnim obrazovnim rezultatima;
- Obrazovni neuspeh se povećava ako su roditelji manje zainteresovani za školovanje svoje dece;
- Mnogi roditelji žele da budu više uključeni u obrazovanje svoje dece.

Međutim, neki roditelji imaju sasvim malo veza sa školom koju pohađa njihovo dete. Neke škole takođe izveštavaju o tome da im je teško da razviju veze sa porodicom deteta. Vredelo bi razmotriti neke od razloga koji dovode do takvih problema:

- pređašnja iskustva u zemlji domaćinu mogu učiniti da ti roditelji budu sumnjičavi prema vlastima i da strahuju od kontakata sa školama;
- roditelji možda nisu upoznati sa obrazovnim sistemom, a takvi događaji kao što su sastanci sa roditeljima/starateljima za njih predstavljaju nepoznanicu.

Škola koja razvije snažne veze sa manjinskim i repatriranim porodicama neguje pozitivnu atmosferu koja:

- omogućuje da se svi roditelji oseće poželjnim i da shvate da im je poverena pozitivna uloga;
- pokazuje roditeljima da uvek mogu izneti svoja osećanja i mišljenja nastavnom osoblju i da će to biti dočekano sa poštovanjem i ozbiljnošću;
- pokazuje da se vrednuju i poštuju jezički, kulturni i verski koreni roditelja/staratelja;
- pokazuje da škola pripada zajednici kojoj služi.

Ključne teme za roditelje iz etničkih manjina (uključujući povratnike)

1. Prepoznavanje različitosti unutar etničke grupe i između etničkih grupa

Polazište za podsticanje većeg učešća roditelja iz manjina i većeg angažmana zajednice jeste priznanje da postoje različite zajednice koje imaju različita iskustva. Pojedincima koji potiču iz različitih zajednica ili koji se nalaze između tih zajednica ne treba pristupiti tako što će se oni etiketirati ili što će im se pripisivati stereotipi.

2. Hvatanje u koštac s rasizmom i negativnim percepcijama

Neki zaposleni u školi mogu doneti izvesne pretpostavke o roditeljima na osnovu njihovog porekla, a te pretpostavke mogu biti nepravične i predstavljati kategoričke sudove. Treba se uhvatiti u koštac s negativnim percepcijama.

3. Prevazilaženje prepreka

Roditelji iz manjinskih zajednica i njihova deca mogu biti suočeni s nizom ekonomskih, socijalnih i praktičnih prepreka kada nastoje da se u većoj meri uključe u rad škole.

4. Osnaživanje roditelja

Roditelje iz manjinskih zajednica treba pozivati da se sastaju sa nastavnicima i da obiđu školu.

Izgradnja jakih veza sa zajednicom:

Važno je da škole razviju dobre veze sa organizacijama zajednice u svojoj lokalnoj sredini. Ako škola želi da poboljša učešće roditelja iz manjinskih grupa u svojim aktivnostima, ona može zatražiti od relevantnih grupa u zajednici da odgovore na njene pozive. Grupe iz romske zajednice mogu ponekad obezbediti prevodiocima koji će posredovati u hitnim slučajevima. Oni takođe mogu biti pozvani da se obrate učenicima ili da se uključe u aktivnosti i kulturne projekte ili u projekte namenjene uzdizanju nivoa svesti. Škole mogu obaviti istraživanje i pobrojati lokalne organizacije zajednice i individualne povratnike koji bi mogli biti pozvani da pruže pomoć.

Među uslugama koje nude grupe i organizacije zajednica nalaze se i sledeće:

- savetovanje o socijalnim i stambenim pravima;
- jezička nastava, stručna obuka i saveti u pogledu profesionalne orijentacije;
- dopunske škole za decu, obrazovno-kulturne aktivnosti, sportovi;
- omladinske aktivnosti;
- aktivnosti građana u trećem dobu;
- ženske grupe;
- kulturni događaji i izlasci;
- izrada biltena i objavljivanje informacija.

Primeri iz međunarodne prakse:

Jedna *nemačka* lokalna samouprava obezbedila je obavezno finansiranje za deset *časova nemačkog jezika za roditelje*. Svi ti časovi održani su u školama koju pohađaju njihova deca i u vreme održavanja redovne nastave. Većina roditelja koji su pohađali te časove su Romi izbeglice.

U istim školama ostvaruju se programi *vršnjačkog mentorstva* iz različitih etničkih grupa; tim programima su individualno obuhvaćeni mlađi učenici. Mentori preuzimaju ulogu tutora ili pozivaju te mlađe učenike na vanškolske aktivnosti, rade domaće zadatke s njima ili im pomažu u prevođenju.

Jedna velika srednja škola u *Švedskoj* koja ima visok procenat izbegličke dece odlučila je da promoviše učešće roditelja na posebnim večerima za roditelje. Utvrđeno je da samo mali broj turskih i kurdskih roditelja dolazi na te sastanke. Posle toga škola je angažovala trojezičnog *asistenta u nastavi* koji govori kurdski i turski. Njegove usluge su korišćene na roditeljskim večerima, a pomagao je i u prevođenju pisama koje su slali porodicama u matičnoj zemlji. Posle toga se poboljšalo prisustvo roditelja na školskim događajima, i to i očeva i majki.

Jedna *londonska* škola koju pohađa veliki broj dece s Kosova obezbedila je *prostoriju u kojoj se sastaju roditelji*. Na tim sastancima roditelja formirana je jedna izbeglička organizacija lokalne zajednice i tečaj albanskog jezika, opet iz redova lokalne zajednice.

Jedna *nemačka* škola obezbedila je *prostor za ispijanje kafe, gde mogu da se sastanu majke/roditelji*. Romski medijatori organizovali su informativne sastanke, a volonteri su ponudili časove opismenjavanja. Redovnost učeničkog pohađanja nastave se poboljšala, a deca i njihove majke zajednički su uživali u aktivnostima posle škole u tom improvizovanom kafiću.

Zadaci:

Molimo vas da u manjim grupama razmotrite sledeća pitanja:

1. Da li bi slični projekti mogli da se primene u školi u kojoj radite?
2. Razgovarajte o drugim socijalnim projektima zajedno sa roditeljima/predavačima iz manjinskih grupa.
3. Razgovarajte o ideji vršnjačkog mentorstva usvojoj školi

Uloga medijatora u obrazovanju

Medijatori iz redova etničkih manjina u mnogim školama imaju ključnu ulogu u pružanju podrške učestvovanju roditelja, staratelja i zajednica.

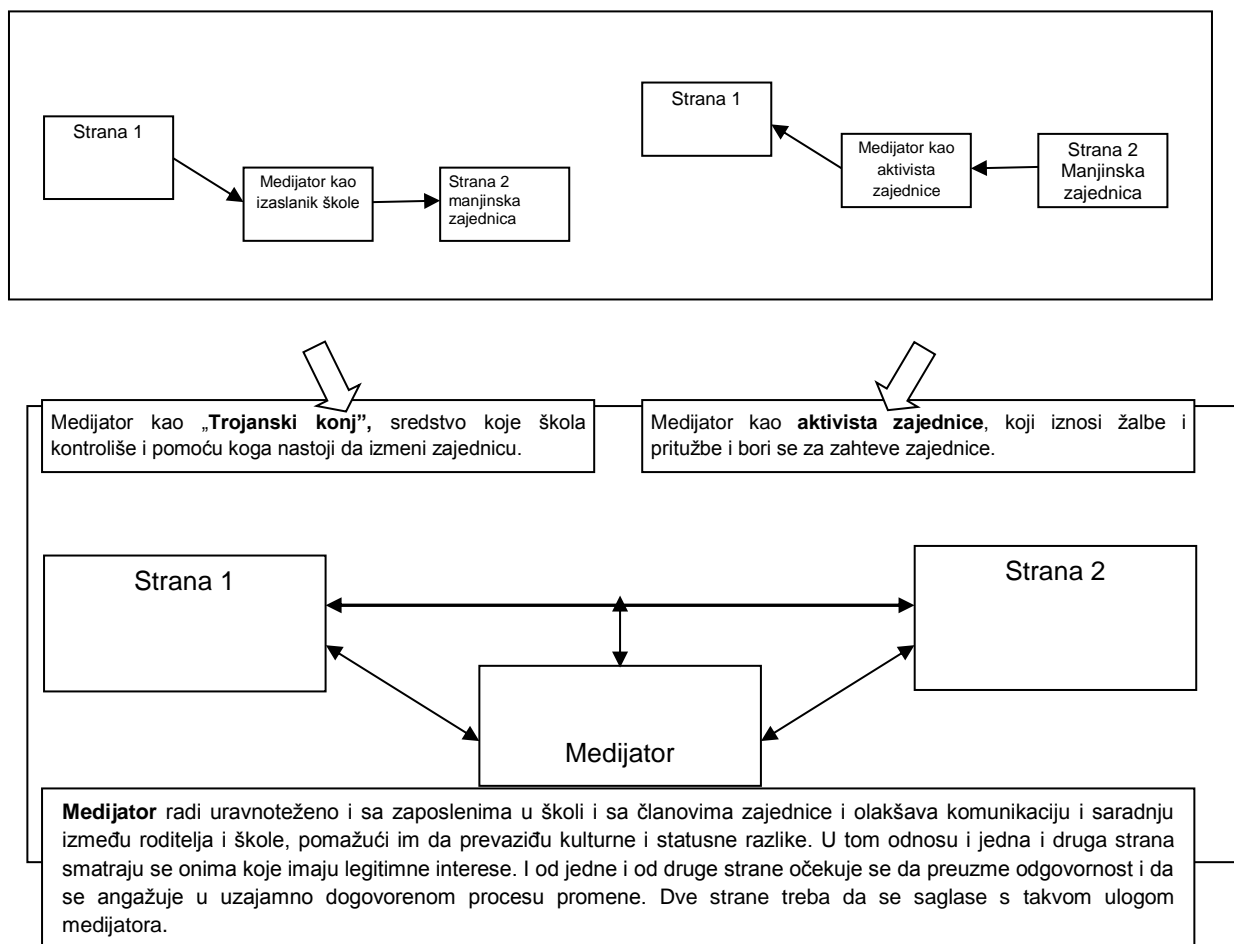
Njihov rad obuhvata sledeće zadatke:

- Osigurati da se u školi formira etos dobrodošlice;
- Davati savete o čitavom nizu načina na koje je moguće osigurati da roditelji i staratelji različitog porekla budu pažljivo saslušani i konsultovani u vezi s njihovim potrebama;
- Razviti strategije koje će osigurati da roditelji shvate kakav je pristup škole nastavi i učenju.

Uloga medijatora takođe se odnosi na:

- Podsticanje roditelja na to da podrže svoju decu u učenju;
- Identifikovanje načina na koje roditelji sami mogu doprineti životu škole;
- Razvoj veza između škole i zajednice;
- Staranje o tome da roditelji spoznaju da maternji jezik ima važnu ulogu u učenju njihove dece;
- Staranje o tome da škola visoko ceni bilingvalno umeće.

Poželjna pozicija medijatora predstavljena je u donjem delu dijagrama. U gornjem delu dijagrama predstavljena su dva vida zloupotrebe medijatora koja se često sreću u praksi:

Partnerstva na internetu - opšti pregled

Internetsko partnerstvo unosi dodatni elemenat raznovrsnosti u školski razvojni plan: međunarodnu dimenziju. Predstavljaju korisni alat za povećanje kvaliteta učenja i motivacije dece da uče. Mnoge škole u Evropi uključile su takve aktivnosti u svoj redovni rad i imaju različite časove na kojima se uključuju u aktivnosti putem interneta sa partnerima iz drugih delova sveta.

Da bi se izbegli rizici površne razmene (koje mogu da postanu gubljenje vremena za nastavnike, a da deca imaju od njih malo koristi), važno je:

- usredsrediti se na internetsko partnerstvo u učenju, pre svega na nešto što je već obuhvaćeno nastavnim planom i programom ili na dopunske elemente nastavnog plana i programa;
- povezati ih sa ciljevima i aktivnostima školskog razvojnog plana ili prilagoditi plan tako da obuhvati dodatne elemente unete internatskim partnerstvom;
- zadobiti podršku direktora škole i nastavnog kadra da priznaju napore nastavnika koji su neposredno uključeni u organizaciju ovih aktivnosti.

Internetsko partnerstvo može biti delotvorno i pri vrednovanju sposobnosti i potencijala dece koja žive u inostranstvu ili imaju veze sa članovima porodice ili prijateljima u drugim zemljama.

Internetska partnerstva se odvijaju između odeljenja sličnog uzrasta. Radni jezik je engleski. Razmene se odvijaju na bezbednoj, besplatnoj platformi, i to bez reklama: *Taking it Global* (www.tigeg.org). Obezbeđuje se tehnička i metodološka podrška nastavnicima engleskog jezika koji su zaduženi za taj proces u svakoj školi. Od angažovanih nastavnika se traže osnovne veštine za korišćenje interneta na računaru. Ohrabruje se saradnja sa nastavnicima ostalih predmeta u školi.

Struktura procesa se zasniva na 12 nedeljnih susreta, ali deca rade između susreta.

1. Svako odeljenje se deli na grupe. Članovi grupe se međusobno upoznaju.
2. Sa partnerima se razmene uvodna predstavljanja. Razgovor: Ko su partneri?
3. Šta znamo o toj temi? Kako možemo da naučimo više?
4. Isplanirati sakupljanje informacija.
5. Organizovati informacije i doneti odluke.
6. Organizovati informacije i doneti odluke.
7. Sačiniti odeljensko predstavljanje o toj temi.
8. Sačiniti odeljensko predstavljanje o toj temi.
9. Analizirati predstavljanje partnerskog odeljenja i pripremiti povratne informacije/pitanja.
10. Preraditi sopstveno predstavljanje na osnovu primljenih povratnih informacija/pitanja.
11. Analizirati završno predstavljanje drugog odeljenja.
12. Razmišljati o iskustvu učenja i konačnom vrednovanju.

Ovaj proces ima cilj da istovremeno razvija:

- znanje engleskog jezika;
- znanja u vezi sa proučavanom temom;
- saradnju i veštine upravljanja;
- međukulturalna znanja/veštine.

Teme za proučavanje biraju se zajedno sa nastavnicima partnerima.

Praćenje i evaluacija procesa školskog razvoja

Ključne tačke praćenja i evaluacije: aktivno učenje, učešće roditelja i podrška zajednice

Aktivno učenje

Aktivno učenje podrazumeva učenje kroz saradnju sa drugima. Učenje u okviru zajednice učenika omogućuje detetu da gradi sopstveno znanje, istražuje pitanja iz više perspektiva i zatim preispita svoje razgovore sa vršnjacima i razmišlja o njima. Nastavni plan i program naglašavaju da je verovatnije da će kroz proces aktivnog učenja deca usvojiti šta su naučila i da će moći to da primenjuju u svakodnevnom životu i u svakodnevnim situacijama. Drugim rečima, način na koji dete stiče znanje utiče na stepen do koga to znanje postaje korisno ili beskorisno detetu. Ovo čini aktivno učenje ključnim za učenje toga šta znači biti odgovoran građanin.

Aktivno učenje:

- angažuje decu fizički, saznanjano i emotivno;
- ističe delanje, jer deca uče da prepoznaju sopstvene mogućnosti i uspešnost;
- postavlja decu u centar procesa učenja time što se osigurava da je sadržaj povezan sa njihovim životima i u njima bitan i da ih angažuje;
- zahteva atmosferu poverenja i podrške da bi se osiguralo da se deca zaista angažuju i osećaju sigurnim kada izražavaju sopstveno mišljenje ili kada isprobavaju nove veštine.

Angažovanost roditelja i šire zajednice

Angažovanost roditelja od ključnog je značaja za uspeh deteta u školi. Angažovanost roditelja u formalnom obrazovanju dece dopunjuje i priznaje njihovu centralnu ulogu u razvoju deteta. Roditelji mogu da budu suzdržani kada se obraćaju školi u koju njihovo dete ide. To naročito može da predstavlja problem roditeljima iz manjinskih etničkih grupa ili roditeljima čiji prvi jezik nije isti kao jezik škole. Kako bi se poboljšao kontakt između škole i roditelja i šire zajednice, škole mogu da razmotre nalaženje načina kako se baviti roditeljskim strahovima i brigama. To se može započeti nekom od sledećih preporuka:

- obezbeđivanje prilika za neformalne sastanke osoblja i roditelja i za uspostavljanje kontakata između roditelja i nastavnika. Ovo pruža priliku da se razgovara o međusobnim gledištima i da se ona i razumeju;
- obaveštavanje roditelja tako da se vodi računa o postojanju različitih nivoa pismenosti, kao i o kulturnoj i jezičkoj raznovrsnosti, na primer, roditeljski sastanci, pozivanje roditelja u školu za posebne događaje itd.;

- pozivanje roditelja da se angažuju u vanškolskim aktivnostima ili međukulturalnim događajima;
- identifikovanje prilika u kojim roditelji i ostali članovi zajednice mogu da pruže podršku školi; na primer, jezička podrška, prevođenje, kružoci za pisanje domaćih zadataka itd.;
- razvijanje strategija za angažovanje šire zajednice u međukulturalnom pristupu, na primer, pozivanje pojedinaca ili grupa iz zajednice koje mogu da imaju posebna stručna znanja.

Uloga svih članova školske zajednice

Važno je da svi članovi školske zajednice, deca, roditelji, nastavnici, pomoćno osoblje i uprava budu uključeni u proces stvaranja škole koja ceni kulturnu raznovrsnost i da budu uključeni u zajedničku odgovornost razvijanja i održavanja inkluzivne i međukulturalne škole.

Jedno od osnovnih načela uspešnog školskog razvojnog planiranja jeste dobra komunikacija između svih članova školske zajednice. Zato je važno da svako ko je angažovan ima priliku da se njegovo mišljenje čuje i da se oseti angažovanim u procesu promene.

Vodič za praćenje i procenu

Sprovođenje školskog plana treba da obuhvati procese nadzora, preispitivanja i vrednovanja do određenog datuma.

Proces nadzora i vrednovanja treba da obuhvati:

- individualno razmišljanje;
- timske ili grupne sesije;
- sastanke svih interesnih grupa.

Na formativno vrednovanje treba gledati kao na način kojim se podržava delotvorno i efikasno sprovođenje školskog razvojnog procesa.

Nakon izrade plana aktivnosti, članovi školske zajednice će se angažovati u procesu njegovog sprovođenja.

Uspešno sprovođenje treba da doprinese:

- unapređenju veće svesti o društvenoj inkluziji i međukulturalnom obrazovanju;
- pružanju pomoći svoj deci da se uklupe u školu;
- unapređivanju okruženja u kome se uči uz podršku i inkluzivnost;
- angažovanju roditelja i šire zajednice;
- izgradnji partnerstava između nastavnika, đaka, roditelja i spoljnih zainteresovanih strana da bi se smanjila pojava prekida školovanja ili slabog uspeha.

Pojašnjenje zadataka, ciljeva, činilaca i pokazatelja uspešnosti i vremenski okvir će pomoći školi da planiranje postepeno transformiše u dobru praksu.

Važno je identifikovati koje oblasti imaju prvenstvo, što će pomoći da školska kultura postigne viši nivo inkluzivnosti i međukulturalnosti kako rad u ovim oblastima bude napredovao.

Pošto je školski razvojni proces cikličan, proces vrednovanja će formirati dalje korake planiranja i sprovođenja. Može se desiti da se u procesu sprovođenja pojave novi izazovi na koje treba obratiti pažnju.

Sprovođenje mora biti fleksibilno da bi odgovorilo novim problemima i promenljivim okolnostima a da ne skrene sa puta misije društvene inkluzije.

Kako organizovati učesnički proces vrednovanja?

Posle nekoliko meseci rada, vreme je zastati i osvrnuti se na ono što je urađeno postignuto, kao i da se vidi kakva je trenutna situacija. To je vrednovanje. To je kao da pritisnete dugme za ponovni pregled na video-rekorderu da biste opet odgledali šta se desilo u filmu i kao gledanje u ogledalo da biste videli (kao interesna grupa) kako sada izgledate.

Od ključnih interesnih grupa, možete da uzmete u obzir za uključivanje:

- sve nastavnike koji su prisustvovali obuci;
- direktora škole;
- predstavnike roditelja, uključujući manjinske roditelje;
- predstavnike Opštinske direkcije za obrazovanje;
- nesne NVO ili centre za učenje;
- medijatora za Rome.

Uzimajući u obzir vaše određeno radno okruženje, mogli biste da uključite samo neke od gorenavedenih ili da dodate neke druge interesne grupe.

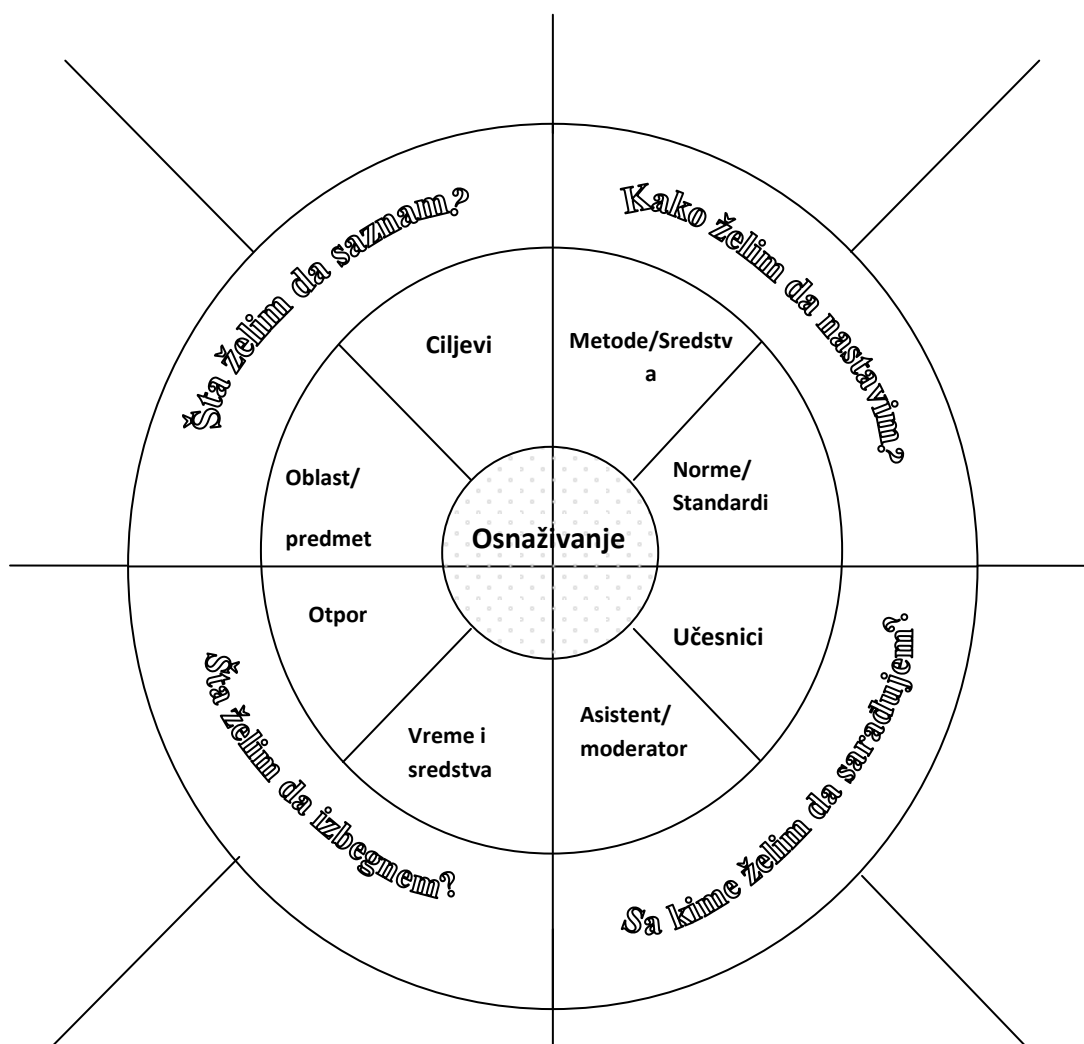
Cilj vrednovanja jeste poboljšanje i rada i saradnje u budućnosti.

Svrha vrednovanja

- nije...
  - o otkriti ko je dobro obavio posao, a ko nije;
  - o utvrditi ko je kriv što očekivani rezultati nisu postignuti;
  - o dokazati da je sve savršeno i da ste odlično obavili posao;
- jeste ...
  - o preispitati aktivnosti i utvrditi šta je funkcionisalo dobro, a šta nije;
  - o razmisliti o tome šta je učinjeno i učiti od uspeha i neuspeha;
  - o izmeriti efekte rada i postaviti osnovu za planiranje sledećeg ciklusa aktivnosti.

Vrednovanje je proces koji treba **planirati i pripremati**. Njegovi ciljevi se postižu najbolje ako je to **učesnički proces** u kome su relevantne interesne grupe aktivno uključene.

Donji dijagram može da pomogne u strukturisanju planiranja vrednovanja. Takođe, pokazuje kako ovaj proces može da generiše osnaženje tima nastavnika koji su aktivno angažovani u procesu i da ih motiviše da nastave sa radom.

Planiranje vrednovanja treba da uradite zajedno, kao tim. Možda želite da sazovete **sastanak nekoliko ključnih interesnih grupa**, ljudi koji poznaju situaciju, obavljenu posao i koji su bili uključeni u proces planiranja. Zajedno treba da dođete do odgovora na sledeća pitanja:

Šta će se vrednovati?

Biće dva elementa za razmatranje: aktivnosti u školskom razvojnom planu i uticaj ovih aktivnosti na školu, decu i saradnju sa roditeljima. Takođe, možda biste hteli da razmotrite određenija pitanja, kao što su dolazak u školu romske/aškalijske/egipćanske dece, saradnju sa centrom za učenje, vannastavne aktivnosti, dolazak roditelja na školske aktivnosti, školski rezultati manjinske dece i dece povratnika, odnosi i stavovi u školi između dece itd.

Koji su ciljevi vrednovanja?

Ovde bi trebalo da preciznije definišete šta želite od vrednovanja na osnovu gorenavedenih opštih tvrdnji o svrsi vrednovanja.

Koje će se metode i koja sredstva koristiti za sakupljanje informacija?

Treba da sakupite činjenice (šta je urađeno), brojke (brojevi, procenti itd.) i mišljenja/opažanja/stavove različitih interesnih grupa u zajednici i ustanovi/ustanovama. Odakle dobijate informacije? Kako? Ko može da doprinese? Možda odlučite da definišete nekoliko pitanja koja postavljate roditeljima i da odredite člana tima da sastavi pregled ili rezime odgovora itd.

Koje norme i standarde treba uzeti u obzir?

Postoje elementi koje treba da uzmete u obzir kada planirate ovaj proces: na primer, zakonsku regulativu, upravne postupke obrazovnog sistema, ograničenja pristupa nekim ličnim podacima itd. U nekim slučajevima, na primer, da biste detetu postavili pitanje, treba vam saglasnost roditelja.

Ko će biti uključen u proces vrednovanja?

Vrlo je važna odluka koga ćete pozvati da učestvuje u sastanku za vrednovanje. Važno je ne uključivati previše ljudi, ali imati grupu koja predstavlja glavne kategorije interesnih grupa.

Ko će biti asistent procesa?

Sastanak za vrednovanje treba da ima nekog ko će obavljati rad asistenta ili predsedavajućeg da bi se osiguralo da svako dobije reč, da niko ne drži glavnu reč, da je stav pozitivan i konstruktivan, da se ne skreće sa teme itd. To može biti neko od članova tima, ali i neko drugi u koga imate poverenja, možda neko iz NVO sa kojom radite.

Koja sredstva će vam trebati, koliko vremena vam je potrebno i kako možete da povećate efikasnost?

Sačinite spisak onoga što vam treba za skupljanje informacija i za sastanak za vrednovanje (sala za sastanke itd.). Procenite koliko će vam vremena trebati da pripremite sastanak (prikupite i organizujte informacije) i koliko dugo treba da traje sastanak.

Koju vrstu otpora možete da očekujete i kako da ga prevaziđete?

Pošto poznajete ljude koje pozivate i teme za razmatranje, razmislite šta može da krene pogrešnim pravcem, kakvu opoziciju možete da imate u grupi i kako možete da uzvratite.

Kada je plan spreman, morate da osigurate da će biti sproveden, da ćete u razumnom roku imati prikupljene i organizovane informacije i da je sve pripremljeno za sastanak za vrednovanje.

Kada su informacije spremne, sazivate sastanak za vrednovanje u skladu sa planom koji je definisan za vreme planiranja sastanka za vrednovanje. Učesnici će biti ljudi koji su neposredno učestvovali u aktivnostima u vezi sa školskim razvojnim planom, ali i drugi.

Asistent će početi sastanak određivanjem predmeta i ciljeva vrednovanja, da će svi razgovori u grupi biti poverljivi, da se od njih očekuje da stvore bolje razumevanje i konstruktivnu analizu urađenog posla i trenutne situacije i da svaka osoba treba da se usredsredi na svoje sopstveno područje odgovornosti, a ne na prebacivanje krivice na druge. Sva mišljenja će se saslušati i smatraće se važnim ukoliko su formulisana sa poštovanjem i konstruktivno.

Zatim, grupa preispituje i razmatra prikupljene informacije uzimajući u obzir činjenice i stavove. Zatim, formulišu se zaključci, uz isticanje onoga što je poboljšano, šta je dobro funkcionisalo, šta nije i koje teme imaju prednost, tj. gde će biti usmeren fokus u budućnosti.

Grupa će tada doneti odluku koje će se informacije iz razgovora saopštiti drugima izvan grupe. Nakon toga, grupa će naći najbolje načine kojima će se rezultati saopštiti onima kojih se isti tiču.

Korišćenjem takvog pristupa, kao tim, vi ćete:

- dobiti jasniju sliku o rezultatima obavljenog posla;
- izgraditi dodatnu podršku i u okviru škole i od partnerskih ustanova ili NVO.

Ključne stručnosti za raznovrsnost i društvenu inkluziju¹

Poznavanje i razumevanje	Komunikacija i odnosi	Upravljanje i podučavanje
Stručnost 1	Stručnost 7	Stručnost 13
Poznavanje i razumevanje političke, zakonske raznovrsnosti i strukturnog konteksta društveno-kulturne raznovrsnosti	Pokretanje i održavanje pozitivne komunikacije sa đacima, roditeljima i kolegama iz različitih društveno-kulturnih pozadina	Bavljenje društveno-kulturnom raznovrsnošću u nastavnom planu i programu i institucionalni razvoj
Stručnost 2	Stručnost 8	Stručnost 14
Poznavanje međunarodnih okvira i razumevanje ključnih načela koja se odnose na obrazovanje u društveno-kulturnoj raznovrsnosti	Prepoznavanje i odgovaranje na komunikativne i kulturne aspekte jezika koji se koristi/koriste u školi	Uspostavljanje učesničke, inkluzivne i bezbedne sredine za učenje
Stručnost 3	Stručnost 9	Stručnost 15
Poznavanje različitih dimenzija raznovrsnosti, npr. etnička pripadnost, rodna pripadnost, posebne potrebe i razumevanje njihovog dubljeg smisla u školskim okvirima	Stvaranje sredine bez predrasuda i poštovanja školske zajednice	Izbor i podešavanje nastavnih metoda za potrebe učenja đaka
Stručnost 4	Stručnost 10	Stručnost 16
Poznavanje dijapazona nastavnih pristupa, načina i materijala za odgovoravanje na raznovrsnost	Motivisanje i stimulisanje svih đaka da se angažuju u individualnom učenju i u saradnji sa drugima	Kritično vrednovanje raznovrsnosti u okviru nastavnih materijala, npr. udžbenika, video-materijala, medija
Stručnost 5	Stručnost 11	Stručnost 17
Veštine ispitivanja različitih društveno-kulturnih pitanja	Uključivanje svih roditelja u školske aktivnosti i kolektivno	Korišćenje različitih pristupa u podučavanju i ocenjivanju u

¹ Ovaj dokument je odlomak iz 3. publikacije Saveta Evrope "Politike i prakse za unošenje društveno-kulturološke raznolikosti u nastavni program – okvir stručnosti nastavnika za rad sa raznolikošću"

donošenje odluka

kulturno osetljivoj sredini

Stručnost 6

Razmišljanje o vlastitiom
identitetu i angažovanju uz
raznovrsnost

Stručnost 12

Bavljenje sukobima i nasiljem da
bi se sprečila marginalizacija i
školski neuspeh

Stručnost 18

Sistematično razmišljanje o
vlastitoj praksi, njenom
vrednovanju i njenom uticaju
na đake

1. Predstavljanje sa pet prstiju

Veličina grupe: bilo koje veličine – učenici će prvo raditi individualno

Vreme: 20 minuta – vreme će zavisi od broja pitanja za koja se odluči

Potrebna oprema: Grafoskop sa uputstvima za formiranje timova

Potreban prostor: učionica

Opis aktivnosti:

- Svaka osoba iscrtava svoju ruku na listu papira
- Nastavnik postavlja 5 pitanja, jedno po jedno, odgovori se zapisuju u prste, počev od palca (Videti listu mogućih pitanja u prethodno navedenim aktivnostima)
- Po završetku, svi učenici ustaju i u tišini hodaju po učionici dok ne čuju signal od nastavnika.
- Tada se učenici udružuju u parove sa njima najbližom osobom i razmenjuju informacije navedene na svojoj “ruci”.

Preporučena pitanja za razmišljanje:

Sadržaj (kognitivno učenje)

- Šta si naučio/la o svom partneru/ki?
- Koje su najuobičajenije stvari koje su vam zajedničke?
- Kako bi drugačije mogli da koristimo Organizator 5 prstiju?

Socijalne veštine (socijalno učenje)

- Zašto je važno da budeš okrenut licem prema svom drugu/drugarici iz tima kada mu/joj se obraćaš?
- Kako se osećaš kada te neka osoba sluša?
- Kako bi se osećao/la kada bi govorio a ta osoba te ne bi slušala?

Lično učenje

- Kako si se osećao/la kada si ustao/la i šetao/la unaokolo?
- Zašto je važno upoznati svakog učenika u učionici?
- Kojim jedinstvenim kvalitetima se ponosiš kao rezultatom ove aktivnosti?

2 To sam ja

	Ovako se zovem:
	Ovoliko imam

	<u>That's my first name:</u>
	<u>That's my age:</u>
	<u>That's my height:</u>
<u>I speak these languages:</u> <u>That's what I'm good at:</u> <u>That's my favorite food:</u> <u>That's what makes me happy:</u> <u>That's my favorite place:</u> <u>That's what I like to play:</u> <u>That's my favorite cartoon character:</u> <u>That's what I would like to learn:</u> <u>That's what I would like to teach my teachers:</u> <u>That's what I want to be:</u> <u>That's my biggest wish:</u>	

	<u>Emri im është:</u>
	<u>Kaq vjërç jam unë:</u>
	<u>Kaq i gjatë jam unë:</u>
<u>Këto gjuhë flas unë:</u> <u>Këtë mund të bëj unë mirë:</u> <u>Ky është ushimi im i preferuar:</u> <u>Kjo më bën mua të lumtur:</u> <u>Ky është vendi im i preferuar:</u> <u>Kjo është loja ime e preferuar:</u> <u>Ky është personazhi im i preferuar vizatimor:</u> <u>Këtë gjë dua unë të mësoj:</u> <u>Këtë dëshiroj unë t'ju sjell</u> <u>mësuesve të mi:</u> <u>Kjo/ Ky dëshiroj unë të bëhem:</u> <u>Kjo është dëshira ime më e madhe:</u>	

3. Upoznavanje (svi uzrasti)

Veličina grupe: odeljenje bilo koje veličine

Vreme: 20 minuta

Potreban materijal: List za upoznavanje, obična ili hemijska olovka

Potreban prostor: učionica

Opis aktivnosti: Videti "List za upoznavanje" kao uzorak lista za zapisivanje. Broj pitanja i njihov sadržaj mogu da se menjaju prema uzrastu učenika. Slike se mogu koristiti za mlađe učenike.

List za upoznavanje

Imena i lica idu zajedno čim upoznaš drugove iz svog razreda. Ako, međutim, znaš samo njihova imena, to znači da o svojim prijateljima znaš veoma malo.

Saznaj o svojim drugarima/druharicama iz razreda više tako što ćeš popuniti sledeća prazna mesta imenima tvojih drugara/druharica iz razreda. Pokušaj da za svaki opis pronađeš nekog drugog.

Nađi druga/druharicu iz razreda ...

- Koji/a ima plave oči?
- Koji/a ima dva brata?
- Koji/a je putovao/la u stranu zemlju?
- Čiji je roditelj nastavnik?
- Koji/a voli da igra fudbal?
- Čija je omiljena emisija na televiziji ista kao tvoja?
- Koji/a ima više od 1 kućnog ljubimca?
- Koji/a voli da čita?
- Koji/a voli muziku?
- Koji/a voli da jede picu?
- Čija je omiljena boja ljubičasta?
- Kome/kojoj je rođendan u septembru?
- Koji/a voli kompjutere?
- Koji/a živi dalje od jednog kilometra od škole?
- Koji/a je jedinac/jedinica u porodici?
- Koji/a se vozi autobusom do škole?
- Koji/a dobro crta?
- Koji/a govori strani jezik?

- Koji/a ima dve prabake/pradede?

Napiši neki drugi opis i nađi drugove/drugarice iz razreda koji im odgovaraju.

Preporučena pitanja za razmišljanje:

Sadržaj (kognitivno učenje)

- Šta si otkrio o svom drugu/svojoj drugarici iz razreda?
- Zašto je važno upoznati druge učenike u razredu?

Socijalne veštine (socijalno učenje)

- Kako si znao da su te ostali pomno slušali dok si govorio/la?
- Na koji način ova aktivnost pomaže da se naš razred bolje upozna?
- Koje veštine je tvoj tim koristio da bi ova aktivnost bila uspešna?

Lično učenje

- Kako si se osećao/la dok si govorio/la ili slušao/la?
- Koje si kvalitete otkrio/la o sebi?
- Šta ti se najviše dopalo kod ove aktivnosti?

4. Priča o tvom imenu (svi uzrasti)

Veličina grupe: bez ograničenja

Vreme: 10 minuta

Potreban materijal: List za upoznavanje, obična ili hemijska olovka

Potreban prostor: učionica

Opis aktivnosti: Odakle je tvoje ime? Podeli priču o tome koje je poreklo tvog imena i šta ono znači. Svačije ime ima interesantno poreklo. Ova aktivnost pomaže da se izgradi interkulturalno poštovanje i razumevanje.

Šta je to ime? Više nego što obično mislimo. Ovo je interesantan, nov način da se ljudi predstave jedni drugima, posebno u etnički raznolikim grupama.

1. Možete pripremiti čas tako što ćete zamoliti učenike da pitaju svoje roditelje o značenju imena koja imaju i zašto su izabrali to ime.
2. Postarajte se da se uspostavi odgovarajuća grupna atmosfera u kojoj su ljudi već uradili određene početne aktivnosti zagrevanja i igre s imenima.
3. Zamolite učesnike da se okrenu prema partneru/ki i objasne mu/joj šta njihovo ime znači (ako ima ikakvo značenje) i odakle potiče.
4. Većina ljudi otkrije iznenađujuće mnogo interesantnih informacija o tome odakle potiču njihova imena i šta znače-
5. Što je veća etnička i kulturna raznolikost u grupi, to će se ova vežba bolje funkcionisati.
6. Može se konkretno koristiti da pomogne u izgradnji interkulturalnog poštovanja i razumevanja ili, generalno, da pomogne u razvoju ličnog identiteta , poštovanja i deljenja.

Neobavezno: Zamolite svaku osobu da predstavi svog roditelja većoj grupi i da objasni značenje njegovor/njenog imena i odakle potiče.

Predložena pitanja za razmišljanje:

Sadržaj (kognitivno učenje)

- Šta si otkrio/la o svom drugu/svojoj drugarici iz razreda?

Socijalne veštine (socijalno učenje)

- Kako si znao da su te ostali pomno slušali dok si govorio/la?

Lično učenje

- Kako si se osećao/la dok si govorio/la ili slušao/la?
- Šta ti se najviše dopalo kod ove aktivnosti?

5. Grudve (svi uzrasti)

Veličina grupe: bilo koja veličina grupe

Vreme: 10 minuta

Potreban materijal: List papira, obična ili hemijska olovka

Potreban prostor: učionica

Opis aktivnosti:

Dati svakom beli list papira. Njihova imena su napisana na sredini papira, a list je podeljen u tri dela. U delu 1 neka napišu jednu stvar zbog koje su uzbuđeni, u deo 2 jednu stvar zbog koje su uznemireni i, na kraju, u deo 3 jednu stvar koju bi voleli da nauče. (Mogu crtati ako još ne znaju da pišu).

Zgužvati papir u loptice i neka pola razreda baci svoje grudve. Druga polovina razreda uzima grudve i čita napisano. Nakon toga moraju pronaći kome to pripada. Time se omogućava pozdravljanje i dalja diskusija o napisanom.

Ovo je veoma dobro za međusobno upoznavanje i sagledavanje pravih strahova i očekivanja. Na kraju godine, to je obično ono što najviše pamte.

Predložena pitanja za razmišljanje:

Sadržaj (kognitivno učenje)

- Zašto je za članove tima važno da razmenjuju informacije o sebi?
- Ima li još dobrih pitanja koja bismo mogli postaviti?

Socijalne veštine (socijalno učenje)

- Kako si znao/la da su te ostali pomno slušali dok si govorio/la ?

Lično učenje

- Kako si se osećao/la dok si govorio/la ili slušao/la?
- Šta ti se najviše dopalo kod ove aktivnosti?

6. Autobiografska pesma (Uzrast 11 godina i stariji)

Veličina grupe: Bilo koja veličina

Vreme: 30 minuta

Potreban materijal: Papir, obična ili hemijska olovka, 10 redova koje treba popuniti informacijama

Potreban prostor: učionica

Opis aktivnosti:

Prvog dana škole kažite svojim učenicima da će njihov prvi zadatak biti da napišu pesmu. Odmah ćete čuti gundanje, naročito ako ste možda na času matematike. Kažite im da će to biti najlakša pesma koju su ikada napisali, jer je to pesma o njima.

- Prvi red je njihovo ime.
- Drugi red su tri reči koje ih opisuju.
- Treći red su tri stvari koje vole.
- Četvrti red su tri stvari koje ne vole.
- Peti red su tri filma koja su gledali (to mogu da budu i knjige koje su pročitali, ali se za filmove obično dobiju bolji odgovori)
- Šesti red su stvari koje jedva čekaju...
- Sedmi red su tri stvari koje vole u vezi sa školom.
- Osmi red su ciljevi koje imaju
- Deveti red je mesto koje bi želeli da posete
- Deseti red je njihovo prezime. Možete prilagoditi bilo koji od ovih redova tako da odgovara vašem razredu.

Podsetite učenike da sadržaj treba da bude primeren. Pokupite pesme. Sledećeg dana možete ih pročitati i tražiti od učenika da pogode čija je pesma. Kada naglas čitate pesme, izostavite prvi i poslednji red.

Predložena pitanja za razmišljanje:

Sadržaj (kognitivno učenje)

- Zašto je za članove tima važno da razmenjuju informacije o sebi?
- Ima li još dobrih ideja koje su se mogle uključiti?

Lično učenje

- Šta ti se najviše dopalo kod ove aktivnost ?
- Kako si se osećao/la tokom razmene ovih informacija?

7. Ranac za školu (svi uzrasti)

Veličina grupe: Bilo koja veličina

Vreme: 10 minuta

Potreban materijal: Ranac sa „stvarima koje govore o tebi”

Potreban prostor: prazan prostor u učionici ili učenici u klupama

Opis aktivnosti: Predstavite se razredu tako što ćete doneti ranac u školu. U njega stavite nekoliko stvari koje nešto govore o Vama: omiljenu knjigu, sliku Vaše porodice, nešto što Vam je dragoceno, sliku koju ste naslikali itd.

Kada učenici stignu, neka sednu zajedno na pod da bi se upoznali. Počnite od sebe vadeći jednu po jednu stvar i ispričajte na koji način je povezana sa Vama. Postarajte se da učenici mogu da ih drže da biste mogli dalje da ih prosledite. Kada završite, obiđite krug i pitajte svakog učenika da podeli sa drugima neku stvar o sebi.

Neki nastavnici šalju ranac kući svaki dan dok svi ne dođu na red. Učenik odabran da odnese ranac kući vraća se u školu sa 2 ili 3 stvari i razmenjuje informacije sa razredom.

Predložena pitanja za razmišljanje:

Sadržaj (kognitivno učenje)

- Zašto je za članove tima važno da razmenjuju informacije o sebi?
- Šta si naučio/la?
- Koja pitanja bi želeo/la da mi postaviš?

Socijalne veštine (socijalno učenje)

- Zašto je slušanje važna veština?

Lično učenje

- Šta ti se najviše dopalo kod ove aktivnosti?

8. Putovanje kroz školu (10 godina i stariji)

Veličina grupe: Bilo koja veličina

Vreme. 30 minuta

Potreban materijal: List papira velikog formata (A4, A3), markeri

Potreban prostor: prazan prostor u učionici ili učenici u klupama

Opis aktivnosti:

1. Formirajte timove od po 4 učenika
2. Dajte svakom učeniku papir i bojice ili markere da naprave vizuelnu ilustraciju puta „moje škole do danas” sa krivinama i skretanjima, brežuljcima i dolinama. Uneti „saobraćajne znake”, „nazive mesta” i natpise događaja, ljudi, mesta i stvari.
3. Pozvati svakog učenika da razmeni svoje „Putovanje kroz školu” sa učenicima iz svog tima.
4. Zamolite učenike da sa poštovanjem i aktivno slušaju svakog govornika. Ohrabriti učenike iz timova da postavljaju pitanja posle svakog izlaganja da izvuku što više detalja i izraze međusobna osećanja ili probleme.

Predložena pitanja za razmišljanje

Sadržaj (kognitivno učenje)

- Zašto je važno da se nacрта “životna mapa”?
- Koliko su mape u tvom timu iste?

Socijalne veštine (socijalno učenje)

- Koliko su članovi tvog tima bili dobri slušaoci dok su ostali razmenjivali svoje „životne mape”?
- Kako su članovi tima pomagali jedni drugima za vreme ove aktivnosti?

Lično učenje

- Kako si se osećao dok si pravio svoju životnu mapu/razmenjivao je sa svojim timom?
- Šta si saznao o sebi?
- Zašto si jedinstvena i posebna osoba?

9. Hajde da napravimo grupe (svi uzrasti)

Veličina grupe: Bilo koja veličina

Vreme: 20 minuta ili onoliko vremena koliko možete da odvojite

Potrebna oprema: Grafoskop sa uputstvima za pravljenje tima

Potreban prostor: učionica

Opis aktivnosti:

Ovo je igra o pravljenju i prepravljanju grupa što je moguće brže. Nastavnik će usmeravati grupu da na njegov znak formira manje grupe na osnovu određenih kriterijuma koji će se saopštiti grupi. Cilj je da se što više osoba predstavi što je moguće većem broju drugih osoba. Ovo nije zamišljeno tako da se vidi koliko brzo ili uspešno grupa može da ostvari zadatak koji mu zada nastavnik. Nastavnik treba da grupi dâ dovoljno vremena da se timovi naprave i da se uzajamno predstave ako to timska aktivnost zahteva. Važno je da se održava prilično brz tempo aktivnosti. Primeri:

1. Priključi se grupi od tri člana i predstavi se.
2. Priključi se drugoj grupi od pet članova i predstavi se.
3. Priključi se grupi od 2 člana koji imaju majice „istih” boja i predstavi se.
4. Priključi se grupi od 3 člana sa „istim” ili sličnim interesovanjima i predstavi se
5. Priključi se grupi učenika čija imena imaju isti prvi samoglasnik i razmenite svoja imena
6. Priključi se grupi od 4 člana koji su rođeni tokom istog godišnjeg doba (jeseni, zime, proleća, leta)
7. U grupi formiranoj po godišnjem dobu, poređajte se po datumu rođenja (mesec i dan)
8. Seti se poslednje cifre svog broja telefona i priključi se svakoj osobi koja ima isti poslednji broj
9. Pronađi drugog učenika koji živi na skoro istoj udaljenosti od škole kao i ti

Predložena pitanja za razmišljanje:

Sadržaj (kognitivno učenje)

- Zašto je važno da se brzo priključiš grupama?
- Zašto je važno upoznati se sa drugim učenicima/učenicama u razredu?

Socijalne veštine (socijalno učenje)

- Na koji način je ova aktivnost pomogla našem razredu da se bolje upozna?
- Koje su neke od prednosti rada sa drugima u odnosu na samostalan rad?

Lično učenje

- Kako si se osećao/la dok si govorio/la ili slušao/la?
- Šta ti se najviše dopalo kod ove aktivnost?

10. Postrojavanje po azbučnom redu (svi uzrasti)

Veličina grupe: učionica

Vreme: 5-10 minuta

Potreban materijal: nije potreban

Potreban prostor: obod učionice

Opis aktivnosti:

1. Deca se postrojavaju po azbučnom redu po imenu/prezimeni
2. Zatim formiraju nasumične grupe bilo koje veličine razbrojavanjem.

Pitanja za diskusiju za vreme stajanja u vrsti (Pokušajte da osmislite pitanja koja su interesantna, koja se odnose na ciljeve lekcije i koje će učenici „primiti k srcu”)

- a. Koje je tvoje omiljeno mesto na celom svetu? Zašto?
- b. Kad bi morao/la da se odrekneš nekog omiljenog jela, čega bi se najteže odrekao/la?
- c. Koje je to jedno jelo koje više nikada ne bi želeo/la da probaš?
- d. Da si na lutriji dobio/la milion dolara, šta bi uradio/la sa tim novcem?
- e. Ušao/la si i vremenoplov. Gde i kada bi putovao/la?
- f. Kad bi mogao/la da budeš superheroj i imaš super moći, koju od njih bi voleo/la da imaš i zašto?
- g. Koju nagradu bi voleo/la da dobiješ i za koje delo?
- h. Kad bi se mogao/la u trenutku transportovati bilo gde, gde bi otišao/la i zašto??
- i. Po tvom mišljenju, koja životinja je najbolja (ili najlepša) i zašto?
- j. Koju stvar bi stvarno trebalo da baciš, ali to verovatno nikad nećeš učiniti?
- k. Tokom odrastanja, sa kojim igračkama si se najradije igrao/la kao dete?
- l. _____
- m. _____

A za mlađu decu

1. Kako se zoveš (ime i prezime)?
2. Kad je tvoj rođendan?
3. Gde si se rodio/la?
4. Koliko imaš sestara?
5. Koliko imaš braće?
6. Koje je tvoje omiljeno jelo?
7. Koji je tvoj omiljeni sport ili igra?
8. Koja je tvoja omiljena životinja?
9. Koja je tvoja omiljena emisija na TV?
10. Koji je tvoj omiljeni film?
11. Koji je tvoj omiljeni predmet u školi?
12. Koja je tvoja omiljena pica?

13. Koji je tvoj omiljeni hobi?

14. Koji je tvoj omiljeni praznik?

15. Koliko jezika govoriš?

16. Šta želiš da budeš kad odrasteš?

17. Kad bi mogao/la da putuješ negde u svemir, gde bi želeo/la da ideš?

18. Koliko si knjiga pročitao/la prošlog leta?

11. Intervju u parovima (starost 10 i više godina)

Veličina grupe: bilo koja veličina

Vreme: 20 minuta, vreme će zavistiti od broja pitanja za intervju koje odaberete

Potrebna oprema: Grafoskop sa uputstvima za formiranje tima

Potreban prostor: učionica

Opis aktivnosti:

Članovi se grupišu po dvoje i intervjuišu jedan drugog. Moguća pitanja:

1. Koja je po tvom mišljenju najvažnija osoba koja je živela u poslednjih 100 godina?
2. Koji je najbolji film koji si nedavno gledao/la?
3. Kako se zove knjiga koju si poslednju pročitao/la?
4. Kad bi mogao/la da budeš neka životinja osim ljudskog bića, šta bi bio/la?
5. Kad bi mogao/la da otputuješ na bilo koje mesto u svetu, gde bi ti otišao/la?
6. Koji je tvoj omiljeni sport?
7. Pridev koji me opisuje je...
8. Osećanje koje najteže kontrolišem je ...

Predložena pitanja za razmišljanje:

Sadržaj (kognitivno učenje)

- Šta si otkrio o svojim drugovima/druharicama iz razreda?
- Zašto je teško odgovoriti na neka pitanja?

Socijalne veštine (socijalno učenje)

- Koje socijalne veštine ste vi, kao par, koristili da bi ova aktivnost bila uspešna?
- Zašto je pažljivo slušanje važno u toku ove aktivnosti?

Lično učenje

- Kako si se osećao/la dok su te intervjuisali?
- Šta si naučio/la o sebi iz ove aktivnosti?
- Na koje si jedinstvene kvalitete ponosan/na kao rezultat ove aktivnosti?

○ Rad u krugu (prvi i drugi razred)

- Ako se deca rasporede tako da sede u krugu, to podstiče dobru komunikaciju i odražava načela zajedništva, jednakosti, inkluzivnosti i osećaj da brinu jedni za druge. Svakom detetu pružena je mogućnost da učestvuje u diskusiji i svako dete se ohrabruje da sasluša stanovišta drugih. Rad u krugu se može koristiti u svim oblastima programa iz društvenih nauka i primeren je svim razredima. Najdelotvorniji je onda kada se često primenjuje. To deci omogućuje da nauče kako da slušaju jedni druge i kako da zauzmu pozitivan stav jedni prema drugima.
- Rad u krugu je posebno važan da bi se deca osposobila za kritičko mišljenje. On omogućuje nastavniku da učestvuje u dijalogu s decom i da im pomogne da ispituju različite hipoteze i koncepcije, postavljajući odgovarajuća pitanja. Na taj način deca mogu da nauče da usavrše i iznijansiraju vlastite ideje, da ispituju alternative i da odluke zasnivaju na drugim činionicima, a ne na emocijama ili na trenutnom hiru.

Neka pitanja koja se mogu razmotriti kada se sedi u krugu:

- Koje su aktivnosti kojima se baviš u slobodno vreme?
- Koje su tvoje snage?
Koji su tvoji talenti i interesovanja?
- Šta misliš o...?
Zašto misliš da se ljudi ponašaju ovako?
- Kako se osećaš kada...?

Te aktivnosti su važne jer

- grade pozitivno okruženje puno podrške u kome deca mogu iskreno da iskažu svoje stavove, bez ikakvog straha i mogu da do kraja iznesu svoje ideje i percepcije i razgovaraju o njima;
- utvrđuju prioritetnu ulogu jezika (i) u tome da se deci omogući da prihvate svet u kome žive i (ii) u razvoju interkulturalnog razumevanja onoga što doživljavaju;
- rešava emotivna pitanja ravnopravnosti i diskriminacije na način koji je bezbedan i prilagođen uzrastu;
- omogućuju deci da diskutuju o situacijama iz realnog života, da ih razumeju i da razviju empatiju za druge.

Primer aktivnosti u krugu

Deca sede raspoređena ukруг i od njih se traži da završe rečenicu: „Dobro radim ...” Ako dete ne može da smisli šta bi tu moglo da kaže, drugo dete može da iznese neki predlog ili će nastavnik kazati nešto pozitivno o tom detetu.

Deca mogu da iznesu svoje mišljenje o nekim drugim talentima koji nisu pomenuti, na primer:

„ X... je ...”

„ X... je veoma dobar u ...”

Ispišu se sva imena na ceduljicama koja se stave u šešir i onda se izvuče neka ceduljica,

pa dete čije je ime na ceduljici treba da opiše sebe isključivo u pozitivnim iskazima. Drugu decu treba podstaći da i sama iznose pozitivne iskaze o tom detetu, i pritom treba strogo voditi računa da niko ne iznese nijednu uvredljivu ili negativnu opasku o njemu.

Svako dete se vrati u svoju školsku klupu i napiše pet pozitivnih stvari o sebi. To što napišu mogu potom da odnesu kući i razmotre s roditeljem ili starateljem.

Sugestija za pojedinačni i grupni rad: identifikujte i pripremite 5 tema za grupni rad koji možete sprovesti sa svojim đacima.

U pripremi, imajte u vidu sledeća pitanja:

1. Koje teme mogu poboljšati komunikaciju između dece iz većinske i manjinskih zajednica?
2. Kako se mogu koristiti vizuelni stimulansi poput slika, crteža, stvari koje deca donose u školu?
3. Koje bi teme trebalo izbegavati i zašto?
4. Kako možete povezati ove aktivnosti u krugu sa svojim redovnim sadržajem nastave?
5. Koja rešenja usvojiti ako je učionica veoma mala?

o Saradnja radi promene (osnovni nivo)

Programska oblast	Tema	Ciljevi
	Ja i širi svet oko mene	Razvoj građanske svesti
	Razvoj kognitivnih sposobnosti kroz jezik	Pisanje: postarati se da se misli razbistre kroz pisanje Usmeni jezik: razviti kognitivne sposobnosti kroz usmeno kazivanje

Nivo	Peti i šesti razred Deca u uzrastu od tri do pet godina
Ciljevi	Pomoći deci da prepoznaju i razumeju ulogu pojedinca i različitih grupa u zajednici
Pristupi metodologije	<p>i Istraživanje lokalne zajednice, odlučivanje o koracima koje valja preduzeti, pisanje</p> <p>Kroz praktično angažovanje za promene deca se smeštaju u samo središte procesa učenja. Kroz taj proces oni mogu savladati veštine primerenog aktivizma (pisanje pisama, slanje peticija, postavljanje pitanja itd.) i mogu naučiti da izađu na kraj sa preprekama koje iskrsavaju na tom putu (kao što je situacija u kojoj će ih neko na vlasti ignorisati), a kod njih se može razviti i osećaj sopstvene efikasnosti kroz ostvarenja koja postižu.</p> <p>Ovaj pristup se može koristiti tokom jednog broja časova</p>
Metodologija	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zatražite od dece da identifikuju nešto što bi želeli da promene u lokalnoj sredini. Razgovarajte sa njima o odgovorima koje vam daju, zatražite da identifikuju šta bi se realno moglo promeniti i šta je to što za njih ima najviši prioritet. 2. Razmotrite sa decom šta tačno treba promeniti i kakav je njihov osećaj povodom sadašnje situacije. Razvijajte njihov rečnik dok ne budu u stanju da korisno napišu pismo. 3. Nacrtajte mapu lokalne zajednice.
Proširene aktivnosti	<p>Može se pristupiti pozitivnoj promeni u sredini u kojoj deca žive ili razgovarati o potrebi za promenom.</p> <p>Deca takođe mogu da ispitaju druge vidove aktivizma, kao što je izrada plakata na časovima likovnog ili istraživanje pesama na časovima muzičkog obrazovanja.</p>

o Kultura doma

Programska oblast	Tema	Ciljevi
	Ja	Sopstveni identitet
	Moja porodica i ja	Moja porodica

Nivo	Prvi i drugi razred / svi uzrasti
Ciljevi	Pomoći deci da spoznaju i cene kulturnu raznovrsnost tako što će istraživati predmete iz sveta svakodnevice
Resursi	<p>Sakupiti mnoštvo različitih predmeta koji se koriste u porodičnim domaćinstvima dece.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Predmeti koji se odnose na negu kose, kao što su razne vrste četaka, različiti češljevi, šnalice, ukosnice, gumice. • Predmeti koji se odnose na hranu mogu obuhvatiti činije za supu ili cerealije, činije za pirinač, tanjire, viljuške ili kašike, štapiće za jelo, lonac ili vok. • Predmeti koji se odnose na posao mogu obuhvatiti zaštitnu kapu ili kacigu, rukavice, akten tašnu, kravatu.
Metodologija	<p>1. Ispitati funkciju svakog predmeta u širokom spektru sakupljenih predmeta.</p> <p>2. Zatražiti od dece da identifikuju zbog čega postoji tako velika raznovrsnost, odnosno mnoštvo tipova češljeva ili pribora za jelo, na primer. (Razni predmeti su pogodni za razne vrste kose i omogućuju različite frizure, dok razne vrste biljne hrane rastu širom sveta itd.)</p>
Aktivnosti van škole	<p>Omogućiti da se na igralištu nađe mnoštvo različitih predmeta. Ova lekcija se može tako prilagoditi da se ispituju i drugi aspekti različitosti u zajednici u kojoj dete živi, kao što je:</p> <ul style="list-style-type: none"> • različitost vrsta kuća u kojima deca stanuju, • različitost porodične strukture, • različitost omiljene hrane i različitost porekla te hrane.

o Foto-jezik (3-6. razred)

Programska oblast	Tema	Ciljevi
Vizuelna umetnost	Crtanje	Posmatranje i odgovaranje

Nivo	Od trećeg do šestog razreda
Cilj	Pomoći deci da uoče i razmotre na koji način vizuelne slike mogu uticati na to kako oni doživljavaju ljude i svet
Pristupi i metodologije	Posmatranje, odgovaranje, diskusija
Metodologija	<p>1. Deca biraju slike ljudi iz časopisa, nastojeći da izaberu one koji im deluju zanimljivo/upadljivo/različito. Izbegnite upotrebu slika slavnih ili poznatih ljudi i ohrabrite decu da izaberu lica različitog uzrasta, različitih aktivnosti, etničkih grupa, životnih situacija itd. Potrudite se da imate onoliko fotografija koliko ima učesnika i po jednu olovku/flomaster za svakog učesnika.</p> <p>2. Zamolite decu, najviše njih desetero, da sednu u krug. Zatražite od svakog deteta da izabere jednu fotografiju i da priča o njoj.</p> <p>3. Zatražite od dece da opišu detalje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Šta je posebno u vezi s tom fotografijom? • Poznaješ li nekoga ko liči na tu osobu?

o Međunarodne pesme – Frère Jacques (osnovni nivo)

Programska oblast	Tema	Ciljevi
Muzičko obrazovanje	Izvođenje (interpretacija)	Pevanje

Nivo	Svi razredi – od prvog do šestog
Cilj	<p>Pružiti deci priliku da dožive pesme i na nekim drugim jezicima, a ne samo na jeziku na kome se odvija nastava, kao i da se upoznaju s pesmama u prevodu</p> <p><i>Frère Jacques</i> je dostupna na francuskom i engleskom jeziku, a peva se i na jednom broju afričkih jezika i drugih jezika širom sveta. Ta pesma je korisna da bi se deci prikazao dijapazon različitih muzičkih koncepcija. Iz perspektive interkulturalnosti, takve pesme mogu pomoći deci da razviju sposobnost da razumeju da su različitosti sasvim normalne.</p>
Metodologija	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nastavnik priprema dijagram s rečima pesme <i>Frère Jacques</i>. Počev od engleske i francuske verzije (to su verzije s kojima su deca najverovatnije već upoznata) nastavnik peva deci pesmu <i>Frère Jacques</i>. Potom razgovaraju o pesmi. Nastavnik im pokazuje dijagram sa ispisanim tekstom pesme. Razgovaraju o značenju svih onih reči u engleskoj verziji koje im nisu poznate, a onda utvrđuju da je engleska verzija zapravo prevod s francuskog originala. Starija deca će možda moći da identifikuju značenjske parove, to jest da prepoznaju koja reč na engleskom odgovara reči na francuskom i obrnuto. 2. Nastavnik ponovo peva pesmu, a deca slučaju da bi procenila mogu li da identifikuju tempo. 3. Deca pevaju pesmu, vodeći računa o položaju grudnog koša, obliku usta i kontroli daha. Nastavnik sve vreme komunicira s decom. U nekoj docnijoj fazi, deca mogu naučiti i druge verzije pesme, kao što je verzija zulu ili kosa (zulu i kosa, odnosno isihoza su dva od nekoliko službenih jezika u Južnoj Africi – prim. prev). Iako će deci te reči zvučati neuobičajeno i čudno, melodija će im biti poznata, pa će im to biti od pomoći. 4. Sva deca mogu jedno po jedno u krug pevati <i>Frère Jacques</i>.

Francuski
Frère Jacques, Frère Jacques, Dormez-vous? Dormez-vous? Sonnez les matines, Sonnez les matines Ding Dang Dong, Ding Dang Dong

Kosa
Utata uJacob, Utata uJacob Usalele, Usalele Mamela intsimbi iyakhala, Mamela intsimbi iyakhala Dieng dong del, Dieng dong del

Engleski	Srpski
Are you sleeping? Are you sleeping? Brother John, Brother John? Morning bells are ringing, Morning bells are ringing Ding Ding Dong, Ding Ding Dong	Brate Džone, brate Džone? Spavaš li? Spavaš li? Prva zvona zvone, prva zvona zvone Ding Dang Dong, Ding Dang Dong

Zulu
Baba Jacob, Baba Jacob Usalela, Usalela Amasilongo esonto ayakhala Amasilongo esonto ayakhala Ding dong del, Ding dong del

o Priča/bajka

Programska oblast	Tema	Ciljevi
Vreme u krugu	Ja i širi svet oko mene	Multiperspektivnost
Jezik	Razvoj kognitivnih sposobnosti kroz jezik	Usmeni jezik: Razvoj kognitivnih sposobnosti kroz usmeno kazivanje

Nivo	Od trećeg do šestog razreda
Ciljevi	Omogućiti deci da razgovaraju o nekoj priči i da predvide alternativne događaje i ishode iz perspektive različitih likova u toj priči
Pristupi i metodologije	<p>Odgovarajući na likove u priči, izraziti sukobljene stavove, uz argumentovanje svakog pojedinačnog stava.</p> <p>Razumevanje, prepoznavanje i izlaženje na kraj s perspektivama i predrasudama predstavljaju ključne ideje u interkulturalnom obrazovanju. To će pomoći deci da prepoznaju stereotipizaciju i prevaziđu je; te veštine su važne kada deca treba da se late zadatka rešavanja sukoba, kao što je iznalaženje pregovaračkih rešenja i razvoj situacija u kojima su obe strane na dobitku. Uopštenije govoreći, sve je to važan deo razvoja sposobnosti za kritičko mišljenje.</p>
Metodologija	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ispričati priču o ... 2. Tražiti i dobiti odgovore od dece, razvijajući na taj način njihovo umeće podsećanja i veštinu razmišljanja 3. Dopustiti im da ispričaju priču iz perspektive drugog čoveka. <ul style="list-style-type: none"> • Deca u svim razredima mogu se identifikovati sa alternativnim verzijama priče. • Od starije dece može biti zatraženo da prepoznaju neke stvari oko kojih će se obe strane složiti da su se dogodile, kao i one stvari za koje će jedna strana tvrditi da se nisu dogodile. Na primer, zli patuljak (trol) može tvrditi da nikada nije pretio jarićima.

Obrazovne aktivnosti za tinejdžere i odrasle

„Napravite iskorak”

Ovo je aktivnost prilagođena kontekstu Kosova, iz COMPASS-a – priručnika o obrazovanju mladih u oblasti ljudskih prava koji je objavio Savet Evrope.

Ciljevi:

- Promovisati empatiju prema drugima koji su različiti i suočavaju se sa predrasudama i diskriminacijom;
- Podići nivo svesti o diskriminaciji i nejednakim šansama u društvu;
- Podsticati razumevanje mogućih ličnih posledica pripadnosti određenim manjinama ili kulturnim grupama.

Procedura:

Učesnici se dele u dve grupe od po dvadeset ljudi. Svakom učesniku se nasumično dâ kartica sa ulogom. Obaveštavaju se da je nikome ne pokazuju i da razmisle o životu osobe navedene na kartici.

Da bi pomogao učesnicima da se užive u ulogu, voditelj čita sledeća pitanja dajući učesnicima vremena za razmišljanje:

- Kakvo je bilo Vaše detinjstvo? U kakvoj ste kući živeli? Kojih ste se igara igrali? Kojim poslom su se bavili Vaši roditelji?
- Kakav je danas Vaš svakodnevni život? Gde se družite? Šta radite ujutro, poslepodne i uveče?
- Kakav je Vaš način života? Gde živite? Koliko novca zaradite mesečno? Šta radite u slobodno vreme? Šta radite za odmor (praznike)?
- Šta Vas uzbuđuje a čega se plašite?

Zatim se od učesnika traži da se poređaju jedan pored drugog (kao na startnoj liniji) i voditelj objašnjava učesnicima da dok se u nizu izgovaraju iskazi treba samo da naprave po jedan korak napred ako na pročitani iskaz mogu da odgovore sa „da“. Ako ne mogu, treba da ostanu na mestu.

Iskazi se čitaju jedan po jedan i učesnicima se ostavlja vreme da se pomere. Na kraju se učesnici pozivaju da zabeleže svoju krajnju poziciju i imaju par minuta da izađu iz uloge pre razgovora svih učenika o obavljenom zadatku.

Izveštaj o obavljenom zadatku:

Učesnici se pitaju o onome što se dogodilo i kako su se osećali u vezi sa ovom aktivnošću, a zatim se nastavlja razgovor o pokrenutim pitanjima i o onome što su naučili. Kako su se osećali kada su istupali napred?

- Za one koji su često istupali napred, u kom trenutku su primetili da se ostali ne pomeraju tako brzo kao oni?
- Da li je iko pomislio da je bilo trenutaka kada su njihova osnovna ljudska prava bila ignorisana?
- Da li mogu pogoditi uloge drugih? (U ovom delu razgovora mogu da otkriju svoje uloge)
- Koliko je lako ili teško bilo da se igraju različite uloge? Kako su zamišljali osobu koju su igrali?
- Da li vežba na neki način odražava društvo? Kako?
- Koja ljudska prava su bila u pitanju kod svake uloge? Da li bi iko mogao da kaže da njihova ljudska prava nisu poštovana ili da im nisu imali pristup? Koji prvi koraci bi se mogli preduzeti za rešavanje problema nejednakosti u društvu?

Kartice sa ulogama

Vi ste neudata majka i nemate posao	Imate 10 godina i povratnik ste iz Švedske
Vi ste ćerka direktora banke u Prištini. Studirate ekonomiju.	Vi ste sin vlasnika italijanskog restorana koji se nedavno preselio na Kosovo
Vi ste advokatica na Kosovu.	Vi ste ćerka američkog ambasadora u Prištini
Vi ste devojka koja živi sa roditeljima koji su pobožni muslimani	Vi ste 14-godišnja Romkinja koja se vratila iz Berlina
Vi ste 17-godišnja Romkinja koja nije završila osnovnu školu	Vi ste nastavnica u osnovnoj školi, razvedena, majka troje dece
Vi ste neudata mlada Aškalijka i trudni ste	Vi ste vođa jedne romske organizacije
Vi ste nezaposleni nastavnik/nastavnica.	Vi ste fudbaler iz porodice kosovskih Egipćana
Vi ste sredovečni Kosovar koji je radio u građevinarstvu i nedavno je dobio otkaz	Vi ste mentalno obolela mlada žena koja živi na posebnom odeljenju
Vi ste mlada Aškalijka sa stipendijom za srednju školu	Vi ste 27-godišnji Rom koji nema gde da živi
Vi ste sin profesora na Prištinskom univerzitetu	Vi ste 19-godišnji sin kosovskog poljoprivrednika u zabačenom planinskom selu
Vi imate 18 godina, invaliditet i koristite kolica	Vi ste srpski nastavnik na Kosovu

Koje bi korake prvo trebalo preuzeti kako bi se radilo na nejednakostima u društvu?

Situacije i događaji

1. Nikada niste imali nikakvih ozbiljnih finansijskih poteškoća.
2. Imate pristojan stan sa telefonom i televizorom..
3. Smatrate da se Vaš jezik, vera i kultura poštuju u društvu u kojem živite.
4. Smatrate da Vaše mišljenje o društvenim i političkim pitanjima nešto znači i da se Vaši stavovi slušaju.
5. Drugi ljudi Vas konsultuju o različitim pitanjima.
6. Imate priliku da nastavite obrazovanje ako želite.
7. Imate odgovarajuću socijalnu i zdravstvenu zaštitu za svoje potrebe.
8. Smatrate da Vaša uloga u društvu nije inferiorna u odnosu na druge.
9. Nikada se niste osećali diskriminisanim zbog svog porekla.
10. Možete da odete negde na odmor jednom godišnje.
11. Imate interesantan život i pozitivna osećanja u vezi sa svojom budućnošću.
12. Mislite da možete da studirate i bavite se profesijom po svom izboru.
13. Ne bojite se da će Vas uznemiravati ili napasti na ulici ili u medijima.
14. Možete da glasate na državnim i lokalnim izborima.
15. Smatrate da su Vam pružene iste prilike kao i drugima.
16. Možete lako da se zaposlite ako želite.
17. Ne bojite se za budućnost svoje dece.
18. Možete da kupite novu odeću barem jednom u tri meseca.
19. Možete da se oženite/udate za osobu po svom izboru.
20. Smatrate da se Vaša sposobnost poštuje i ceni u društvu u kojem živite.

„Tri dobrovoljca“

Kratak opis

Rukovodeći tim traži da tri učesnika koji se dobrovoljno jave napuste prostoriju. Ne dobijaju nikakve dodatne informacije. Preostali učesnici su dobili materijale pomoću kojih prave simbol koji definišu kao grupa. Rukovodeći tim od njih traži da dogovore i druge elemente koje grupa treba međusobno da deli, na primer određene pokrete ili šifrovane reči. Članovi grupe sede na stolicama poređanim u krug i započinju razgovor o datoj temi. Koriste svoj šifrovani jezik. Rukovodeći tim poziva tri dobrovoljca da se vrate u prostoriju i kaže im da se integrišu sa ostatkom grupe. Posle otprilike 20 minuta vežba će se završiti i počće diskusija.

Kratak pregled

Kategorija:	Interaktivna
Uzrast:	10 + godina
Veličina grupe:	10-20 osoba
Prostor:	Prostorija bez ograničenja kretanja, otvoreni krug stolica
Vreme:	1,2-2 sata
Materijal:	Kreativni materijal potreban za pravljenje simbola grupe, npr. lepak, makaze, papir, olovke u boji
Karakteristike:	može se menjati, ima polarizirajući efekat
Ključna pitanja:	Tolerancija, moć, diskriminacija, isključenost, jednakost

Ciljevi:

- Lično doživeti kako je biti u položaju manjine u okviru većine
- Shvatiti posledice koje pritisak grupe može da ima na ponašanje neke osobe
- Saznati kako se manjine ponašaju u situacijama iz kojih su izopšteni
- Razviti empatiju za probleme manjina
- Iskusiti kako je zabavno biti član grupe i koristiti šifre koje drugi ne razumeju
- Razviti svest o postupanju sa moći

- Razumeti međusobne zavisnosti u odnosima između članova manjinskih i većinskih zajednica
- Upoznati korelacije između simulirane i prave diskriminacije
- Shvatiti da manjine izopštavanje smatraju bolnijim nego što većina može i da zamisli

„Kuća mojih snova ...”

Aktivnost: „Kuća mojih snova“

Ciljevi

- stimulirati razmenu iskustava i opštenje između učesnika;
- identifikovati posebne potrebe i strategije komunikacije koje mogu da pomognu u razrešenju sukoba;
- razgovarati o situacijama u učionici gde se ova aktivnost može koristiti za ustanovljavanje osnovnih pravila;
- razumeti pojam medijacije i ulogu medijatora u školi;
- identifikovati prilike za saradnju sa medijatorima za Rome.

Materijali

- olovke i listovi papira različitih veličina;
- izlaganje o sukobima i medijaciji.

Opis

Deo I: „Kuća mojih snova“ (15 min.)

U malim mešovitim grupama, od 4 do 5 učesnika, poziva se svaki učesnik da nacrtaju svoju idealnu kuću i da iskoriste ceo list za crtanje. Zatim, u svakoj grupi učesnici predstavljaju svoje crteže jedan drugom i objašnjavaju svoje želje i snove ostalim članovima grupe.

Deo II: „Zajedničko korišćenje sredstava“ (25 min.)

Svaka grupa dobija manji list papira i asistent traži od svake grupe da sarađuje i uredi svoje pojedinačne kuće na tom terenu. Kada učesnici otkriju nedostatak dovoljnog prostora, moraju da nađu rešenje. Nakon 15 minuta, predstavljaju zajedničke rezultate. Za vreme referisanja, asistent će se usredsrediti na sledeća pitanja:

- pojedinačne potrebe i načini bavljenja sukobima;
- strategije za konstruktivno rešenje sukoba;
- načini da se sredstva iskoriste na najbolji način u korist svih.

Deo III: „Posredovanje“ (30 min.)

U sledećem koraku asistent nasumično sastavlja dve grupe. Opet dobijaju list papira i pozivaju se da se usele zajedno na taj mali teren. Određuje se po jedan član svake grupe da deluje kao

posrednik. Od posrednika se očekuje da zajedno rade da bi pružili podršku dvema grupama da dođu do rešenja koje će sve zadovoljiti.

Nakon toga što završe zadatak, grupe predstavljaju svoje rezultate.

Referisanje treba da se odnosi na:

- važnost sporazumnih i saglasnih rešenja na osnovu poštovanja osnovnih potreba;
- proces pregovaranja i pravljenja nagodbi;
- potrebu da neko sam učini nešto, a ne da samo očekuje od drugih da se prilagode; i
- činjenicu da su opštenje i međusobno delanje uvek korisna sredstva za nalaženje rešenja.

Sukobi

Postoji nekoliko tipova odgovora na situacije sukoba:

Izbegavanje: Ignorišem ili odbijam da priznam postojanje sukoba.

Otuda rezultat „gubim ja, gubiš ti“ zato što se ništa ne može učiniti u vezi s tim.

Ugađanje: Činim šta želiš da bih zadovoljio svoje potrebe ili želje.

Otuda rezultat „gubim ja, ti dobijaš“, zato što sam morao da odustanem od onoga što želim ili trebam.

Nadmetanje: Pobeđujem ili ja ili ti, ali ne oboje. Ovo je oblik borbe. Otud je rezultat „ja dobijam, ti gubiš“, zato što samo jedan može da pobedi.

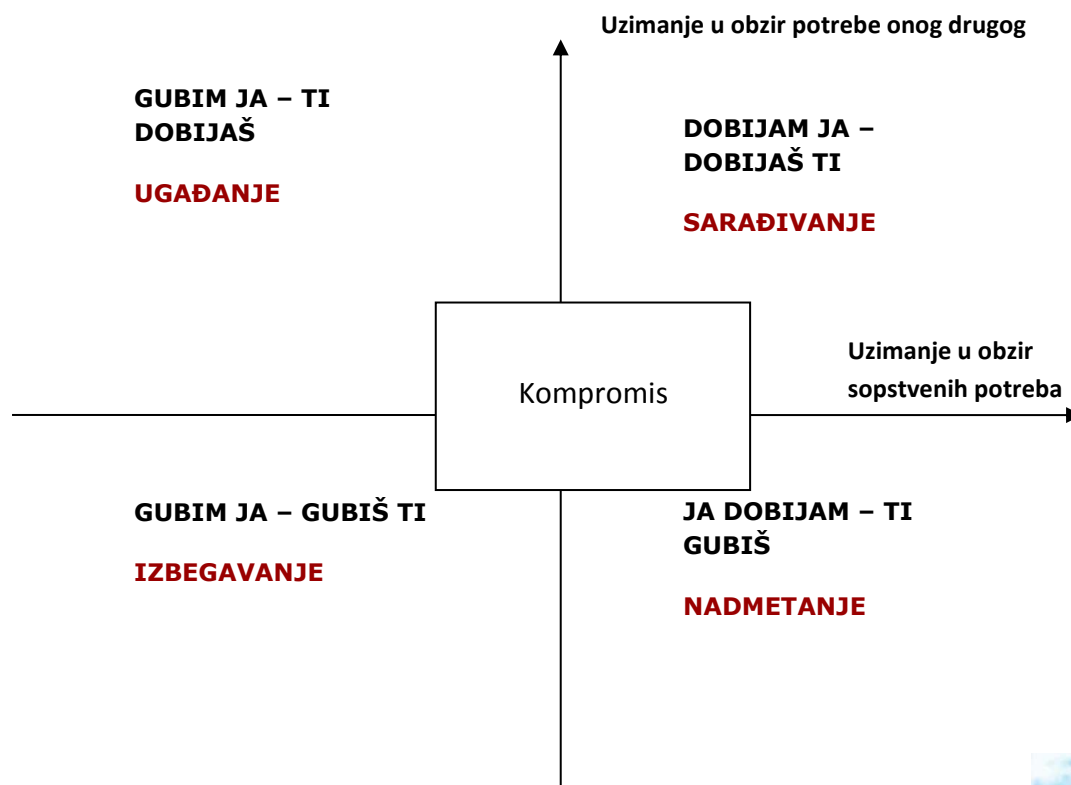
Pravljenje nagodbe: Oboje odustajemo od jednog dela onoga što smo želeli ili trebali da bismo se nagodili oko problema. Otuda rezultat „nešto dobijem ja, nešto dobiješ ti“, zato što smo oboje bili voljni da damo malo.

Sarađivanje: Ti i ja radimo zajedno da bismo našli sporazumno rešenje za problem. Otud je rezultat „dobijam ja, dobijaš ti“, zato što smo oboje bili voljni da zajedno radimo.

Sarađivanje je najbolji način za rešavanje svih problema!

Rešenja koja su dobitna za sve duže traju i stvaraju pozitivno rešenje.

Donji dijagram ilustruje pozicioniranje goreopisanih mogućnosti izbora, uzimajući u obzir način na koji se bave potrebama druge strane i sopstvenim potrebama (nagodba se nalazi u sredini).

Vidljivi i nevidljivi elementi sukoba

Svaki sukob ima vidljive i nevidljive elemente. Oni se mogu predstaviti kao ledeni breg. Često se samo položaji izražavaju tako da su vidljivi, ali iza njih se nalaze interesi i potrebe.

Ključni element upravljanja procesom sukoba povezan je sa iznošenjem nevidljivih elemenata na površinu.

Mapiranje sukoba

Svaki sukob može se analizirati opisivanjem položaja strana koje u njemu učestvuju i strahove, interese i potrebe svake strane učiniti jasnim.

„Tri slučaja i tri tačke gledišta ...”

Kratak opis

Svi učesnici se okupe na sredini prostorije. Na tri zida prostorije se nalaze poster i na kojima su navedeni sledeći stavovi:

1. Strukturna i/ili direktna diskriminacija
2. Nema diskriminacije
3. Ne mogu da se odlučim

Rukovodeći tim stoji pored četvrtog zida prostorije i čita slučajeve diskriminacije. Nakon toga će učesnici stati ispred zida na kojem je tačka gledišta sa kojom se lično slažu. Nakon što su učesnici zauzeli svoja mesta, rukovodeći tim će pitati osobu na svakoj strani za razlog takve odluke. Svako ima samo jednu priliku za komentar, osim ako promeni svoju odluku. Tada će imati priliku da kaže zašto se predomislio/la. Na takav način će se predstaviti tri različita slučaja. Nakon toga će početi evaluacija.

Kratak pregled

Kategorija:	Kritičko mišljenje, analiza.
Uzrast:	14 + godina
Veličina grupe:	10-20 osoba
Prostor:	Prostorija bez ograničenja kretanja, otvoreni krug stolica
Vreme:	1,5 do 2,25 sati
Materijal:	3 postera sa različitim tačkama gledišta, 3 primera diskriminacije
Karakteristike:	može biti nezavisno organizovana, nije uvodna vežba
Ključna pitanja:	Jednakost, diskriminacija, jednake šanse

Ciljevi:

- Istražiti oblike diskriminacije i nediskriminacije
- Shvatiti koliko je teško primeniti jednakost za sve ljude pred zakonom
- Biti svestan mehanizama isključivanja i diskriminacije u sistemu obrazovanja
- Razgovarati o prilikama za promenu
- Uporediti rešenja i sugestije

Analiza plana i programa

Model radnog lista za alternativne planove časova

Model 1: Čas engleskog jezika	
Tema: Tumačenje književnog teksta (pesma)	
Razred VIII: oko 25 đaka; mešovita grupa	
Učionica: prostrana; uređena za grupni rad	
Zadaci: analiza teksta; razgovor o sadržaju; usmeno izražavanje mišljenja pojedinaca	
<p>Klasični pristup: Nastavnik pita: „Ko želi da pročita pesmu?“ Nekoliko najboljih đaka se nudi, jedan je odabran i čita ceo tekst. Zatim, nastavnik postavlja niz pitanja, kojima pomaže đaku da razume poruku i sadržaj pesme i, zatim, izvodi glavni zaključak, koji deca treba da usvoje.</p>	<p>Alternativni pristup: Svaki stih pesme čita drugo dete. Nastavnik obraća pažnju svoj deci i poziva i povučene đake ili đake sa invaliditetom da pročitaju. Nastavnik ispravlja greške u izgovoru i traži da se ponovi, ako je potrebno, ali pohvaljuje svu decu. Nastavnik traži od dece da rade u malim grupama i ilustruje crtežom strofe pesme koje su im se najviše dopale. Jedan član svake grupe kratko opiše crtež. Takođe se i referiše o načinu na koji deca zajedno rade u grupama. Crteži mogu da se izlože u učionici. Na taj način, tekst se povezuje sa dečjim životom i onim što više vole i jezik učenja postaje sredstvo za razmišljanje, individualizaciju i deljenje mišljenja.</p>

Model 2: Čas hemije	
Tema: Razumevanje formula i hemijskih procesa	
Razred IX: oko 20 đaka; mešovita grupa	
Učionica: prostrana; redovi	
<p>Klasični pristup: Nastavne metode su ograničene na predavanje nastavnika, na zadatke čitanja iz udžbenika i na pitanja koja nastavnik postavlja đacima.</p>	<p>Alternativni pristup: Đaci se angažuju u samoorganizovani proces učenja; ispisuju formule na tabli i pozivaju drugare da odgovore na pitanje i zatim, menjaju mesta. Za vreme časa, svi đaci dobijaju priliku da postavljaju pitanja ili odgovaraju na pitanja svojih vršnjaka, a mnogi i da pišu na tabli. Na neka pitanja je lako odgovoriti i tako sva deca mogu da iskuse ukus uspeha.</p>

Efekti: Đaci pojedinačno rade sa nastavnikom/udžbenikom. Neki đaci bolje uče od drugih i dobiće pohvalu od nastavnika. Ostali mogu da se obeshrabre i prestanu da uče.

Strategije za socijalnu inkluziju: visok nivo učestvovanja; nastavnik pomaže i podstiče proces sa strane; nastavnik pohvaljuje odgovore. Udžbenik je sredstvo u procesu učenja, ali ne i njegovo središte. Aktivno učestvovanje kao sredina za angažovanje, saradnju vršnjaka i deljenje znanja. U procesu učenja rodna ravnopravnost je uravnotežena.

Model 3: Čas albanskog jezika	
Tema: Pesma „Himna zastavi“, F. S. Nolji	
Razred IX: oko 20 đaka, mešovita grupa	
Učionica: mala uska prostorija; 3 deteta u klupi koja je uobičajena za dvoje	
<p>Klasični pristup: Zadaci: čitanje pesme Prate se pitanja iz udžbenika.</p>	<p>Alternativni pristup: Pesma nudi više mogućnosti za povezivanje između predmeta, za razmišljanje o kulturnoj raznolikosti i unapređivanje međukulturalnog razumevanja. Ispod su samo neki primeri.</p> <p>Biografija pisca je dobar primer međukulturalnog delovanja; on je Albanac, bio je hrišćanin, pravoslavni sveštenik, živeo u Bugarskoj i SAD, postao pesnik, pisac, aktivista i, kasnije, vodeći političar u Albaniji i doprineo institucionalnoj izgradnji zemlje kao države. Može se povezati sa današnjim žiteljima Kosova koji žive u drugim zemljama ali su i dalje emotivno povezani sa Kosovom i neki, možda, izaberu da se vrate i žive tu.</p> <p>Pesma i rad pesnika se uopšteno mora postaviti u društveni i politički kontekst vremena u kom je bila napisana. Razgovor o periodu izgradnje nacija i književnog romantizma 19. veka do početka 20. veka, koji je doveo do stvaranja nacionalnih država i zamene sistema koji se zasnivao na carstvima, pomoći će đacima da shvate neke od poruka ove pesme. Može se izvesti poređenje sa sličnim pesmama iz drugih zemalja ali istog perioda (na primer, „Marseljeza“).</p> <p>Veza je napravljena sa nekoliko prošlih civilizacija koje su uticale na jugoistočnu Evropu u različitim istorijskim periodima. Takođe su napravljene veze sa različitim veroispovestima i verskim uvažavanjem.</p> <p>Ovo se može iskoristiti da se naprave veze sa temama o kojima se uči iz istorije i geografije, ali i sa današnjom stvarnošću i sa tragovima prošlosti i elementima verske raznovrsnosti koja je danas prisutna.</p>
<p>Efekti: Mehaničko pamćenje, bez stvarnog shvatanja konteksta. Izloženost očekivanjima u vezi sa mišljenjem i stavovima (treba da misliš ovo/treba da imaš ovaj ili onaj stav itd.).</p>	<p>Efekti: Razvoj nekoliko elemenata sposobnosti koje su naglašene u okviru nastavnog plana i programa, kao što su:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kritičko mišljenje i sposobnost poređenja i razumevanja izvora informacija; - razumevanje i poštovanje raznovrsnosti među ljudima; - cenjene raznovrsnosti i iskazivanje uvažavanja, poštovanja i inkluzivnih stavova;

	- razumevanje sebe i drugih; - poštovanje nacionalnog kulturnog nasleđa.

Radni list: Studije slučajeve kojima se poboljšavaju planovi i programi

Primer 1: Čas albanskog jezika
Tema: Opis ljudi
Razred VII: mešovita grupa od oko tridesetoro dece (Albanci i Aškalijske)
Učionica: mala; 5 redova od po 3 klupe; dva do tri deteta dele jednu klupu, malo prostora između klupa; u poslednjem redu samo jedno dete
Zadatak: nastavnik traži od đaka da u kratkom sastavu opišu odeljenskog druga i pročitaju sastav bez davanja imena. Ostali moraju da pogode o kome se radi.
Strategije za socijalnu inkluziju: <ul style="list-style-type: none">
- nastavnik obraća pažnju svoj deci i poziva sve đake, i đake iz zadnjih redova, da čitaju;
- nastavnik se stara da i albanska i aškalijska deca dobiju istu priliku da čitaju;
- nastavnik koristi aktivnost da podstiče društveno međusobno delovanje i razmenu između dece različitog etničkog porekla.
Izazov: <ul style="list-style-type: none">
- deca Aškalijske biraju da opišu i aškalijsku i albansku decu (pokazujući želju da budu prihvaćena, da budu ravnopravna), dok albanska deca opisuju samo albanske drugove (nesvesni odbojni rasizam).
Alternativni pristup ili predlozi da dođe do poboljšanja i da se prevaziđu izazovi:

Primer 2: Čas engleskog jezika

Tema: Pismo drugu

Razred VIII: oko dvadesetoro dece, mešovita grupa, sa nekoliko aškalijske dece (oko četvrtina odeljenja)

Učionica: Iako su klupe raspoređene za frontalnu nastavu, dovoljno je prostora da se napravi raspored za rad u grupama (2 deteta se okrenu prema onima iza sebe i formiraju grupu od četvoro). Čini se da su deca upoznata sa saradivanjem kao načinom rada barem na času engleskog jezika. Međutim, kada nastavnik uđe u učionicu, devojčice Aškalijske sede zajedno i jedan dečak Aškalijski sedi sam pozadi.

Zadatak: u malim grupama, pisanje pisma izmišljenom drugu, koristi se radni list za pismo. Jedno dete iz svake grupe čita sastavljeno pismo.

Strategije za socijalnu inkluziju:

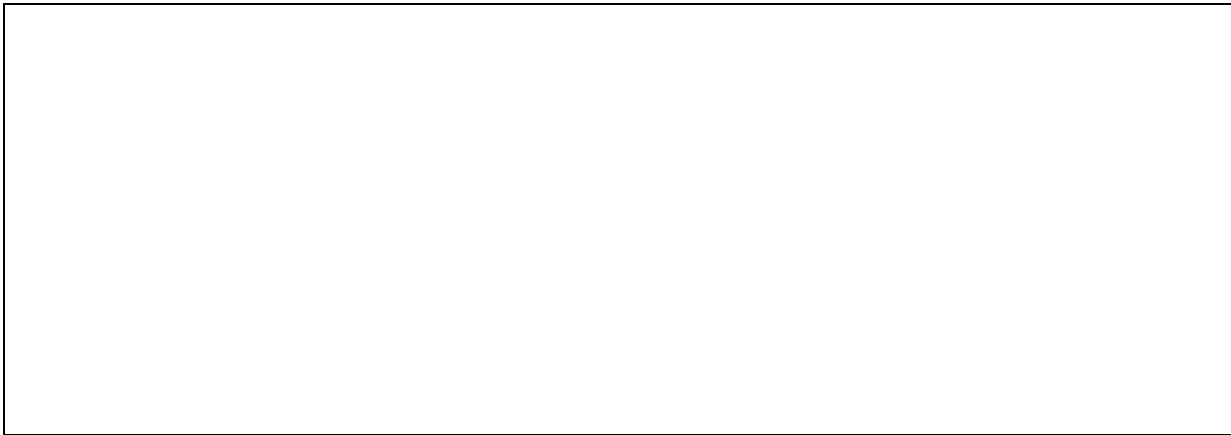
- nastavnik obraća pažnju svoj deci i poziva i đaka iz poslednjeg reda da se pridruži mešovitoj grupi;
- nastavnik hvali rezultate grupnog rada; grupni rad se koristi kao alat za međusobnu društvenu saradnju i razmenu;
- raspodela na grupe obavi se tako da osigurava da je bar jedno dete sa vrlo dobrim znanjem engleskog jezika u svakoj grupi i uputstva nastavnika ohrabruju vršnjačko učenje;
- nastavnik koristi elemente iz zadatog teksta da bi uveo elemente koji su povezani sa kulturnom raznovrsnošću, drugim zemljama, ističući razlike ali i sličnosti sa načinom života đaka.

Izazov:

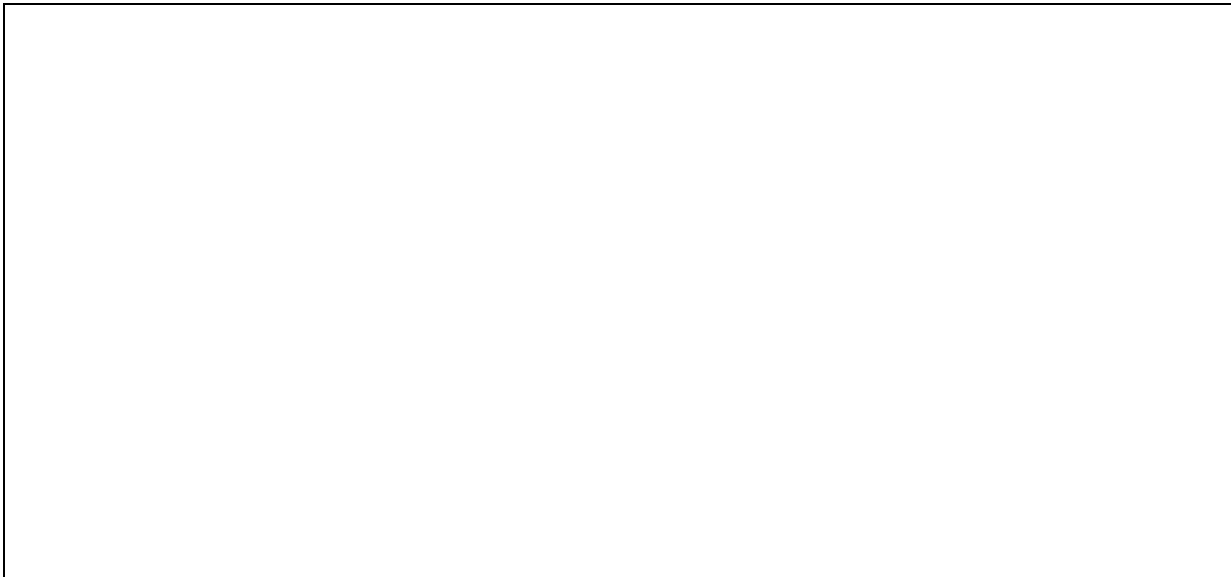
Pošto postoji velika razlika u znanju između dečaka Aškalijskih, koji je obično usamljen u zadnjem delu učionice, i ostalih drugova iz grupe, on, u stvari, nije uključen u pisanje pisma, on je kao posmatrač u grupnom radu, uprkos pozitivnom stavu vršnjaka.

Alternativni pristup ili predlozi da dođe do poboljšanja i da se prevaziđu izazovi:

Primer 3: Čas matematike
Tema: Geometrija; trouglovi i uglovi
Razred VIII: oko 25 đaka; mešovita grupa
Učionica: uska; đaci sede u redovima, u zadnjim redovima sede đaci Aškalije
Nastavne metode: prepisivanje poglavlja iz knjige; pitanje i odgovori
Izazovi: Razgovara se o vrstama trouglova na osnovu udžbenika, ali se ne ilustruje crtežima na tabli. Nastavnik je usredsređen na đake u prvim redovima; ne obraća pažnju na svu decu i ne proverava da li đaci imaju olovke itd. Neka deca izgledaju izgubljeno i ne dobijaju pomoć. Jedna devojčica Egipćanka sedi u srednjim redovima sa drugaricama Albankama, ali nikada ne diže ruku da odgovori na pitanje koje je nastavnik postavio i nikada i ne bude pitana da odgovori. U zadnjem delu učionice sedi jedan dečak Aškalija, sam, bez olovaka i potpuno isključen iz procesa. Oko sredine časa nastavnik to uvidi, kaže drugu da mu pozajmi olovku i zatraži od njega da prepíše u svojoj svesci crteže iz lekcije u udžbeniku. Dečak počinje da crta, ali ne prati šta ostala deca rade.
Alternativni pristup ili predlozi da dođe do poboljšanja i da se prevaziđu izazovi:

Primer 4: Čas istorije
Tema: Bečki kongres
Razred VIII: oko 25 đaka; mešovita grupa
Učionica: uska; đaci sede u redovima
Zadatak: ponavljanje istorijskih činjenica; prepisivanje poglavlja iz udžbenika; pitanja i odgovori
Strategije za socijalnu inkluziju: Prijateljski stav nastavnika, nastavnik obraća pažnju na svu decu, i na manjinsku decu. Pozitivno osnaživanje i pohvala uspeha.
Izazovi: Nastavnik je u centru procesa učenja, usredsređen je na znanje. Nema organizovanog međusobnog delovanja između đaka tokom časa. Učenje se zasniva na ponavljanju činjenica.
Alternativni pristup ili predlozi da dođe do poboljšanja i da se prevaziđu izazovi:

Aktivnosti evaluacije

Barometar

Postupak

Zamoliti učesnike da stanu u krug.

Od svakog učesnika se traži da dâ kratku izjavnu rečenicu koja počinje sledećim:

„Ono što želim da znate“ ili „Ono što želim da kažem...“

Oni koji se slažu sa rečenicom (u smislu da se ona i na njih odnosi), koraknuće napred, prema centru kruga. Oni koji se potpuno slažu napraviće dva koraka. Posle svake rečenice, svi učesnici se vraćaju u početni krug.

Asistent može da upotrebi rečenice kao barometar za motivaciju, prepreke itd.

Kratko plenarno referisanje:

- upitati sve učesnike kako su se osećali, da li je bilo teško da odaberu rečenicu, da li su ih izjavne rečenice vršnjaka iznenadile itd.;
- ostaviti vreme za pojašnjenja i za postavljanje pitanja i za odgovoranje;

- zahvaliti učesnicima na onome što su podelili sa drugima, pokazati da slušate, obavestiti ih da ćete uzeti u obzir njihovo mišljenje.

Pismo samom sebi

Ciljevi

- Osnažiti sadržaj radionice;
- Pronaći nove ideje za buduće aktivnosti;
- Ohrabriti ih da razmišljaju u nedeljama posle radionice;
- Produbiti posvećenost planiranim promenama.

Materijali

- Papir
- Koverte

Postupak

Asistent zatraži od učesnika da napišu svoju kućnu adresu na koverti. Zatim, asistent zatraži od svih da napišu pismo prijatelju o svojim iskustvima, vašim uvidima i ishodima radionice. Nakon toga što učesnici završe pisma, stave pisma u koverte sa svojom sopstvenom adresom i zalepe ih. Asistent pošalje pisma tri do pet nedelja posle radionice. Svrha pisama jeste da posluže kao podsetnici svoje posvećenosti, planova i razmišljanja.

Metodološki nagoveštaji

Bilo bi lepo, i čak mnogo više ohrabrujuće, kada bi drugi učesnici iskoristili priliku da dodaju lične pozdrave i daju naknadne povratne informacije. U tom slučaju, koverte treba da ostanu otvorene u kutiji u sredini sobe za dodavanje takvih iznenađenja. Koverte treba zalepiti u prethodno dogovoreno vreme.

Takođe, učesnici mogu da se podele u parove da razgovaraju o onome na šta su se obavezali. Asistent treba da ih ohrabri da razgovaraju o poteškoćama sa kojima očekuju da se suoče u sprovođenju svojih ideja i da se međusobno posavetuju kako da ih prevaziđu. Može se sugerisati da se vršnjaci međusobno zovu telefonom ili pošalju e-pismo onog dana kada prime svoja pisma. Ukoliko žele, mogli bi da iskoriste priliku da izveste o napretku u ostvarivanju svojih ideja. Naravno, ovo ne treba da bude obavezno.

Dobro došli u Utopiju

Ciljevi

- Zamisliti buduće scenarije koji daju nova rešenja za probleme koji su u vezi sa diskriminacijom i koji stvaraju nezamislive strategije prema inkluziji;
- Inspirisati kreativna savremena rešenja;
- Razgovarati da li je društvena inkluzija zajednički cilj svim učesnicima;
- Ukloniti, kroz igru, unutrašnje granice misli koje nas sprečavaju da nađemo rešenja.

Postupak

Učesnici se dele na grupe od četiri do pet osoba. Asistent zatraži od svake grupe da izmisli Utopiju u vezi sa načinom na koji se problemom različitih društvenih grupa bavi u dalekoj budućnosti. Svaka grupa priprema predstavljanje da bi pokazala nekom ko nije upoznat sa njihovom Utopijom kako njeni članovi uspešno međusobno opšte u vezi sa nejednakostima.

Nakon toga što su male grupe sačinile svoja predstavljanja, cela grupa se okuplja u krug da gleda različite scenarije.

Konačni razgovor treba da se usredsredi na to koliko daleko su predložene Utopije otišle ka nalaženju rešenja za sadašnje probleme, uključujući diskriminaciju, nejednakost i moć.

Sledeća pitanja mogu da budu korisna:

- Da li je bilo lako smisliti zajedničku viziju Utopije, u okviru male grupe?
- Da li je bilo jasno šta bi jednakost mogla da znači u situaciji te Utopije?
- Koji se novi načini gledanja na veze između jezika, moći i nejednakosti otvaraju?
- Da li bi Utopije stvorile nove nejednakosti ukoliko bi se ostvarile?
- Da li, zaista, istinski želimo da postignemo jednakost?

Na kraju razgovora, asistent zatraži od učesnika da napišu moguća rešenja za probleme u vezi sa višejezičnim svakodnevnim situacijama ili za probleme koji bi se mogli pojaviti u toku radionice. Tako svaki učesnik sačinjava ciljani, lični akcioni plan. Na kraju, svi učesnici podele sa grupom jednu važnu stavku iz svog plana.

Metodološki nagoveštaji

Čak i ako ova vežba može da ostane na idealizovanom nivou koji nije kratkoročno ostvarljiv, prateći aktivnosti iz ovog uputstva nastoji se da se naprave posebne veze između ovih svetova iz snova i svakodnevnosti. Teme i pitanja koja se ovde pojave mogu da se iskoriste i za planiranje konkretnih ciljeva i aktivnosti u nekim od sledećih aktivnosti.

Promene u mojoj učionici

Ciljevi

- Definirati ciljeve koje bi učesnici voleli da postignu u svojim učionicama;
- Razviti strategije za postizanje tih ciljeva.

Materijali

- Studije slučajeva (na deci);
- Veliki tabaci papira (polovina lista bloka za flip čart tablu);
- Komadi raznobojnog papira;
- Jedan lepak po grupi.

Postupak

Pri otvaranju ovog dela radionice asistent naglašava da će se učesnici usredsrediti na stvarne slučajeve i razmišljati o promenama koje bi voleli da uvedu u svojim učionicama. Takođe će koristiti slučajeve da bi odlučivali o merama kojima će postići te promene.

Kada budu podeljeni u male grupe, asistent definiše njihove zadatke. Oni treba da odluče šta bi voleli da menjaju u situaciji koja je opisana u slučaju. Da bi postigli promenu, treba da definišu najviše tri cilja koja treba postići u toku jedne godine. Ti ciljevi bi trebalo da budu određeni i realistični.

Asistent treba da zatraži da razviju jednu do dve strategije za društvenu inkluziju. Svaka mala grupa treba da napiše svoje ciljeve na papiru veličine postera, i to jedan cilj po posteru. Za ovaj deo može da se dodeli oko 15 minuta.

Odlazak kući

Ciljevi

- Pripremiti učesnike za povratak u učionice, osigurati da će poneti sa sobom ono što su naučili u radionici;
- Dati imena i prvenstvo određenim aktivnostima koje se sprovode u toku sledećih šest meseci do godinu dana.

Materijali

- 60 komada zelenog papira;
- 60 malih crvenih nalepnica;
- 60 malih žutih nalepnica.

Postupak

Otvarajući rad, asistent napominje da se ova radionica bavi pojavama nejednakosti i inkluzije. Razgovarali smo o mnogim idejama i naučili nekoliko načina za ispravljanje ove nejednakosti u svojim učionicama. Da bismo osigurali da se ono što smo naučili prevede u praksu, svaki učesnik će odlučiti šta će uraditi u učionici u sledećoj polovini godine da bi sproveo strategiju društvene inkluzije.

Svaki učesnik dobija dva ili tri komada zelenog papira da bi zapisao/la ideje koje namerava da sprovede. To mogu da budu ideje koje su smišljene u bilo kom trenutku u toku radionice ili mogu biti sasvim nove. Ono što je najvažnije jeste da su one vrlo konkretne i nešto što nameravamo da uradimo u svom radu (na primer, svi materijali za roditelje štampaće se na romskom jeziku).

Tako svaki papir predstavlja ličnu posvećenost za budući rad.

Kada svi završe sa pisanjem, traži se da pročitaju svoje ideje, jedan po jedan, i da ih, zatim zalepe na zid u jednom redu u visini očiju. Slične ideje treba zalepiti blizu jedne drugoj.

Kada su sve ideje zalepljene, asistent podeli dve crvene i dve žute nalepnice svakom učesniku. Grupa koristi nalepnice da odredi vrednost i prvenstvo idejama na zidu. Stavljaju crvene nalepnice na ideje za koje misle da su potpuno sigurni da će ih koristiti, a žute nalepnice stavljaju na ideje koje će možda pokušati da koriste. To rade svi istovremeno bez razgovora.

Kada su sve nalepnice na svom mestu, asistent iščitava ideje koje su dobile najviše crvenih nalepnica.

Iznenadi, razmišljaj, više razmišljaj

Ciljevi

- Povezivati iskustva kursa sa ličnim radom;
- Povezati iskustva sa sopstvenom kulturnom pozadinom.

Postupak

Na kraju svake aktivnosti, od učesnika se traži da naprave pribeležke na maternjem jeziku, koje se tiču tri aspekta:

- Nešto što me je iznenadilo;
- Nešto što smatram da vredi upamtiti;
- Nešto o čemu želim da razmislim više.

Ohrabruju se da podele jedan aspekt ili dva najvažnija aspekta.

Lični razvoj

Ciljevi

- Da vizuelno prikažu lični razvoj do kog je došlo u toku radionice,
- Da naglase razlike između početka i kraja radionice;
- Da podele sa grupom centralna mesta lične promene.

Materijali

- Dugačak kanap (dug skoro od zida do zida, ako se obuka obavlja unutra);
- Veliki izbor vizuelnih slika: razglednice, fotografije, ilustracije itd, bar dva puta više od broja učesnika.

Postupak

Ova aktivnost može se predstaviti u bilo kom trenutku od sredine kursa do kraja. Asistent počinje razvlačenjem konopca i objašnjenjem da jedan kraj predstavlja početak radionice, a drugi kraj predstavlja sadašnji trenutak. Asistent, zatim, traži od učesnika da porazmisle o ličnim promenama koje su iskusili u toku radionice.

Asistent postavlja razglednice, fotografije, ilustracije i ostale slike licem nagore u sredini učionice. Od učesnika se zatim traži da izaberu dve razglednice: ona koja ih simboliše na početku radionice i ona koji predstavlja njihovo sadašnje stanje.

Jedan po jedan, svaki učesnik pokazuje svoj izbor ostatku grupe, objašnjavajući zašto je odabrao te dve slike i zatim stavlja jednu na „početak“ konopca, a drugu u „sadašnji trenutak“.

Vrednovanje celokupne radionice

Ciljevi

- Vrednovati radionicu na različitim nivoima;
- Sastaviti lično i grupno vrednovanje;
- Vizuelizovati vrednovanje crtanjem.

Materijali

- Papir za pisanje za sve;
- Hemijske ili grafitne olovke za sve;
- Nekoliko markera u boji za svaku malu grupu.

Postupak

Asistent predstavlja učesnicima različite nivoe vrednovanja koji će biti važni:

- Celokupni cilj radionice;
- Struktura radionice;
- Određene aktivnosti;
- Način na koji su vežbe izvođene.

Od učesnika se traži da pojedinačno razmisle o tim nivoima i da odgovore za sebe na sledeća dva pitanja u vezi sa svakim nivoom. Dok to čine, treba da naprave pribeležke.

- a. Šta mi se dopalo?
- b. Šta bih uradio drugačije?

Velika grupa se, zatim, deli na grupe od po četiri osobe do šest osoba i razmenjuju stavove o vrednovanju. Treba da se usredsrede na prva tri nivoa, pošto su oni temeljni za samu konstrukciju radionice.

Dodatne aktivnosti

Pošto su imali dovoljno vremena da usmeno razmene svoja vrednovanja u malim grupama, asistent daje uputstva svakoj grupi da nacrtaju grupnu sliku, možda uključujući skice ili simbole koji predstavljaju pojedinačne odgovore na pitanja a) i b).

Na kraju, cela grupa međusobno predstavlja svoje crteže sa objašnjenjima.

Pitanja za vrednovanje

Sledi skup pitanja koja mogu biti postavljena pri vrednovanju radionice o moći jezika. Sva pitanja mogu biti upotrebljena u tradicionalnom upitniku da se na njih odgovara pismenim putem. Neka mogu da se pozajme za upotrebu u alternativnim metodama za vrednovanje koje su gore predstavljene.

- Koliko su strategije koje ste naučili praktične za Vaš svakodnevni rad?
- Šta mislite koliko smo dobro mi, kao asistenti, postavili radionicu u kontekst za Vas?
- U odnosu na opis kursa, da li osećate da je radionica podigla, zadovoljila ili prevazišla Vaša očekivanja?
- Da li je celokupna ideja odgovarajuća?
- Da li je ideja sveobuhvatna ili je nepovezana? Šta je trebalo da bude, jedno ili drugo?
- Da li je dugoročni cilj negovanja društvene inkluzije transparentan i jasan od početka?
- Koju biste vežbu Vi koristili? Kako biste ih koristili?
- Koja prilagođavanja biste izveli u aktivnostima koje biste koristili?

Plenarni razgovor: Koja pitanja su najvažnija od onih koja još imate?